

श्रीगुरु-सोऽयं

पुष्प.

पुष्पहार.

प्रयोग-च'पडाल गीरधरलाल नरीवाणा.

૭૭૬

આ પુષ્પદાર સુરત જાપાટીઆ ચક્ષાપર આવેલા ધી સુરત
જેન જોનજન પ્રાન્દીંગ પ્રેસમાં પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસે
છાપ્યું અને સુરત ખેગમપરાના રહેનાર ચંપકલાલ ગીરવરજાલ
જરીયાળાએ સુરત ખેગમપરામાંથી પ્રસીદ્ધ કયું.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૭૦૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૩૬૫૨૧૨

વિષય ૬-૨૧

પુષ્પહાર.

ત્રીભુ-ચોથુ)

ફેલુઆરી-માસ

:(પુષ્પ.

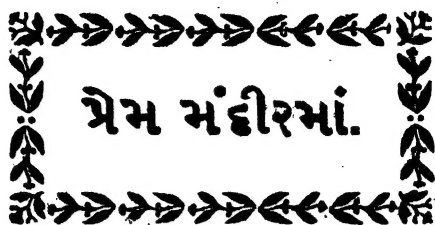
અમારા હૃદયદાન ગ્રાહકોના કરકમળમાં પુષ્પહારનું ત્રીભુ.
ચોથુ પુષ્પ મૂકતાં અત્યંત-હર્ષ થાય છે. ગત પુષ્પની અમારી વિનંતિ
ઉપર ધ્યાન આપી કેટલાક સહૃદય રહેલી ગ્રાહકો (જેમના નામે
પાછળ છે) એ ગ્રાહકો વધારી ઇનામની હરીફાઈમાં ભાગ લીધો
છે તેમના અમે અત્યંત આભારી છીએ. અને હૃદયથી છીએ કે
અમારા દરેક ગ્રાહક વધુ એજ પ્રમાણે આર્થિક તરફ ઉદાર દ્રષ્ટીથી
જોઈ અમને મદદ કરે. એજ થવથી ગ્રાહકને તેમની મહેનત ગદલ
ચોગ્ય ભેટ મળે છે અને અમને પણ ઉત્તમ અને વધુ વાંચન
પુસ્તક પાડવાનો ઉત્સાહ રહે. આ વર્ષના અંકો જોઈ ગયા પછી વર્ષના
ગ્રાહકો સહજ સમજી શકશે કે આ વર્ષે કેટલું વધુ અને ઉત્તમ
વાંચન આપવામાં આવ્યું છે. અત્યાર સુધીનો દરેક અંક આવી સખ્ત

મેધિવારીમાં પણ સુંદર આટપેપરના ટાઇટલ સાથે પ્રકટ થયો છે. ફાટાની યોજના પણ ચાલુ છે અને સ્ટેડીવર્ગ પોતાની કૃપાદ્રષ્ટી ચાલુ રાખી ગ્રાહકોની વૃદ્ધી કર્યા કરે તો જરૂર હવે પછીના અંકથીજ ફાટા મૂકવાનો દંઢ નિશ્ચય છે. બંધુ ! આપ સહજ વિચાર કરશો તો આપને જણાશે કે પુષ્પહાર આપને એક રૂપિઆમાં ફેટલું વાંચન પુર પાડે છે. અત્યાર સુધીના માત્ર ચાર અંકોમાં ચૈદ ફાઈ એટલે ૨૨૪ પૃષ્ઠનું વાંચન આપ્યું છે. તેમાંથી થોડા પેજ જાહેરાતના બાદ કરતા આશરે ૨૦૦ પૃષ્ઠનું વાંચન ચાર અંકમાં આવ્યું છે. હવે વિચાર કરો કે કેમ બુકસેલરે આટલા પૃષ્ઠનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું હોત તો આપની પાસે ઓઝામાં ઓછો રૂપઆ દોઢ લીધો હોત જ્યારે અમે તો હજી આપને આઠ અંક પુરા પાડવા બંધાય-લાજ છીએ. એ ઉપરાંત ઇનામી હરીફાઈ વગેરેમાં પણ સહજ યતન કરવાથી આપ કંઈને કંઈ મેળવી શકો છો તો હવે આપજ વિચાર કરો કે આ સખ્ત મેધિવારીમાં “પુષ્પહાર” પોતાની ફરજ કેવી રીતે બજાવે છે. આપને અમે એટલીજ વિનંતિ કરીએ છીએ કે આપ આપના સ્ટેડીવર્ગમાંથી માત્ર બે ચાર ગ્રાહક કરી મોકલો આપની એ મહેનત પણ ફાગટ જતી નથીજ. માત્ર બે ગ્રાહક કરી મોકલનારને એક સુંદર રેશમી રમાત્ર સાથે રોકડા ઇનામે મેળવવાનો ચાન્સ રહે છે. ગયા પુષ્પની સુચનાથી જેમણે ગ્રાહકો મોકલ્યા છે તે દરેકને સુંદર રમાલો મોકલાઈ ગયા છે આ રમાલો એવા મનહર છે કે તેને જોઈને કાંઈપણ પ્રસન્ન થયા સિવાય રહેજ નહિ. તો પછી સાર્વિચલેવાના કાર્ય સાથે આવી સુંદર બેટ મેળવવાને શા માટે ચુકો છો ? આપ આપના ફાટ

પણ સ્નેહીને અત્યાર સુધીના અંકો ખતાવશે અને બેટો મેળવવાની સમજણ આપશે તો તેની ખુશીથીજ ગ્રાહક થશે. માટે દીક્ષા ન કરતાં તુરતજ યત્ન કરો. બેટના રૂમાલો હવે થોડાજ છે અને ખલાસ થયા પછી હરીદ્રાધ અંધ કરવામાં આવશે માટે પહેલો તે પહેલો. એ ઉપરાંત રોહડા ઇનામો પણ મળે છે. હરીદ્રાધ નં ૧ માં ઇનામ મેળવનારાઓએ પોષ્ટ ખર્ચ માટે એક આનાની ટીકીટ ખીડી તેમના ઇનામો મંગાવી લેવા આવખતે “શારદા અને અંદ્રલેખા” નામનું ૨૦૦ ઉપરાંત પૃષ્ઠતુ પુસ્તક બેટ અપાયું છે. જેમને ઇનામ ન મળ્યું હોય અને આ છુક મેળવવાઇતી ઇચ્છા હોય તેમણે નવ આનાની ટીકીટ ખીડવી

રૂમાલની હરીદ્રાધમાં કેમ પણ વાંચનાર પણ દાખલ થઇ શકશે માત્ર રોહડા ઇનામો ઉપર તેનો હક રહેશે નહિ તો વાંચનારે પણ ગ્રાહકો વધારી બેટ મેળવવા યત્ન કરવો.

એક વખતે—

સખીની સંગમાં ખેલ્યા વિવિધ હું પ્રેમથી કરતી,
નિરાળા બાળ જીવનમાં બહુ આનંદને ભરતી;

એટલામાં—

રસીક કામળ હૃદયમાંથી કટારી ધસકની મારી,
વિધી નિર્દોષ અંતરને ક્યો તે જખમ બહુ મારી;

તેથી—

ક્યો જો જખમ કાતીલ તો દવા પણ કોઈ અતલાવે
હઠીમથો દર્દ ના જાયે અરે દીલબર ! હવે આવો;

કારણકે—

કદી જો જાણતી હોતે પીડા આ પ્રેમની ભારી,
ખરીદી પ્રેમ મંદીરીએ કદીએ ના કરત તહારી;

પણ હવેતો—

રહીશ હું ચર્ણુમાં તહારા સદા દાસી થઈ તહારી,
(માટે)ગ્રહીને શર્ણુમાં પ્યારા નિવારો આ પીડા કારી;

નહિ તો—

તહારા જાપ જપવામાં જીવન આનંદથી ગાળું.
ખલકમાં તું વિના વહાલા નહિ કે અન્યને લાળું;

એગમપુરા.
સુરત.

{

અંપકલાલ. જી. જશીવાળા.

જગૃતિ-ગાન

૧

હોઠા હોઠા ઓ વીર ! હવે નિદ્રાનો લાગ કરો !
 પૂર્વ દિશાની શોભા પેળી દ્રગ આનંદ ભરો !
 ગમું તિમિર રજનીદું, ખીલી હિષા પ્રમોદ ભરી !
 મરણોદયની લાલી જાયી નવ-આનંદમયી !

૨

મંદ પવનથી કુસુમો વિકસ્યા, યુજન બમર કરે !
 મધુર સખ્દ પંખીના સુશૃતાં હૃદયે હર્ષ ભરે !
 કુદરત પશુ મીઠું કંઈ ગાતી, હોઠા સુચન કરે—
 સંજ્ઞા બની સંસાર સમરમાં ઝુકો વિજય મશે :

૩

લાજ, ત્રાસ, આલસ્ય, હવે સૌ મોહજલ તોડો !
 તાપ, શોક, ભય, દુઃખ, ચિન્તાને સ્વપ્ન તુલ્ય છોડો !
 લજ્જા જીર્ણ વસ્ત્રો નિજ અંગે, નિર્મલ-નૂતન ધરો !
 મહત્-કાર્ય-જીવનનું કરવા શુભ આરંભ કરો !

૪

આશામય માતા-માતિની દ્રષ્ટિ તૂમ પર ઠરી !
 દુઃખ હરોએ વીર બાતુ ગણ્ય ? શીઘ્ર શીખ દ્રમધારી !
 મયો કાર્યમાં-જન સમાજમાં, જો જો જગત્ ગતિ !
 સુયંવંશી સન્તાન તમે હો ઓળખજો શક્તિ !

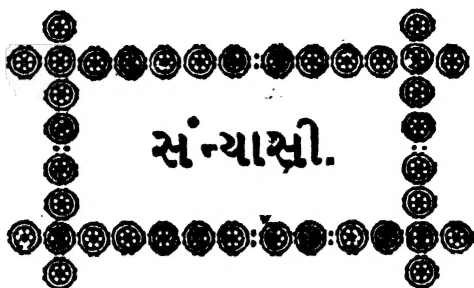
(રા. જમનાદાસ એન અદીયા-જમનગરવાળા નાગપુર)

મઝા મુફલીસ હાલતમાં,

(લેખક:—રા. યાત્રાળુ.)

મઝા જાહોજલાલીમાં જગત જન ઝીલતા જાણ્યા;
 મગર આ ખલકની મીઠી, મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 હજારો થીગડાં દીધાં બદનનાં ટાંકવા કાણ્યા;
 ફકીરી વેષના જંગી મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 હુંટાયું નુર નજર ભરતું; હુંટાયું જોર જીવનતું;
 ગયાં છલ્ખલ અને મરતી; મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 ઉડી ગઇ સબ અમલદારી; દફન થઇ બહાદુરી શાહી;
 ફના ફટો ફીટયા તેની મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 મુસાફિર હોઇ આલમના; પડયા જુલમી ઉંડેરા ધા;
 દહન દીલના રૂઝાવાની મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 જીગરના યાર સહુ છુટ્યા, હૃદયના તાર સહુ તુટ્યા,
 કહો, તેના રમરણની શી મઝા મુફલીસ હાલતમાં;
 રીઝવવાનું ઝરણુ ખુટયું, રીસાયું મન દીલખરતું;
 બહા ! પણ આંસુ દહોવાની મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 રહમ રહીના રહેમીની; ખફા થઇ ખાસ ચારોની;
 મળી તક ખુદ ખુશામતની; મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 તરાપો તુચ્છ મણ્યાની, દગા ફટકા તણી મળતી;
 કરી, રા રા, સુધરવાની, મઝા મુફલીસ હાલતમાં.
 ઝહરના જામ પીવામાં, જખમ ખંજર મહેવામાં,
 ખુદાની મહેરની કેવી મઝા મુફલીસ હાલતમાં !

(દેખક-ચંપકલાલ ગીરધરલાલ જરીવાલા મુરત,)

મારા ડાક્ટર તરીકેના જીવનમાં મને અનેક મનુષ્યોના સમગ્ર ગમમાં આવવું પડતું હતું, પણ અમરેન્દ્રબાબુના સમાગમમાં આવતા તેના મીલનસાર સ્વભાવ અને સૌજન્ય, ઉદારતા વગેરે સદ્ગુણોથી તેની સાથે એક પ્રકારની મિત્રતા થઈ ગઈ હતી. તેઓ ત્રીપુરા જીલ્લાના જગીરદાર હતા પણ વ્યાપાર ધંધાને માટે તેઓ કલકત્તામાં જ રહેતા હતા. કલકત્તાની પાર્કસ્ટીટમાં રહેવાથી તેમને ધંધા મોટા મોટા માણસો સાથે મિત્રતા થઈ હતી તેમના ઘરમાં તેમની સ્ત્રી શિવાય બીજી કોઈ સગું નહોતું. તેમની સ્ત્રી અસામાન્ય રૂવતી અને મધુરભાષિણી હતી. તેણે સારી કેળવણી લીધેલી હતી અને સ્વભાવે પણ આનંદી હતી. મોટા લોકોની રહેઠાણમાં તબીયત બગડી આવે છે અને દવા પીતી એ એક જાતનું વ્યસન થઈ પડે છે તે મુજબ અમરેન્દ્રની પત્નિ પણ નાજીકપણે બતાવી હંમેશા કષ્ટીત રોગોને આધીન રહેતી સાધારણ લોકો કરતા શ્રીમંતોની જરા જરામાં તબીયત બગડી આવે છે તેનું કારણ તેઓ કોઈ પણ કાર્યમાં ઉત્સાહ પૂર્વક ભાગ લેતા નથી.

કામ જે સાધારણ કસરતનું સાધન છે તેને તેઓ નોકર માટેજ સરળયજ્ઞ સમજે છે એટલે કસરતના અભાવે શારીરીક સ્ફુર્તિ અને પાચન ક્રીયા મંદ પડી જાય છે. પછી રોગોની ઉત્પત્તિ થાય એમાં શી નવાઇ ?

એક દિવસ અમરેન્દ્રબાણુ ખુરસીપર બેઠા હતા અને તેમની આજે એક નાણુક કાચ ઉપર સુતી સુતી પોતાનો સુંદર કામળ હસ્ત મારા તરફ ધરી બોલી “ડાક્ટર સાહેબ, બાજુ તો મને જરૂર તાવ આવશે એમ લાગે છે” મેં હસીને કહ્યું “આપને કાંઈ જાતનો રોગ છેજ નહિ. ભગવાને આપનું સુંદર શરીર રોગોને માટે બનાવ્યું નથી. રોગ તો દુષ્ટોનેજ થાય છે. આપને માત્ર આપની શ્રીમંતાઇનોજ રોગ છે એ શિવાય કંઈ નથી.”

જાગીરદાર દંપતીને મારા શબ્દોથી હસવું આવ્યું. તેઓએ એક ખીજની સામે જોયું. બન્નેની દ્રષ્ટીમાં કામળતા દેખાતી હતી. અમરેન્દ્રે કહ્યું “તેમ હશે. પણ ડાક્ટરના મોંમાંથી આવી વાત નીકળે છે તે સાંભળી મને આશ્ચર્ય થાય છે.”

મેં કહ્યું “મારા કહેવાંનો એ હેતુ હતો કે આપને કાંઈ જાતનો રોગ નથી. મારા સ્વાર્થને માટે આપને કાંઈ જાતનો રોગ ન હોવા છતાં રોગની ખીજ બતાવી મારી દવાઓના ખીજ મોકલ્યાં જાવે. જાહેર એવો માણસ હું નથી. આપને શરીરનો તો કાંઈ રોગ નથી કદાચ મનનો કાંઈ રોગ હોય તો તેની દવા કાંઈ ડાક્ટર આપી શકશે નહિ. મનની શાંતિ કાંઈ પવિત્ર અને શુદ્ધચરણવાળા સંન્યાસીઓજ આપી શકે છે. મારે માનસીક રોગને માટે કંઈ સંન્યાસીને બોલાવી દિવ્ય ઔષધ ખાવ.

મારા શબ્દો સાંભળી બન્નેના મુખ મંભીર થઇ ગયા. અમરેન્દ્રની સ્ત્રીના મુખ ઉપર થોડા સમય પહેલાં મારા મુખમાંથી નીકળેલા તેની સ્વરૂપ પ્રશંસાના શબ્દો સાંભળી જે આનંદ અને ભજનના ચિન્હો દેખાતા હતા તે ઉડી ગયા.

મેં ફરી કહ્યું “આપ કહો તો સંન્યાસીને તેડી લાઉં મારે ઘેર આજ એક પવિત્ર સંન્યાસી આવ્યો છે.”

ફરીથી બન્નેએ એક બીજા સામું જોયું. તેમના મુખ ઉપર એક જાતનો હયચક્રિત ભાવ દેખાતો હતો. અમરેન્દ્રએ કહ્યું “આપ આવા સુધરેલા અને શિક્ષિત હોવા છતાં એવા બદમાશોમાં શ્રદ્ધા રાખો છો ! સંન્યાસીઓના સ્વરૂપમાં કેવા કેવા ચોર અને લુંટારાઓ રહે છે તે આપ નથી જાણતા !”

મેં કહ્યું “તમે કહો છો તે ખરું છે પણ બધાને એક લા-કડીએ હાંકવા ચોખ્ખું નથી. એક સ્ત્રી વ્યભીચારણી નીકળે એટલે એમ કહી શકાય કે સમગ્ર સ્ત્રી જાતીજ વ્યભીચારણી છે ! મારે ત્યાં આવેલા સંન્યાસી બીલકુલ ઉદાસીન સંન્યાસી છે. મારે તેઓ સાથે સારો સંબંધ છે અને તેમનામાં પૂજ્યભાવ પણ છે. આપ કહો તો આપની સાથે પણ ઝોળખાણુ—” અમરેન્દ્ર બાણુ બોલી ઉઠ્યા “ક્ષમા કરો. આ બાબતમાં હું આપની સાથે એક મત થઇ શકતો નથી, એવા બદમાશોથી હું બહુજ દૂર રહું છું અને મારા મકાનમાં તેઓને પ્રવેશ કરવા દેતો નથી. બધા લુચ્ચા હોય છે. દરેકના પૂર્વજીવન દુષ્ટતાથી ભરેલા હોય છે.

(૨)

મારા અતિથિ સ્વામી આનંદાનંદજી પૂર્વજીવન પણ રહસ્ય

મય હોવું જોઈએ એમ મારી ખાત્રી હતી. તેઓની ઉપર શોક, દુઃખ અને શુભાશુભ પ્રસંગો અસર કરી શકતા નહિ. હંમેશાં આનંદમય દેખાતા છતાં તેમના મુખમંડળ તરફ ખ્યાન પૂર્વક જોતાં જણાતું કે તેમના પવિત્ર અંતઃકરણમાં કોઈ ગુપ્ત રહસ્યો મહાન, યુદ્ધ જગાવી રહ્યાં છે. હું ડાક્ટર હોવાથી અને ચિકિત્સા કરવાનો સારો અનુભવ હોવાથીજ આ ખીના જાણી શક્યો. બાકી બીજા જોનારને લક્ષમાં આ ખીના એકા એક આવે તેમ નહોતું. તેમની માનસીક અસ્વસ્થાના ચિન્હો તેમની આંખોમાં, તેજસ્વી લલાટપર અને યુવાન અવસ્થામાં આવેલા કેટલાક ધોળા વાળમાં સ્પષ્ટ દેખાતા હતા. તેમના સ્વભાવમાં આવતી જતી દિવ્ય શાન્તીથી મને લાગ્યું કે તેમના હૃદય સંગ્રામમાં તેમના પવિત્ર અંતઃકરણનો જય થતો હતો. તેમના વર્તન ઉપરથી મને લાગતું કે તેઓ સ્ત્રી જાતી તરફ કંઈક અભાવ અને તિરસ્કારથી જોતા હતા. તેઓ પુર્વજીવનમાં કુળવાન કુટુંબના હોવા જોઈએ એમાં પણ શક નહોતો. બીજા સાધુઓની માફક લક્ષ્મીને તુચ્છ સમજતા નહોતા. તોપણ તેની તરફ તેમનો પ્રેમ પણ નહોતો. આશરે પાંચેક મહીના પહેલાં તેઓ મારી પાસે આવ્યા હતા. તે વખતે જતી વખતે રસ્તામાં ખર્ચને માટે મેં પાંચ રૂપિયા આપ્યા. પહેલાં તો તે લેવાની તેમણે ના કહી પણ જ્યારે તેમને લાગ્યું કે ન લેવાથી મને દુઃખ થશે ત્યારે તેમણે લીધા. તેમના જવા પછી થોડાજ સમયમાં મારા પુત્રે આવીને કહ્યું. “ પિતાજી, આજે અમારી પુટળોલ કલબને બહુ લાભ થયો. ”

“ શું ? ”

બાળકે કહ્યું “આપણે ત્યાં આવ્યા હતાને તે સંન્યાસી અમારી કલબમાં આવ્યા. સર્વે જણે તેમને નમસ્કાર કર્યા. તેમણે પૂછ્યું ‘તમારો કેપ્ટન કાણ છે’ ? રમેશ તેમની પાસે જઈ કહ્યું મહારાજ હું છું. તેમણે તેના હાથમાં પાંચ રૂપિયા મૂકી કહ્યું “દો આ હું તમને બેટ આપું છું” પણ તેનો ઉપયોગ સારા કામમાં કરજો.”

* * * * *

અમરેન્દ્રના ઘેરથી આવી મેં સ્વામીજી સાથે વાતચીત કરવા માંડી. ભગવતગીતા પર તેઓ બહુજ સચોટ અને ભાવપૂર્ણ વ્યાખ્યાન કરતા હતા. વ્યાખ્યાન પૂર્ણ કર્યા પછી તેમણે કહ્યું કે “અમારું શાસ્ત્ર તો કહે છે કે કામ તો કરવુંજ પણ તેનાથી અલગ રહેવું.”

મેં કહ્યું “સ્વામીજી, જે વખતે આપ સંસારમાં હતા તે વખતે શું આજ નીતિથી કામ કરતા હતા.

સ્વામીજીનું મોં ગંભીર થઈ ગયું. તેમણે કહ્યું “તમે કદાચ કટાક્ષમાં કહેતા હશે પણ કેટલું વખત ખાત્રી કરી આપીશ. જે વખતે હું ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતો તે વખતે આ વાતોની મને ખબર નહોતી. એક વખત મારા ધરમાં દુર્ગેત્સવ થતો હતો. દરેક કાર્ય થતું હતું પણ સર્વ રાજસિક ભાવમાં લિપ્ત રહેતું હતું. હા. ગૃહસ્થ હતો ત્યારે એક કામ સાડ કરતો હતો-દાન.”

મેં કહ્યું “એટલુંજ કેની ? એનાથી સાડ કેમ કામ નથી ?”

તેમણે કહ્યું “આ સાડ કામ પણ સાત્વિક, રાજસિક અને તામસિક ભાવોથી થાય છે. રાજસિક દાન શેને કહે છે તે બહુાછો ?”

મેં કહ્યું “હા જાણું છું.”

તેમણે કહ્યું “હું જાન શા માટે કરતો હતો તે જાણો છો ? મારા પિતા સામાન્ય અવસ્થામાંથી કરોડાધિપતિ થઇ ગયા હતા. તેમણે આ ધન કેમ પેદા કર્યું હતું તે કોઇ જાણતું નહોતું માત્ર દોકોમાં એવી અફવા ચાલતી હતી કે તેઓએ દોકો પાસે બારે વ્યાજ લઇ આ ધન એકઠું કર્યું હતું પણ તેમની બારે દોલતની શરૂઆત થાથી થઇ તે કોઇ જાણતું ન હતું. કોઇક એમ પણ કહેતું કે—”

સ્વામીજી એટલું બોલી અટકી ગયા, તેમને એમ લાગ્યું કે વગર પૂછે તેમના પુર્વજીવનની કથાથી મને કંટાળો આવતો હશે. પણ મને તો એમાં બહુ રસ પડતો હતો. મેં પૂછ્યું “શું કહેતું હતું ?”

તેમણે કહ્યું “એમ કહેવાતું કે મારા પિતાને કોઇ ચક્ષુનું ધન મળ્યું છે. દોક વાણી એવી હતી કે ચક્ષુનું ધન લઇ કોઇ સુખી થતું નથી. મારા પિતા કંજુસ પણ બહુ હતા અને કદી પ્રસન્નતામાં રહેતા નહિ.”

આટલું કહી સ્વામીજી ફરી ચુપ થઇ ગયા. તેમના કપાળપર ચિન્તાની રેખાઓ દ્રષ્ટિગોચર થઇ. સમજણ ન પડી કે તેઓ શું વિચાર કરતા હતા. ફરી એકદમ બોલ્યા—“મરતી વખતે પિતાએ મને કહ્યું કે “મેં બહુજ ખરાબ રીતે આ ધન મેળવ્યું છે” આ શિવાય તેમણે બીજું કંઇ કહ્યું નહોતું—હા એટલું કહ્યું હતું કે “મેં આ ધન કેમ મેળવ્યું છે તે કોઇ જાણતું હોતે તો બહુ મને જોશમાં જવું પડતે” આ કાજો બોલ્યા પછી સ્વામીજી

રહેજ અટક્યા. એક બે મીનીટ આમ તેમ જોઇ તેઓ બોલ્યા
 “ આ કારણથી હું જાન ક્યાં કરતો હતો. એશ્વર્યની સાથે પાપનું
 મિશ્રણ થયું હતું તેથી તે પાપ ધોવાને માટે આ કામ
 કરતો હતો.”

મેં પૂછ્યું “સ્વામીજી. આપનું જન્મસ્થાન ક્યાં છે ?”

સ્વામીજીએ ગંભીર થઇ કહ્યું “ એ વાત જવા દો ”

(૩)

સ્વામીજી કોઇ કોઇ વખત બાળકોની માફક હસતા. આજની
 મારી ઇચ્છા સાંભળી તેમને બહુજ હસવું આવ્યું. તેઓ ખડખડાટ
 હસી પડ્યા. અમે સર્વે પણ હસવા લાગ્યા. મારી ઇચ્છા બીજી
 કંઇ નહીં પણ માત્ર તેમનો ફોટો લેવાની હતી. મારા મિત્ર સુરેશ્વર
 ફોટોગ્રાફીનું કામ સારું જાણતા હતા સ્વામીજી બાળકની માફક
 હસીને બોલ્યા ”

“છી: છી: આનંદ કર દેહતું એવું સન્માન શા માટે?”

પણ સુરેશ્વર છોડે એવો નહોતો તેણે કહ્યું “એકવાર ધ્યાન
 મંત્ર થઇને બેસી જાઓ હું આપનો ફોટો પાડી લઇશ. કંઇ વાર
 લાગવાની નથી.”

સ્વામીજી બહુ દયાળુ હતા. ફોટો નહિ પાડવા દેવાથી અમારી
 લાગણી દુખાશે એમ ધારી તેઓ હરણના ચામડા પર પદ્મ સનવાળી
 બેસી ગયા. ફોટાનું લારી પરીવર્તન. અમે બન્ને વિસ્મિત થઇ
 ગયા. શરીરની સાથે મનનો સંબંધ છે એવો અમે રોજ પ્રત્યક્ષ
 જોતા હતા પણ શરીર અને મનનું બંધન આટલું બધું દૃઢ હશે
 એવું આજ પહેલાં કદી જાણતા નહોતા. તે પાતળા, પીળા વસ્ત્ર

વાળા, શિર-મુંડિત સન્યાસીને જોઈ કાંઈને શ્રદ્ધા 'ઉત્પન્ન થતી નહોતી. તે ગૃહસ્થધરના હતા તેની અમને ખાત્રી હતી પણ અમારી ઉપર કૃપા કરી ફાટો લેવાને માટે તે સાધુ આખો બંધ કરી યોગાસન કરી બેઠા તે વખતે એક અપૂર્વ કાન્તિથી તેનું સર્વાંગ ઝળહળી રહ્યું. તેમના એ સ્વરૂપનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે. તેમણે અન્તરાત્મા સાથે યોગારંભ કરી દીધો હતો. આ અલૌકિક સ્વરૂપ જોઈ મને એક નવા પ્રકારનો આનંદ ઉત્પન્ન થયો. મારી ધારણા હતી કે મનુષ્યનું તેજ તેની આખો સિવાય બીજી કાંઈ ઇન્દ્રીયી પ્રગટ થતું નથી. રતિપતિ કામદેવને ભસ્મ કરતી વખતે મહાદેવના નેત્રમાંથી નીકળેલી તેજ શિખાએ વિશ્વવિજયી મહાનને ભસ્મ કર્યા, આ કથા પુરાણમાં વાંચી હતી પણ આખોશિવાય શરીરના કાંઈ અંગથી તેજ નીકળતું પણ કામવાર જોયું ન હતું પણ સ્વામીજીના આખા શરીરમાંથી એક અદ્ભૂત જ્યોતિ પ્રકાશતી હતી. અજ્ઞાન મનુષ્યોને માટે આ સ્વરૂપ કેવું બચંકર હતું તે વાત સંભળો-

અમરેન્દ્રબાબુને લાં મોહન નામે એક નોકર હતો. મોહન જીનામાં જીનો નોકર હતો. અમરેન્દ્રના ધરમાં તેનું બહુ માન હતું તે પોતાની મરજી મુજબ કામ કરતો હતો, મરજી પડે લાં જતો પણ તે ક્યાં ગયો હતો તે કાંઈ પુછવું નહિ. સૌ એની ઉપર પ્રેમ રાખતા અને એનું સન્માન કરતા. ધરના સર્વને તે વ્હાલો હોવા છતાં પહેલા દિવસથીજ મને તેની ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો હતો. મને એમ લાગ્યું કે તે બહુજ નિષ્ઠુર, પાપી અને વિશ્વાસપાતી છે. અમરેન્દ્ર અને તેમના ક્ષીનો એની ઉપર પુરેપુરો વિશ્વાસ હતો.

પશુ મને એની તરફ અંતઃકરણથીજ અભાવ થયો હતો. એટલું તો ચોક્કસ હતું તેનું કામ નહાઈ કામ હું જણ્યો નહોતો છતાં મારી કલ્પના પ્રમાણે તે પાપી હતો તે આજની ઘટનાથી ખાત્રી થઈ.

અમે જે વખતે ફાટો ખેંચવાની તૈયારી કરતા હતા તે વખતે મોહન પણ લાં આવી પહોંચ્યો. તે સ્વામીજીને જોઈ થરથર ધ્રુજવા લાગ્યો. ભૂતના બચથી જેવી રીતે મનુષ્ય કંપી ઉઠે છે તેમ સ્વામીજીને જોઈ વૃદ્ધ મોહન કંપવા લાગ્યો. સારપછી તે લથડાતો લથડાતો બહાર ચાલ્યો ગયો. મેં બહાર જઈ પૂછ્યું “શું થયું મોહન?” મોહને અર્ધસ્કુટ સ્વરે કહ્યું “ શેઠાણીની તખીયત સારી નથી. આજે સાંજે જરૂર લાં આવજો.

મેં કહ્યું “ વાંચ સાંજે જરૂર આવીશ પણ તારી તખીયત કેમ છે ? ” બહાર આવીને તેના જીવને શાંતી વળી હતી. તે જીહું હસવું હસીને બોલ્યો “ ડાક્ટર સાહેબ તોપમાં આવવાથી મને ગ-ભરામણ થઈ આવી હતી. ”

મેં કહ્યું “ હું તો ખારતો હતો કે સંન્યાસીને જોઈને તને આમ થયું હશે ? ” મોહને કહ્યું “ નહિ. નહિ. ડાક્ટર સાહેબ જરૂર સાંજના આવજો નહિતો શેઠાણી માર ઉપર ખીજવાશે.”

(૪)

સ્વામીજી ચાલ્યા ગયા. તેમનું ચિત્ર તૈયાર થઈ ગયું. ચિત્ર પાડતી વખતે જે અલૌકિક સ્વરૂપ અમે જોયું હતું તે ચિત્રમાં બરાબર આવી શક્યું નહિ; તોપણ ચિત્રમાં પણ તેમના ચહેરાપર દિવ્ય તેજ દેખાતું હતું. આ ચિત્રને જોઈ સર્વ જણ સુરેશ્વરની પ્રશંસા કરી.

અમરેન્દ્રઆશુને લાથી આજે મને ફરી તેડું આવ્યું હતું. હું તેમને ઘેર ગયો ત્યારે તેઓ અહાર ગયા હતા. તેમની સ્ત્રી મને પોતાના કસ્પિત રોગની વાત કહી રહી હતી. વાતચિત કરતાં કરતાં મેં કહ્યું “તે દિવસે મેં આપને એક સંન્યાસીની વાત કહી હતી તે ધ્યાનમાં છે ?”

રહેજ અમલીને વસ્ત્ર ઠીક કરતાં તેમણે કહ્યું “કયા સંન્યાસી ?” “કેમ ? તે દિવસે સંન્યાસીની વાત નીકળી હતી જે હપરથી અમરેન્દ્ર આશુએ કહ્યું હતું કે બધા સાધુઓ બદમાશ હોય છે.”

“હું તેનું શું છે ?”

“એમ છે કે તે દિવસે મેં જે સંન્યાસીની વાત કહી હતી તેઓ બહુજ પવિત્ર પુરુષ છે. અમે તેમની ના મરજી છતાં આગ્રહથી તેમનો ફોટો ઉતારી લીધો છે આપ જોશો તો જરૂર આપની પણ ખાત્રી થશે કે તેઓ ખરેખરા મહા પુરુષ છે” એમ કહીને મેં સંન્યાસીનો ફોટો મારા ખીસામાંથી કાઢી તેમને બતાવ્યો.

સત્યાનાશ ! સંન્યાસીનો ફોટો જોતાં તેમની જે દશા થઈ તેની મને સ્વપ્ને પણ કલ્પના નહોતી. ચિત્રની સામે જોતાજ અમરેન્દ્રની સ્ત્રીનું મૂળ રક્તહીન થઈ ગયું. આંખો સ્થીર થઈ ગઈ હાથ પગ અકડી ગયા. અને એક કારમી ચીસ નાખી તે બેભાન થઈ ગઈ. મને આ જોઈ બહુ દુઃખ થયું. વીજળીક બેલ વગાડી મેં નોકરોને બોલાવ્યા અને દંડુ પાણી મંગાવી અમે બંનેજણા તેને શુદ્ધીમાં લાવવા યત્ન કરવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે કંઈ ભયાનક સ્વપ્ન જોયું હોય તેમ ગભરાતા ગભરાતા તેણે આંખો ખોલી. મેં કહ્યું

“હવે તખીયત તો સારી છે ને ?” તેણે માથું હલાવ્યું. એટલામાં અમરેન્દ્ર પણ આવી પહોંચ્યાં. ગભરાતા ગભરાતા તેઓ પણ મારી પાસે આવીને બેઠાં. મેં કહ્યું “એમના સ્નાયુઓ બહુજ કમજોર છે. એક તેજસ્વી પુરૂષનો ફોટો જોઈ તેઓ બેભાન થયા હતા, ગભરાવા જેવું નર્થા.”

અમરેન્દ્ર મારા મારી વાત સંમજ્યા નહિ. ગભરાટમાં મેં સંન્યાસીનો ફોટો ટેબલ પરજ મૂકી દીધો હતો ત્યાં તેઓ ગયા. ફોટો હાથમાં લઈ જોતાજ તેમના ઉપર પણ અભયજ જેવી અસર થઈ. જોણે વીજળીનો ધક્કો લાગ્યો હોય તેમ તેઓ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેમના હાથમાંથી ફોટો પડી ગયો. તેમણે ગાંડાની મારફે એકદમ બૂમ મારી કહ્યું “આ શું છે ?”

મેં કહ્યું “એક સંન્યાસીનો ફોટો.”

તેમણે કહ્યું “પણ તમે અમારે ત્યાં ડોક્ટર તરીકે આવો છો કે આવા ફોટા બતાવવા ?

આવા વ્યવહારથી મને બહુ ખોટું લાગ્યું. આ વાત કરતી વખતે તેના મોં પર ગૃહસ્થાશ્રમનું એક પણ ચિન્હ દેખાતું ન હોતું. તેના વર્તનમાંથી તેની મોટાઈ જતી રહી હતી. મેં કહ્યું “પણ એથી આપ આટલા ખર્ચા ગુસ્સે કેમ થાવ છો ?”

તેણે પહેલાના જરાજ કોમ્પી અવાજથી કહ્યું “આપને માત્ર ડોક્ટર તરીકે આવવું હોય તો આવો નહિ તો કલકત્તામાં ડોક્ટરોની ખોટ નથી અને નેમાંએ મારે ત્યાં આવવા તો ફેટાએ ડોક્ટરો ખુશામત કરી રહ્યા છે.”

તેના ચહેરાપરની ચીંતા અને નિષ્કુરતા વધતી જતી હતી.

મને લાગ્યું કે આ તેનો હંમેશનોજ સ્વભાવ છે. મોટાપ અને આવાળુપણ માત્ર બતાવવાનાજ હતા. વર્તનમાં નહોતા.

હું મારે ઘેર આશ્વો ગયો.

(૫)

હું કંઈ સમજી શક્યો નહિ કે આ સર્વ કેમ બન્યું. મેં અનેક માણસોને સ્વામીજીનો ફોટો બતાવ્યો તો સર્વ પ્રસન્ન થઈ સ્વામીજીના સ્વરૂપના વખાણ કરવા લાગ્યા. અમરેન્દ્ર અને તેની સ્ત્રીની માફક વીજળીનો ધક્કો કાઢતે લાગ્યો નહિ તેમજ કોઈ જોબાન પણ થયું નહિ. તેમના જીના નોકર મોહનની પણ સ્વામીજીનો ફોટો જોઈ તેમના જેવીજ લાગણી થઈ હતી, જો કે તે જમાનાના ખાધેલ જીના નોકરે મને તે જણાવવા ન દેવા ચત્ત કર્યો હતો. મને ખાતરી થઈ કે આમાં કંઈ ભારે રહસ્ય હોવું જોઈએ. શું આ લોક સ્વામીજી સાથે સંબંધ ધરાવનાર હશે ? સ્વામીજીના જીવનની એકજ વાત હું જાણતો હતો કે તેઓ ઐશ્વર્યવાન હતા અને અમરેન્દ્ર પણ ઐશ્વર્યવાન છે. ત્યારે એ બંનેના ઐશ્વર્ય વચ્ચે કોઈ જાતનું જોડાણ હશે ? આ પ્રશ્નોને હાલ તો કોઈ જવાબ આપે એમ લાગ્યું નહિ. તે દિવસે અમરેન્દ્ર એ કરેલા અપમાન પછી મેં નિશ્ચય કર્યો હતો કે હવે ગમે તેમ થશે તોપણ તેને ઘેર જઈશ નહિ. તો પણ આ રહસ્ય ખોલવાની પ્રયત્ન ઇચ્છા મારા મનમાં ઉત્પન્ન થઈ હતી. આશરે સાતેક દિવસ પછી અમરેન્દ્રજીણુ જાતે મારે ઘેર આવ્યા. તે દિવસના કઠોર નીચ સ્વભાવનું આજે એક પણ ચિન્હ દેખાતું નહોતું. તેણે તે દિવસના વ્યવહાર માટે મારી ક્ષમા માગી અને તેમને ઘેર તેડી જવાને આમ્રહ કર્યો.

મેં પૂછ્યું “ માત્ર એક વાતનો જવાબ આપશો ? સંન્યાસી—”
મારી વાત ઉઠાવી નાખવાને વચમાંજ તે ખેલી ઉઠ્યા “ હા એ
વાત કહેવા તો હું અહીં આવ્યો છું. એક વાર કોઈ સંન્યાસીની
દવા ખાવાથી મારી પત્નિનો એક સગો મૃત્યુ પામ્યો હતો તે દિવ-
સથીજ અમે સંન્યાસીઓને ધીક્કારીએ છીએ. તે દિવસે સંન્યા-
સીના ફાટાને જોઈ તેનો આગલો શોક ઉભરાઈ આવ્યો અને તેના
દુર્બલ સ્નાયુ તે શોક સહન કરી શક્યા નહિ. ”

મેં પૂછ્યું “ જે ફાટો મેં આપને બતાવ્યો હતો તે સંન્યા-
સીને તમે આજખો છો ? ”

અમરેન્દ્રએ કહ્યું “ નહિ બિલકુલ નહિ. ”

(૬)

અમરેન્દ્ર બાળુએ પરોપકારી કાર્યો માટે ગવર્મેન્ટને પુષ્કળ
મદદ આપી હતી. તેમણે પોતાની ઉદારતાથી રાજકીય વ્યાક્તઓને
મુગ્ધ કરી દીધી હતી. ગવર્મેન્ટે પણ તેમની ઉદારતાની
કદર કરી રાયબહાદુરની ઉપાધિ અર્પણ કરી તેમનું સન્માન કર્યું
હતું. એ ખુશાલીમાં તેમણે આજે પોતાના બાગમાં સર્વે મિત્રો
અને રોહીઓને પાર્ટી આપી હતી. સ્ત્રી પુરુષોથી બાગ ચીકાર
થઈ રહ્યો હતો. કલકત્તાની અનેક સારા ઘરોની સ્ત્રીઓ અમરેન્દ્રની
પત્નિના ભાગ્યના વખાણ કરતી હતી. સર્વે જણ નૃત્ય, સંગીત અને
બોજનદ્વારા તૃપ્ત થઈ હતા હતા. મોટા મોટા ઘરની સ્ત્રીઓ અમ-
રેન્દ્રની પત્નિનું આતિથ્ય સ્વીકારી પ્રસન્ન થઈ રહી હતી.

બાગની અંદર બહુજ બીડ હતી. લોકોના ટોળે ટોળા આમથી
તેમ ફરતા હતા. બતાકુંજમાં અનેક યુવકો મધ્યપાન કરતા હતા

અને જોરથી હસતા હતા. હું આ ગડબડથી કંટાળી એક એકાન્ત આમ્રવૃક્ષની નીચે બેસી વિશ્રાન્તી લેતો હતો. ત્યાં ચંદ્રપ્રકાશ પુર અઢારમાં ખીલી રહ્યો હતો. આ સ્થળેથી હું બાગની સુંદર રચના અને નિમંત્રીત વ્યક્તિઓના વસોની શોભા જોતો હતો અને કહી કહી કુદરતી પ્રકૃતિની નિસ્તબ્ધતા પણ જોતો હતો. એટલામાં પાછળથી આવી કોઈએ મારા ખભા પર હાથ મૂક્યો. ચમકીને પાછળ જોઉં છું તો સંન્યાસી ! કૃશ શરીર, બોહું માથું અને એક ખીણ વચ્ચે દરિદ્રતાને સાક્ષાત્કાર કરાવતા હતા. આ સર્વમાં એકજ ચીજ આકર્ષક હતી અને તે તેમનું દિગ્વ્ય તેજ ! આ સ્થળે તેમને આવેલા જોઈ મને બહુ આશ્ચર્ય થયું. કેવો વિચિત્ર દેખાવ ! એક બાણુ ધન, એશ્વર્ય અને રાજ સન્માન ત્યારે ખીણ બાણુ દરિદ્રતા, વૈરાગ્ય અને અખંડ શાન્તિ !

મેં પ્રણામ કરી પૂછ્યું 'સ્વામીજી, આજે અહીંઆ ક્યાંથી?' તેમણે હસતા હસતા કહ્યું 'તમને મળવા માટે. આ શું મધ રહ્યું છે ?'

અનેક ગ્રહસ્થો અમરેન્દ્રને ઘેરી તેના વખાણુ કરી રહ્યા હતા. વિજળીના પ્રકાશમાં અમરેન્દ્રના મુખપર હાસ્ય ઉભરાતું દેખાતું હતું. મેં કહ્યું 'સ્વામીજી સામે અનેક મનુષ્યો જેમને ઘેરીને હિમા છે. તેમને રાજ્યસન્માન-ખીતાબ મળ્યો છે, આ સર્વ તેને અભિનંદન આપી રહ્યા છે. કેવો આનંદ છે. ખીણ બાણુ પેલા કીમતી વસ્ત્ર પહેરી હિમા છે તે એમના પતિન છે. આ સર્વ જોયા પછી આપ કહી શકશો કે એશ્વર્ય અને સીમા સુખ નથી ?'

સ્વામીજી હસી પડ્યા. તેમણે કહ્યું “મારી વાત સાંભળશો?”
મેં કહ્યું “જરૂર”

સ્વામીજી વૃક્ષની નીચે બેસી ગયા. એક વાર ફરી મેં ચંદ્રના પ્રકાશમાં તેમના જ્યોતિર્પૂર્ણ મૂખ સામું જોયું. તેઓએ કહ્યું “આજે મારા જીવનમાં મોટામાં મોટું કાર્ય મેં કર્યું છે. મેં મારા મનને સંપૂર્ણ રીતે જીત્યું છે, હવે ગુરૂદેવની પણ એ બાબતમાં ખાત્રી થશે. તમને યાદ છે કે આગળ મેં એકવાર કહ્યું હતું કે હું એશ્વર્યવાન હતો ભક્તી પણ હતી, સુંદરી પણ હતી. સર્વં હતું. તમે કહો છો કે એશ્વર્ય અને સ્ત્રીમાં સુખ છે. તો મારી પાસે એ બંને હોવા છતાં કેમ વૈરાગ્ય બીધો હશે?”

આ પ્રશ્ન મારા મનમાં કેટલાક વખતથી ઉઠ્યો હતો હું જાંતીથી સાંભળવા લાગ્યો.

તેમણે કહ્યું “મારા પિતાને એક બાણેજ હતો. તેના માતાપિતા કોઈ ન હોવાથી તે અમારે ઘેરજ રહેતો હતો. હિમ્મત પણ મારા જેટલીજ હતી. અમે બંને મારા પિતાને દાદા કહેતા હતા. મારા લગ્ન થઈ ગયા હતા પણ તે કુંવારો હતો. હું મારી સ્ત્રીને અને તેનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ કરતો હતો. એક દિવસ મેં મારી નજરે જોયું કે મારી સ્ત્રી અને આ બાણ—”

સ્વામીજી ચુપ થઈ ગયા. મેં તેમના મુખ સામું જોયું. તે તત્કાલ ભાવહિન હતું. તેના પર ક્રોધ, વિકાર, લજ્જા, દ્વેષ, કંઈ નહોતું. માત્ર એક સ્વર્ગીય જ્યોતિ. !

તેઓ ફરી બોલવા લાગ્યા “જીવાનીના જોરમાં મેં વિચાર કર્યો કે તે બંનેને મારી નાખું. મોહન કરીને એક જીનો નોકર

પણ તેમના પાપમાં સામેલ હતો. બધાને મારી નાખીને પૃથ્વીનો
 બાર ઉતારવાની પ્રયત્ન ઇચ્છા મને ઉત્તમ થઇ. ફરીથી મારા હૃદ-
 યમાં ભય અને લજ્જા ઉત્તમ થયા. ખીજે વિચાર આવ્યો ધન-તે
 પણ પાપથી મેળવેલું હતું. સ્ત્રી-તે પણ પાપી હતી. કામીની અને
 કાંચન બન્ને પાપથી ભરેલા હતા. કહો હવે એકબીજા અને સ્ત્રીમાં
 શું સુખ ? મારી જગાએ તમે હોવ તો આ પાપથી ભરેલી સ્ત્રી
 અને એકબીજા તેમને સુખ થાય કે ? બામની બહાર એક યોગી
 હોવા હતા. મેં તેમને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તેમણે કહ્યું. “એટા એમ
 કરવું યોગ્ય નથી. જે સ્ત્રીમાં એક વખત તારી વાસના હતી તેને
 હાથે મારવી ઠીક નથી. બાઇ સંસારમાં આવા કામો થતા ન
 હોત તો કોઇ સ્વર્ગની ઇચ્છા કરતજ નહિ. ઉપાધિનો ત્યાગ કરી
 તું મારી સાથે ચાલ. ક્ષણિક સુખની ઇચ્છા કરવા કરતાં અખંડ
 સુખ શાન્તિ મેળવવાનો યત્ન કર. સર્વ માયા છે. પત્નિ કોની ?
 આ માટે માયાનું બંધન હોલવાનો યત્ન કરે છે. જેમ જેમ હોલ-
 લતો જશે તેમ તેમ વધારે લપટાશે. છોડી દે-સર્વ છોડી દે તારી
 પત્નિ અને ધન ઉપર પ્રેમ કરવા કરતા વિશ્વપ્રેમી બન. મેં જોયું
 કે યોગી અન્તર્યામી છે. મંત્રમુગ્ધની માફક મેં તેમની પાછળ
 ચાલવા માંડ્યું. આઠ વર્ષની અખંડ સાધના પછી પરમ
 દિવસેજ હું શાન્ત થયો છું. નહિ તો દરરોજ હૃદયમાં
 વાસનાઓનું યુદ્ધ ચાલતું હતું. ધીરે ધીરે મુમુક્ષુવૃત્તી
 શુદ્ધ થતી હતી. હવે કોઇ તરફ દ્વેષ નથી-કોષ નથી. અંતઃકરણ
 માં ક્ષમા છે. પણ યોગીજી કહેતા હતા કે ભગવાન તેમને
 ક્ષમા નહિ—”

સ્વામીજી ચુપ રહ્યા. બીડમાંથી ફરરેનો અવાજ સંભળાવેલો જળ તરંગ વાગવા લાગ્યો.

સ્વામીજીએ કહ્યું “આ સમયે ક્ષણિક આનંદ છે પણ પ્રારબ્ધ એને છોડનાર નથી. એના કૃત્યોનો બદલો મળશેજ. ગુરુદેવ કહેતા હતા કે યોગસાધનથી એવું દેખાય છે કે તે ગડિા થઈ ગઈ ગઈ રખડશે—સર્વ તેનો તિરસ્કાર કરશે. અને અન્ન વગર રવડી રઝળી મરણ પામશે. અને સ્ત્રી ક્રોધ નોકરની સાથે વ્યભીચાર કરવાથી અસંખ્ય કષ્ટ ભોગવશે. દાસીપણું કરશે અને છેવટ હોસ્પીટલમાં મૃત્યુ પામશે અને એશ્વર્યનો અગ્નિદેવ ભોગ લેશે. ધૃત્વરની પ્રાર્થના કરવા છતાં પણ હું તેમને બચાવી શકતો નથી. ધૃત્વર ઇચ્છા!”

મેં પૂછ્યું “ત્યારે આપે ઘેરથી નીકળ્યા પછી આપની સ્ત્રીને અને બાંધને જોયાજ નથી ?”

તેમણે કહ્યું “જ્યારે હું સંન્યાસી થઈને ચાલ્યો ગયો અને તેમને એ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેમને ત્યાં રહેવું બારે થઈ પડ્યું. તે મારા પિતાનું ઘન લઈ ચાલ્યો ગયો અને સાંભળ્યા મુજબ કલકત્તામાં તે અને મારી સ્ત્રી રહેવા લાગ્યા. લોકો તેમને સ્ત્રીપુરુષ તરીકેજ ઓળખે છે. અત્યાર સુધી જોયા નહોતા પણ આજે—”

“ક્યાં જોયા ?”

“અહીંજ લોકો જોને રાયબહાદુર કહી સન્માન કરે છે તે અને તેમની સ્ત્રી તે મારી પત્નિ.”

લોકો એકદમ જીમ મારી ઉઠ્યા “ઓલો રાયબહાદુરજી જમ.”

સ્વામીજીએ કહ્યું. “સાર! ભગવાન રાયબહાદુરનું મંગળ કરે! રાયબહાદુર અમરેન્દ્ર તેજ મારો ભાઈ તેમની અપ્સરાતુલ્ય પત્નિ પહેલા મારી ધર્મપત્નિ હતી.”

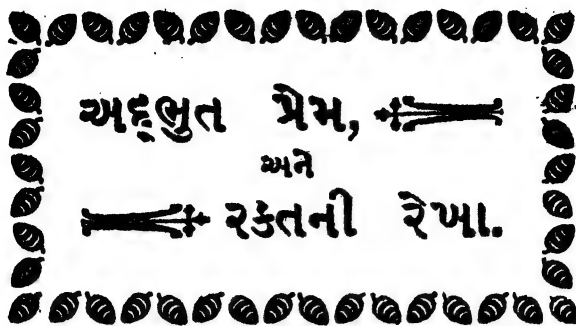
સ્વામીજી ઉભા થયા. મારા આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. સ્વામીજી જવા લાગ્યા તેજ વખતે અમરેન્દ્ર રાજસન્માન વિભૂષિત પાપી અમરેન્દ્ર અમારા તરફ આંખો સ્વામીજીએ કામળ સ્વરથી કહ્યું “રાયબહાદુરનું કલ્યાણ થાવ.”

અમરેન્દ્રએ સામું જોયું. ખલાસ—“એજ-એજ” કહેતો તે એભાન થઈ ધુળમાં પડ્યો તેના કીમતી વસ્ત્ર મલીન થઈ ગયા. પુષ્કળ પાણી છાંટી શુદ્ધીમાં લાવતા અર્થે વગરનો બકબકારો કરતો તે આમથી તેમ દોડવા લાગ્યો. તે ગડિા થઈ ગયો. તેજ વખતે “આગ-આગ” બૂમ મારતા સ્ત્રી પુરૂષો બંગલામાંથી નાસવા લાગ્યા. સંન્યાસી કર્ણુ સ્વરથી બોલ્યા “ડોક્ટર સાહેબ જોયું પ્રારબ્ધનું મહાત્મ! કહો હવે આશ્ચર્ય અને સ્ત્રીમાં સુખ છે કે બા વૈરાગ્યમાં?”

સચિત્ર બોધદાયક નોવેલ

લેટ-ગૃહલક્ષ્મી.-સાથે.

સુઠર આઠ ચિત્રો સાથેનું રસીક અને બોધદાયક નોવેલ. હવે થોડીજ ઠાપી છે. સાલુ માસમાં મંગાવનારને “કળીયુગની સતી” ભાગ. ૧-૨. લેટ માત્ર અઢીઆનાની ટીકીટ બીડવી. મેનેજર—“પુષ્પહાર”—સુરત.

લગભગ મધ્યરાત્રિનો પ્રશાન્ત સમય હતો. ન્યુયોર્કનું વિસ્તીર્ણ, વિશાળ, વિલાસી નગર અહર્નિશ ચાલતી આર્થિક ઉદ્યોગોની અપરિમિત અગાધ પ્રવૃત્તિઓમાંથી સ્વસ્પકાળ વિશ્રાન્તિ લેવા માટે પુનર્જન્મ પામનાર દિવસના પ્રાતઃકાળથીજ તેમાં પાછા જોડાવા માટે શારીરિક શક્તિઓને સતેજ કરવાને ધણેપરે સ્થળે નિદ્રાસુખમાં લીન થઈ ગયું હતું. રાક્ષસી શક્તિવાળાં, વિલસણુ ગતિથી ભ્રમણ કરતાં, અનેક પ્રકારનાં યંત્રોનો, નિરંતર ચાલતાં રહેતે એન્જીનોનો, મોટરકારોનો, ટ્રામકારોનો, ઘોડાગાડીઓનો, ગાડાંનો અને એવા અસંખ્ય વાહનોનો ધર્ધર કક્કશ જવનિ. કણેંદ્રિયું કષ્ટ મટાડવા શ્રમિત જનોને અસ્ખલિત વિરામ લેવા દેતા જરાવાર બંધ પડ્યો હતો. સુખીમાં સુખયેનમાં, દુઃખીમાં દુઃખભારમાં નિદ્રાવશ થઈ સંસારનું જ્ઞાન ભૂલી જઈ સ્વપ્નની અન્ય માયાની સૃષ્ટિમાં રમણુ કરતાં હતાં અને સર્વસંસાર લગભગ નિસ્તબ્ધ જેવો બની ગયો હતો. ભવ્ય, મંદીર, નીલ આકાશ-પ્રદેશમાં અવાર નવાર થતા વિદ્યુત પ્રકાશના ઝબકારા કોઈ વિકરાળ મહાકાળ રાક્ષસની આંખમાં ચળકતા ચમકારાની પેઠે દ્રષ્ટિને ચકિત કરી દેતા હતા. ઉજ્જ્વલ ઝગપુના

અચંડ સૂર્યની જવાબાથી ચોમેર ઉકળતી આદ વડે, શીતળતાનો સમૂળ નાશ થયેલો હોવાથી ત્યાંની ગીચોગીચ વસ્તીમાં સ્વચ્છ હવાનો સંચાર પણ દુર્લભ થઈ પડ્યો હતો. વીજળીના અપકારમાં કોઈકોઈવાર ત્યાં પાસેજ ખળખળાટ વહેતી નદી ઉપરનો વિકટ પરિમાણનો પૂલ જણે જાદુની લાકડીથી પ્રજ્વલિત બનીને પાછો અદૃશ્ય થઈ જતો. કહીંક કહીંક હજી પણ ચાંસતી છેલ્લી વીજળીની ટ્રામના તારમાંથી છુટા છવાયા તનખા આગીઆ કીડાની માફક અન્ધકાર ક્ષણવાર દૂર કરી સમીપના પ્રાસાદ, તરવર આદિને રૌપ્યમય બનાવી દેતા હતા.

ઉપર કહેલા પુલની પાસેજ એક પાંચ માળના મકાનમાં જોસફ માર્સમ નામનો દરજી પોતાની માતા, સ્ત્રી તથા બાળક સાથે રહેતો હતો. અસહ્ય ઉકળાટમાં નિંદ્રા દુર્લભ હોવાથી તેમાંનાં ગરીબ બાકુતો બીચારાં જ્યાં ત્યાં ખુલ્લી જગા જોઈને ખુણે ખોચરે ઉધાડાં ચર્તાપાટ પડ્યાં હતાં. એક સ્થળે એક કાળો સીંઘી જેવો ગુંછળાવાળો વાળથી તથા કાળી ઝીણી મુછથી ઓળખાઈ આવતો કઢાવર માથુસ તદન ચાકીને હોથ થઈ ગયો હોય તેમ તરફડીઆં મારતો આજોટતો હતો. તેની પાસે કોડીકું વળાને લપાઈને કાઈ જનાવર સૂતેલું જણાતું હતું. તેને પ્રથમ દર્શનિક રીતે તો કાઈ કુતરોજ ધારે એમ હતું પણ તે જ્યારે હાલતું ને તેના કોટમાં એક પટો પહેરવેલો હતો તેમાંથી એક લાંબી ચળકતી સાંકળ લટકતી હતી. આ માથુસનું નામ સેન્ડ્રો હતું અને તે વાળ સાફ કરવાનું કામ કરતો હતો. મિન્ટા તેની પાળેલી નિમકહલાલ : ચાંદરી હતી.

આ સર્વ નિંદ્રાવસ થયા હતા તેવામાં એકદમ ઉંચેથી કાઠ રોતા બાળકનો તીવ્રસ્વર કથુંને બેદી નાંખતો સાંની ગરમ-ધમ ધમતી-સ્થિર હવામાં વ્યાપી ગયો. મિન્ટા તરતજ ઉંચું માથું કરીને કાન માડીને આતુરતાથી સાંભળવા લાગી અને કંઈક સમજી હોય તેમ ભગૃત થઈ પુંછડી વાંકી વાળીને ઉભી થઈ ગઈ. તેનું કદ સાધારણ વાંદરાના કરતાં ધણુંજ મોટું અને સ્તરીર વિશેષ બળવાન જણાતું. એ ચીસ મિન્ટાને પરિચિત હતી, -તે તેને સારી રીતે ઓળખતી હતી, અને તે સાંભળતાંજ તેનું હૈયું ધબકવા લાગ્યું. ચીસ પાડનાર કંઈ બારે સંકટમાં છે એમ તેને જણાતાંજ તે એકદમ પાસેની નળીને માગે અપાટાબંધ ઉપર ચડી ગઈ, ને ખલુખલુટ કરતી તેની લાંબી સાંકળ પણ તેની પછવાડે ચાલી સાંથકને છાપરા ઉપર તે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. છાપરું વિશાળ અગાશીના ઘાટનું હોવાથી હારબંધ બીજાનાથી ભરાઈ ગયું હતું ને તેની અંદર ધામથી પીડાતાં સ્ત્રી પુરૂષો, ઉઘાડે દીલે દોષ થઈને તરફ ડાલતાં હતાં ધીમે પગલે મિન્ટા એક ખુણાબણી ગઈ. ત્યાં એક સ્ત્રી પોતાના રોતા બાળકને સોડમાં લઈને અર્ધી જગતી સુતી હતી-એ પેલા માસુંમ દરજીની વડુ, ને તેના બચ્ચાની માતા હતી. વાંદરીને પાસે આવી જોઈને તેણે મંદહાસ્યથી તેને વધાવી લીધી. એ બાળક મિન્ટાની જોડે ધણી વખતથી હતી ગયું હતું અને આખો દિવસ તેઓ બંને ગેલ કરતાં રમતાં હતાં. તેની પાસે બેસીને મિન્ટા તેના ઉપર ધીમે રહીને હાથ ફેરવી તેને પંપાળવા લાગી, કે તરત તે નાણુક બચ્ચું રોતું બંધ થઈ ગયું, અને આખો બોલીને તેના તરફ જોઈ હસવા લાગ્યું. મિન્ટા આમ તેમ પોતાનું

શરીર નમાવીને તેને યાખડ્યા કરતી અને તેના ફામળ ઉધાડા શરીર ઉપર નરમાશથી હાથ ફેરવે જતી. મીસીસ માર્સમ બીયારી દિવસ બ્યાપારથી અમીત થઇને નરમધેશ જેવી ઓશીકે માથું મૂકીને પડી તો હતી પણ ઉકળાટ સહન નહિ થઈ શકવાની આંખપણ મીચી શકતી ન હતી. અત્યાર સુધી તેને મિન્ટાથી અસંતુષ્ટ થવાનું કે તેની અદેખાઈ કરવાનું કંઈ કારણ મળ્યું ન હતું.

પણ હમણાં મિન્ટાને એકાએક છીંક આવી અને બાળકને પણ થોડી ઉધરસ આવી તેથી તે બીયારી ઉડીને બેઠી થઇ. બીજા સુનારાઓ પણ હાલવા લાગ્યા અને હવામાં કંઈ વાસ આવતી હોય તેમ સુંઘી જેવા લાગ્યા. ધુમાડાની અસર કેમ જાણે હવામાં આવતી હોય—હવા કેમ જાણે વધારે ગરમ થતી હોય એમ એમને લાગવા માંડ્યું.

એટલામાં નીચેથી એક મોટી ભયાનક ગર્જના ઉઠી બમથી ગાંડા બની ગયા હોય તેમ ચીસેચીસ પાડતાં અનેક સ્ત્રી પુરુષોનો હ્રદય બેદોસ્વર તેજાપરે ચઢવાના દ્વારને માગે સર્વને કહ્યું પડ્યો ને તેની સાથેજ તેઓ તેરસ્તે થઇને દોડતાં, પડાપડી કરી બહાર નીકળવા લાગતાં દૃષ્ટિયે પડ્યાં. મિ. માર્સમ પણ તેમાંનો એક હતો. શરીરે દુબળો-લાંબા સોટા જેવો—નિર્માસિ—અસ્થિ પંજર પ્રત્-પ્રુક્તે માથે-માત્ર પાંચ જામા ને એક બદન તથા સપાટ પહેરીને તે આવેલો હતો.

લોકોના આવવાની સાથેજ “લાલ લાગી” “લાલ લાગી” એ બચકર અવાજ પણ લાં ગાજી રહ્યો. મકાનના પાછળા ભાગમાંથી અગ્નિની એક પ્રચંડ શિખા બહાર ફેલાઇ, તેના પ્રકાશ સામેની ભીંતપર જણાયો. નીચે ઉતરવાના દરવાજા ઉપર આ

અચ્ચીત થયેલા લોકોનું ટોળું ધસવા લાગ્યું. તેમનો ગભરાટ—તેમની છાતી ફાટ ચીસો—તેમની પડાપડીનું આબેહુબ વર્ણન આપવું પણ અશક્ય છે. તેમના સામટા વજનથી દાદર પણ ડગમગવા ને હમણાજ સીડી તુટી પડશે એવી ધાસ્તી સર્વત્ર ફેલાઈ ગઈ.

“ચાલ મીની—ચાલ, આપણે જઈને માળીને બચાવીએ. બચ્યું અહીં રહેશે. હું એને દેવા પાછો આવીશ. એમ કહેતો કહેતો તે એનો હાથ પકડીને એને ખેંચી જવા લાગ્યો. પણ તે પ્રેમી માતા પોતાના બહાલા બાળકને મૂકીને આવે વખતે ખસે ખરી ! તેણે તો તેના પતિનું કહેવું જણે સાંભળીતીજ ન હોય તેમ બચ્યાને ગોદમાં લઈ લીધું અને તેને તેડીને આગળ દોડવા લાગી પણ તેના ધણીએ તેને વારી.

“મહાર્જી માન—અહીં રાખવાથી એ વધારે સલામતીમાં રહેશે હું પાછો આવીને એને લઈ જઈશ”

“ના—ના—હું તો એને હમણાજ મહારી સાથે લઈ જવાની—” મીનીએ આગ્રહથી હઠ પકડી.

વખત ખોલો એ બહુ જોખમ ભરેલું હોવાથી માર્સમે તે બાળકને તેની કેડમાંથી બગાટકારે ખેંચી લીધું અને ગોદડા ઉપર મૂક્યું તે જોઈ મિન્ટા તેની પાસે આવી અને એક માતા જેવા પ્રેમથી પોતાના બાળકને બાથમાં લે તેમ તેની આસપાસ પોતાના હાથ વીંટળીને તેને પ્યાર કરવા લાગી.

મીનીનું આખરે કંઈ ચાલ્યું નહિ. તેનો ધણી તેને રોતીને રોતી ખેંચી ગયો.

આ પ્રમાણે તે માયાપ તરતજ, ખીજાને પડેલી ડાસીને ત્રણ

માળ નીચે ઉતારી ખુલ્લી શેરીમાં મૂકી આવવા દોડ્યાં. સીડીઓ તથા ઝોરડા તમામ ભયચકિત સ્ત્રી પુરુષોથી ભરાઈ ગયા હતા. કોઈ આમ દોડતું હતું તો કોઈ આમ કુદકો મારવા તૈયાર થતું હતું પોતપોતાની વહાલી વસ્તુઓ કેમ બચાવવી—શું લઈ જવું ને શું મૂકવું—કેમ કરીને જીવ બચાવવો એમ સર્વને આ વખત ચિન્તા આવી પડી હતી. રોવા કંકળવાનું તો પુછવુંજ શું, એવી સ્ત્રીઓમાંથી માર્ગ કાપવો એ ધણુંજ કઠણ હતું. વળી ઠેકાણે ઠેકાણે સામનના ઢગલા પડ્યા હતા તેથી ઠોકરો ખાતાં ખાતાં તેઓ મહા મુશ્કેલીથી ધણીવારે પોતાના ઝોરડામાં પહોંચ્યાં ને આ વૃદ્ધ માતાને ઉપાડીને નીચે ખુલ્લી હવામાં ધણીજ મહેનતે મૂકી આવ્યાં. તે પછી તરતજ તે દરજી બીચારો પાછો ઉપર ચઢ્યો અને ઠેક અમા-શીએ પહોંચવા માટે પગથીઆ ઝોળગતો ઝોળગતો કુદતો કુદતો દોડ્યો પરંતુ સામેથી આવતી અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાલાઓ તેના માર્ગને રૂંધવા લાગી. ધુમાડાના ગોરેગોટાથી તેની દૃષ્ટી રૂંધાઈ ગઈ. શ્વાસ લેવાનું પણ હવે તો મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. ગળામાં ગુંગળાટ થવા લાગ્યો અને પોતાનો પ્રાણ ટકી શકશે કે કેમ એની પણ એને શંકા થવા લાગી. તેણે ઉપર ચઢવાનાં ધણી ફાંફાં માર્યાં પણ અંતે તે બેશુદ્ધ થઈને, પાછળ આવતી—ગાજરી બની ગયેલી તેની સ્ત્રીના હાથમાં પડ્યો.

આ બનાવ બનતાંજ, “ઓ મહારા બાળ !—ઓ મહારા બહાલા બાળ !”—એમ ચીસો પાડતી પાડતી—મોડી બની ગઈ હોય તેમ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા જતી તેની સ્ત્રી તેને છોડીને ઉપર ચઢવા મોડી પરંતુ અગ્નિ હોલકાવા માટે આવી પહોંચેલી ટુકડીના માણસ

સોએ તેને રાકી દીધી. મહાન તો આ વેળા આગના બહકામઈ બળતું, ધીમધીમતું, અનેક સંઘોની ગજના કરતું, સંતપ્ત સુવર્ણ-મય જ્યોતિ પ્રસરાવતું ગંભીર પાંજરું હોય એવો ભયાનક દેખાવ આપતું હતું. તેની અસંખ્ય આરીઓ અને જાળીઓમાંથી પ્રચંડ અગ્નિ-શિખાઓ, વિકરાળ રાક્ષસોની ભયંકર જીભાઓની પેઠે સત્ સ્વાહા કરવાને આગળ આગળ પ્રસરી આવતી હતી. કહીંક કહીંક ટુટી પડતા ટુકડાઓનો ધોર ધ્વની, નીચે ભેગા થયેલા લાખો માણસોની મેદનીને ગભરાવી તેમના ભયમાં વૃદ્ધિ કરતો; કાષ્ઠ કાષ્ઠને ધ્વજ પથ્થુ કરતો; અને તેમના શૌર બકારને દ્વિગુણિત કરતો. અગ્નિ-રક્ષક મંડળે અગણિત સાધનો, અંદરના માણસોને બચાવવા માટે ભેગાં કર્યાં હતાં. પાણીનો પ્રવાહ અસ્ખલિત ઠેઠ ઉંચા માળ સુધી પથ્થુ પહોંચે એવા ખંખાઓ ગોઠવી દીધા હતાં. નાની મોટી સીડીઓ અનેક સ્થળે ઉભી કરી દીધી હતી. તેનો લાભ લઇને, ધણાં સ્ત્રી પુરૂષો પોતાની વાહાલામાં વાહાલી વસ્તુઓને છાતી સરસી આંખોને ગમે તેવા પોશાકમાં ઉપરા ઉપરી પડા પડી કરતાં, અસ્ત વ્યસ્ત વસ્ત્રોમાં, રોતાં, કળકળતાં નીચે ઉતરી આવતાં હતાં. નિઃસ્વાર્થી વીર પુરૂષો અગ્નિ જવાલાથી પોતાનું રક્ષણ કરે એવાં બખરો પહેરીને ઠામ ઠામ ઝપાટાખંધ ચઢ ઉત્તર કરતાં અને અનાય, નિર્બળ બાળકોને—વૃદ્ધ જનોને—ગભરાટમાં બેભાન થયેલી લલનાઓને ખંધોળે બેસાડી નીચે ઉપાડી લાવતાં અને કહીંક કહીંક તો મજબુત મનુષ્યોને પકડી રાખેલાં જાડાં ચાદરાં જેવાં—ચોક્કાળ જેવાં વસ્ત્રોમાં પડે એમ ફેંકી પથ્થુ દેતાં ? આ સમયનો દેખાવ જોનારને પથ્થુ કમકમાટ ઉપજાવે એવો ભયંકર હતો. તો પછી જે

ખીચારાં પ્રભુના આ મહાકોપનો ભોગ યહ પડ્યા હતાં તેમની વિદ-
અનાનું પૂછવું જ શું!

અરમી તો એટલી બધી વધી ગઇ હતી કે, નળીઓમાંનું
પાણી પણ કંકડતા તેલની પેઠે બળવા લાગ્યું હતું. આગ બુઝાવવા
મથનારાઓના ચહેરા કાળામેશ જેવા થઇ ગયા હતા. તેમના બવા-
જ બુમે પાડી પાડીને થાકી ગયા હતા—અને આ પૂર્વ દાવા
નળનો પ્રકાશ—પ્રલયકાળના પ્રચંડ સૂર્યોની પેઠે સર્વ દહન કરતો
ધણું વિસ્તારમાં પ્રસરી ગયો હતો. ઉપર જણાવેલા પુલના આકા-
શને બડકતા હોય એવા સ્તંભો, તેની મંજલવર કમાનો તથા લોખં-
ડનું બાંધકામ વગેરે આ ઉગ્ર તેજના બળે વિચિત્ર રૂપ ધારણ કરી
રહ્યાં હતાં. મહાવીર હનુમાનજીએ રાવણ ઉપર વેર વાળવા માટે
પોતાના, યોજન જેટલા લાંબા પુચ્છ ઉપર તેલમાં બોળેલાં ગોદડાં
વીંટાળીને અગ્નિ પ્રકટ કરી આખી લંકા નગરીને સળગાવી મુકી
હતી તે સમયનો દેખાવ કેવો ત્રાસજનક હશે તેની કલ્પના કાંઈક
અંશે આ કરુણાજનક પ્રસંગે થઇ આવતી.

બચાવવાને અથાગ મહેનત અસંખ્ય માણસોએ કર્યા છતાં
આખરે તે બળ્ય મકાનના માળ તુટવા લાગ્યા—ભયંકર કડકડાટ
કરતા નીચે પડવા લાગ્યા—અને તેમાંથી ઉડતા અગ્નિનું તનખા
આકાશમાં અન્ય તારાગણ પ્રસરાવતા ચોમેર ઉડવા લાગ્યા. અંતે
તેનું છાપરું પણ લલકરતા અગ્નિનો કંપનો મહા તેજસ્વી ગોળો
હોય તેમ ઉંચેથી ગડબડતું—સર્વ પ્રેક્ષકોના બચને સહસ્રગણો વધા-
રતું—હજારો નિરપરાધી મનુષ્યોનો ભોગ લેશે એવી ભીતી ઉત્પન્ન
કરતું—છાતીફાટ રૂદન કરતા—કીકાપારી કરતા—દૂર ખસી જવા

હોડાહોડ કરતા-મહોમહે એક બીજાને ચમદી નાખતા-કચડી નાખતા-વિસ્મયથી આખો ફાડીને ઉંચે જોઈ રહેલા હોડાની ઠંઠી વચ્ચે-હોમ મહાન જ્વાળામુખી પર્વતના વિશાળ મુખમાંથી ઉડતા અગ્નિચોદ્ગારની પેઠે સર્વત્ર અગ્નિરસ ફેલાવતું, મહા] ઘેર સખ્દ કરતું નીચે પડ્યું.

જેત જેતામાં તો આ મહોડી ઇમારત બળીને ભસ્મ થઇ ગઇ. જ્યાં વાસુનો પશુ સંચાર મહા મુશ્કેલીથી થઇ શકતો એવી ખીચો-ખીચ વસ્તીવાળું, હજારો કુટુંબોના આવાસથી ભરેલું, મગનને બેઠી નાખતું આ ભવ્ય મકાન હવે હતું નહતું થઇ ગયું. તેની હવાતીના શેષચિહ્નમાં હવે માત્ર તેનાં બળત્રાં વિવિધ અંગના હમ-લાજ જેવામાં આવતા હતા. કેટલી અદળક સમૃદ્ધિનો-કેટલા અમુલ્ય જીવોનો નાશ થયો હશે તે તો પ્રજુજ બધી શકે એમ હતું.

માર્જમની ઓ ખીચારી આ ક્ષણે પેલા રાક્ષસી પુલના નીચેના ભાગમાં એક સ્તંભને અડીંગીને પડેલી હતી, અને તેનું માથું એક ઓના ખોળામાં હતું. હજી એ પોતાના બહાલા બાળને વિચિત્ર રીતે-નિરાશા ભરેલે સ્વરે બોલાવ્યાજ કરતી હતી-તેનું કામળ સુંદર મુખ હવે પોતે ક્યાંથી જોઇ શકશે એ ચિન્તા એના મનમાં વ્યાપી ગઇ હતી-નક્કી એનો આ સર્વ બક્ષી અગ્નિદેવે આસજ કર્યો હશે એમ એ માનતી હતી અને તેથી તેના ઉપર પોતાના ક્રોધના ઉભરા કાઢતી હતી. તેની પાસે માંડા જેવી બની ગયેલી-આમતેમ સફાળ જેતી જેતી માર્જમની ટૂંક માતા પડી હતી. તેનું શરીર ધણુંજ વજનદાર હોવાથી તે મહા મુશ્કેલીતે આમથી તેમ પાસું પશુ ફેરવી શકતી હતી. માર્જમ ખીચારો

દુઃખીઆરો છતાં ધડીક તેની ગરીબડી ઓનું મુખ પંપાળતો ને તેને આશ્વાસન દેતો તો ધડીક તેની જલ માતાને કપાળે હાથ ફેરવતો. એનો મુકાબ ગયેલો નિર્માસી ચહેરો, તથા તેના ઉપરની આછી આછી રહેલી ધોળી દાદી જોતાં એમજ ભાગવું હતું કે તે આ એક રાતની આધિમા અડધો થઇ ગયો હતો ને તેને ધરડાપોજ આવી ગયો હતો.

સેન્ડે જેમ તેમ કરીને પોતાનું રામરચીલું આ બળતાં ધર-માથી બહાર ખેંચી લાવ્યો હતો અને હવે એ હઠાસ બનીને પોતાની વહાલી મીન્ટાની શોધમાં આમતેમ દોડાદોડ કરતો ફરતો હતો પણ આ મહાપ્રલયમાં એવા એક નાના સરખા પ્રાણીનો કે બીચારા માસીમના બાળનો પત્તો લાગવાની શી આશા ? તેની દયાબનક કાઢાણી સંભળીને એક “ રીપોર્ટર ” ભાઇએ તો ક્યારનોએ-તે બંને રમતનાં સોબતીનો કેવો બેગોજ નાચ થઈ ગયો હતો તેની હડીકત પણ પોતાના વર્તમાનને માટે તૈયાર કરી દીધી હતી !!

રાત રાતનું કામ કરતી ચાલી-લોકો ધીમે ધીમે વેરાવા લાગ્યા-ન્યા થોડા વખત ઉપર કળકળાટ ને ગડગડાટ મચી રહ્યો હતો, સર્વ અસ્ત વ્યસ્ત દેખાતું હતું-ત્યાં હવે ધીમે ધીમે અગ્નિના બક્ષણ-શબ્દ સિવાય બીજું કંઈ સંભળાતું ન હતું. દુઃખીઆને બીચારને સારવાર માટે દવાખાનામાં લઇ જવામાં આવ્યા હતાં. પેસાવાળા હશે તે બીજાં વિશ્રાંતિ-ગૃહોનો આશ્રય લેવા ગયાં હતાં, પ્રજાતનો મંદ મંદ શીતલ પવન વાવા માડયાથી ઉપ્સતાનું જોર કમી થતું જતું હતું. પુલ ઉપર ગાડીઓનો ગડગડાટ પાછો ચ

યષ્ઠ મયો હતો. રાતનો ભારે ઉકળાટ સમી જતા હવે સહેરની હવામાં શીતળતાએ પ્રવેશ કર્યો હતો. વ્યાપારનો પ્રવાહ પાછો તેની હમેશની ગતિએ વહેવા મંડ્યો હતો. ગાડી ઘોડા, મોટરો ને ગાડાની આવજ રસ્તાઓ ઉપર ચર યષ્ઠ હતી. એટલામાં પુલ ઉપર ઉંચેથી કોઇ જોરથી જીમ મારતું હોય એમ નીચેનાં માણસોના સંભળવામાં આવ્યું. પ્રભાતના સમયની શાન્તિમાં તે જીમ ચોમેર ગાજી રહી. જેના જેના સંભળવામાં આ શબ્દ આવ્યો તે જીમ પાકનારની તરફ દોડતાં જતાં હતાં એમ જોવામાં આવ્યું.

માર્સમ પછી આ જીમ સંભળીને કુતુહલથી, ખીજઓની સાથે શું હશે તે જોવા દોડ્યો. પોતાના તપી મયેલા મગજને માત્ર અન્ય વૃત્તિમાં પરોવવાથી કંઈક શાન્તિ મળે એવા વિચારથીજ તે દોડ્યો હતો. એની ઓ મીની તો હજી લાંબ ગાડી યષ્ઠ મધ હોય તેમ કંઈક હાર્ય કરતી-ડોળા ફાડીને ચોતરફ જોતી-પોતાની ડો-સીની પાસે પડી હતી. માર્સમે મોં ઉંચું કરીને પેલા અવાજ આવતો હતો તે તરફ જોયું, અને તેના મોં ઉપરનું નિરાશાનું સ્વરૂપ બદલાઈને આશ્ચર્યનું યષ્ઠ ગયું-આશ્ચર્યનું બદલાઈને આનંદનું જણાવા લાગ્યું અને તરતજ પાછું આનંદમાંથી બચતું યષ્ઠ ગયું ।

“ મીની-મીની ”-આખરે તે ચીસ પાડતો પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો.-“ જો તો ખરી-આપણું બાળક જીવે છે-પ્રભુએ એની રક્ષા કરી છે ! ”

અત્યાર સુધી જે અબળા-ખરેખર અવગાજ થઈને સ્તબ્ધ નિશ્ચેતન-ખેમાન જેવી-પડી રહી હતી-તે આ વધામણીના શબ્દ સંભળતાંજ ચમકીને જાગી-જાણે તેનામાં હજારો મનુષ્યોનું

બાળ એકદમ આબુ' હોય તેમ જોરથી એક સિંહણની પેઠે હાથ મારીને હઠી-બને દોડતી દોડતી ખુમ પાડવા લાગી:—ક્યાં છે મ્હારો વ્હાલો-બતાવો-મને બતાવો-મ્હારા હાથમાં આપો.'-તેના વાળ તેના શરીરની આસપાસ વીખેરાયલા હતા. તેના ડાળા ફાટેલા હતા અને તેનું આખું અંગ આનંદથી કંપી રહ્યું હતું.

ખીચારી ડોસી પસુ આ અણુધારેલી ચારી ખખર સાંભળીને મુંઝી મુંઝી હાથ જોડી છાતી ઉપર રાખીને પ્રભુનો પાઠ માનવા લાગી.

માર્ક્સ તેની સ્ત્રીને હાથ પકડીને તેને પાસેનાં પગથીઆં આગળ લઇ ગયો ત્યાં ચઢીને ખૂણા ઉપર ઉભા રહેવાથી જોનારને પૂછતો ઉપરનો ભાગ સ્પષ્ટ દ્રષ્ટિ જોત્યર થતો. ત્યાં આગળ જઈને માર્ક્સે તેને એક ટોચ ઉપર આંખળી બતાવીને જોવાનું કહ્યું:—“જો-જો-પેલા સ્તંભ ઉપર એ બેઠો”—

પહેલાં નો મીનીને કંઈ જણાયું નહિ પસુ પછી નજર ફરતાં ખીજના બાળ ચંદ્રની પેઠે આકાશમાં પોતાના વ્હાલા બાળનું સુખારવિંદ જોતા તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ, પોતાના દુર્બળ હસ્ત પ્રધારીને તે હવે તેને જોરથી ખૂમ પાડતી-આજીજી કરતી-પોતાને બેટવાને બોલાવવા લાગી.

પસુ બાળક તો ધણોજ ઉંચે એક મંજવર સ્તંભની ટોચ ઉપર એક કાળો ડાધો હોય તેમ કાંઈ પ્રાણીની બાથમાં બીડાયલું દર્શિયે પડ્યું હતું!

તે પ્રાણી કોણુ હશે? ખીજી કોણુ હોય? આપણા સેન્ડોની વ્હાલી વાંદરી મિન્ટાજ તેની માતાનું કામ કરતી હતી! તેનું

રક્ષણ કરનાર—આગમાંથી બચાવીને સહીસલામત સ્થળે લઈ જનાર—નિમકહલાલ પ્રાણી તેજ હતું. તે ખીચારી હાથમાં આપ્યા વિના પોતાના બહાલા બાળકને ગોદમાં લઇને, છાતી સરસો ચાપીને, એ હિંચા ફિખર ઉપર એકલી—આમતેમ નજર ફેરવતી, પમનાં આગળાંથી પથરની ઠારને મજબૂત પકડીને નિર્ભય બેઠી હતી—બચ્ચું પણ ખીચારું—તેની સોડમાં બરાબરે સ્વસ્થ થઇને લપાઇને બેસી રહ્યું હતું.

આ દેખાવનો ખરો ખ્યાલ આવતાં જ મીનીના હીલમાં તે બરફ જે રેડાયો—તેની છાતી જોરથી ધબકવા લાગી—આ બચ્ચું જીવતું પણ હવે તો તેને મન મુલા જેવું જ હતું. તેના ગળામાંથી એક હાથની ચીસ નીકળતી નીકળતી ગુંગળાઇ મઠ !

નીચે જનારા દોઢોની નજરે આ અદ્ભુત દેખાવ જેમ જેમ પડતો ગયો તેમ તેમ તેઓ પણ ગ્રહોદ્ગારી-કોળા ચઢાવી-ઉઠાઈ માથા કરી, હાથથી ગરદન ટેકવીને આશ્ચર્ય પામતા પામતા નિર્નિમિષ નયને તેની સામું જોતા બધાં ઉભા હતા ત્યાં સ્તબ્ધ બની ગયા.

ધીમે ધીમે દોઢોની હા તે સ્થળે જમવા લાગી. પાસેનાં મકાનોની બારીઓમાંથી પણ આકર્ષાયલાં બી-પુરુષો અને બાળકો ડોકીમાં કાઢીને આ અવનવો દેખાવ એકી દરી—તેની તરફ આમ-જાઓ કરતાં—નહિ જોનારને બતાવવા લાગ્યાં. આશ્ચર્યની સાથે ત્રાસનો પણ ધ્વનિ ચારે પાસે માજી રહ્યો બળતા પરમાંથી મિન્ટા ઝુહીને આ પૂલપર પોતાના બહાલા બાળકને સલામત લઇને પહોંચી હતી એ વાર્તા તો નિર્વિવાદ હતી. તેને તે પોતાના જીવની પો

સંભાળતી હતી એ પણ ખરું-પરંતુ હવે તેમને નીચે લાવવા શરૂ રીતે ! આ એક મોટો કાવાલ ઉભો થયો.

લોકો વીવીધ યુક્તિઓ રચવા મંડ્યા-એક જુવાન તાર ખાતાવાળો તારને ચાલે ચાલે ચઢીને તે બાળકને ઉતારી લાવવાની હોમત ધરીને જ્યાં તાર ઉપર સંભાળતી ચાલતો ચાલતો આવળ વધ્યો. ઉપરને ઉપર તે ઠેક ઉંચે પહોંચતો ગયો તેમ જાણે એ પમતો મોટો કરાળીઓ ચાલતો હોય તેવા નીચેના લોકોને જણાયો. હમણાં તે ટાંચે પહોંચીને બાળકને પકડી લેશે એવી સર્વ આશા રાખતા હતા એટલામાં તેમનામાંથી એક મોટો શબ્દ ઉઠ્યો-પરંતુ તે હવે નહીં પણ લમતો-ગભરાતો હતો.

મીન્ટાએ જોયું કે આ કાંઈ મનુષ્ય રૂપે વાનર પોતાની જેમ ચાલતો ચાલતો પોતાની પાસે આવતો હતો, તેથી તે ઉંચી થઈ અને અર્ધી નીચે નમીને તેના તરફ જોવા લાગી. તેના હાંત કોંઈના આવેશમાં ખુલા થઈને તીરસ્કાર સૂચક કંઈક શબ્દ કરવા લાગી. નીચે તેની સામે ટમર ટમર જોઈ રહેલી મંડળીનાં, બમાસા ખાતા મોં તરફ પણ તે હાંતીયા કરીને આગા પાડવા લાગી, તેમ તેમ તેમના મોંમાંથી બોલના પોકાર વધારે વધારે જોરથી નીકળવા લાગ્યા.

જરા વારમાં આકાશને અડકતા એ સિખર ઉપરથી બીજો પણ શબ્દ આ મેદનીને કાને પડ્યો. તે હતો તો તીક્ષ્ણ-પણ હૃદય-ભેદી-પેલા બાળકના શબ્દનો. હવે લોકોને ખાત્રી થઈ કે તે બાળક નક્કી જીવે તો હજી, ને તેથી તેઓ દુરે દુરેના પોકાર પોતાનો આનંદ જણાવવા માટે કરવા લાગ્યા. મીન્ટાએ પોતાનો

નાણુક કાગો હાથ તે બાળકને માથે મૂકીને તેને જરા પંપાળયું
કે તરત તે જાનું રહી ગયું !

પેલા તારવાળાને હવે તેઓ પોકારીને પાછા ઉતરી આવવાનું
કહેવા લાગ્યા. યું કરવું તેનો ક્ષણવાર તેને અનીશ્ચય થયો. ઉપર
જઇને પકડવાનો પ્રયત્ન કરતાં કદાચ વાનર છટકી જાય તો યું
ચાય એનો ખ્યાલ આવતાં તે પાછો હઠયો ને ધીમે ધીમે
ઉતરી આવ્યો.

હોકાને હવે લાગ્યું કે આમ તો તે બાળકને બચાવી શકાશેજ
નહી. તેની પાસે છીનવી લેવા જતાં તે અદેખાઇનું માર્યું ભયભીત
બનીને રાક્ષસી બળથી સામું થવા વીના રહેજ નહિ અને એક
માતાની પેઠે પોતાનો ખબરો હાથમાંથી જવા દેજ નહિ, ને કંઈ
ન કાવે તો કદાચિત્ તે જાતના પ્રાણીને ટેવ હોય છે તેમ પોતાની
પાસે જે હોય તે હવામાં ફેંકી પથુ દે ! તો પછી બીયારા અનાથ
બાળકની શી મતિ !

કોઇ કહે એ જૂખ્યુ થયું હશે-તરથયું થયું હશે-લાવો એને
ખેરાકને પાણી બતાવીએ; એમ વાત થતાંજ નારંગીઓ, અખરોટ,
વિજેરે એ વાંદરી જ્યાં બેઠી હતી તેનાથી નીચેના મજબાનાં
મકાનો વાળાંએ પોતાના આમલા ભાગમાં તે દેખે તેમ
લાવીને મૂક્યાં ને દૂધ પથુ એક ઠામમાં રાખ્યું. ફેટલાક જણ
તેને વિવિધ રીતે ફાસલાવી લાવવાની આજ્ઞાથી અનેક ચાર
શબ્દથી બોલાવવા લાગ્યા-બાળકો ભાડ કરવા લાગ્યાં પણ મિન્ટા
તો હાલે કે ચાલે. અંબીર ચહેરો રાખીને સ્થિર ચિતે તે તો
અડમ જ્યાં હતી ત્યાં બેસીજ રહી. નીચે પથે દૂર મહાવેગથી

નહી વહેતી હતી તેના પ્રવાહ તરફ તેની ચિન્તાતુર દૃષ્ટિ વારંવાર ફરતી. લોકો બધા ગરબગટ મચાવી મૂકતા હતા. તેની તો તે જાણે દરકાર જ કરતી ન હતી. તેને મન તો તે નહિ જેવો જ હતો. તેને તો એમ જ લાગતું હતું કે બાળીને બરમ કરી નાખનાર અમિ-જવાળામાંથી પોતે બચી હતી અને પોતાનું જીવન જાળવે તે ખરા જીવનથી ચઢાતી હતી. તે અંતે તેની પાસે સલામત હતું એ જ મોટી વાત હતી. એ જ માતા તરીકેની તેની વૃત્તિ કેટલેક અંશે આથી અંતુષ્ટ થઈ હતી-પોતાનું મહેલું બાળ જ જાણે પાછું મળ્યું હતું-અને હવે કાંઈ સિંકારીઓ તેની પાસેથી તે પડાવી કે નહિ એટલી જ સંભાળ રાખવાની હતી. ગમે તેમ માય પશુ એને લાઈ જવા તો ન જ દેવું, એવો એણે નિશ્ચય કર્યો હોય એમ લાગતું હતું.

દિવસ જમતો ગયો તેમ તેમ આ વિસ્તીર્ણ સહેરની વસ્તી-મનો ભાગ વધારેને વધારે આ કુટુમ્બ જેવા માટે અહીં જમતો ગયો. નિરંતર જતી આવતી ગાડીઓમાંથી પણ લોકો ડાકીમાં કાઢીને આ અદ્ભુત બનાવ જોયા કરતા-એવી મળેલી હાથમાં એક પાછા દૂર ખીચારો માર્ગ તથા તેની દુઃખીઆરી સ્ત્રી નજરે પડતાં હતાં,

એટલામાં એકદમ પાસેના એક ઊપરા ઉપર કાંઈ માણસ હાથમાં બંદૂક લઈને નીકળી આવ્યો-તે વાંદરી તરફ તાકીને જોતો જોતો રહ્યો. તેનો વિચાર એવો જણાતો હતો કે જશવાર પણ જો એ વાંદરી પેલા બાળકને વિખૂટો મૂકે-પોતાનાથી દૂર એસાડે તો બરાબર તાકીને તે વાંદરીના જ માણસે તેના એટલે તેનું સરીર

નીચે નદીમાં પડે । આ યુક્તિ પણ માર્શમના આ નાભુકડા બાળને બચાવવા ખાતર કોઇએ સુઝાડી હતી. તે બીઆર હવે તો ધણા કલાક થયા તડકા તાપમાં એક અતિ ઉંચી જગાએ બૂખ્યું તરસ્યું જોખમ ભરેલી સ્થિતિમાં બેસી રહ્યું હતું તેથી તેની દયા સર્વને અતિશય આવતી હતી. સહેરની ઘેરીઓ અને નદીના જળથી તે સેંકડો શીટ ઉંચે હતું.

અંદુકવાળાને રોકવાને માટે છુમે પાડતા ફેટલાક દયાળુ જણ આમતેમ દોડતા પણ હતા પણ મિન્ટા તો જાણે કંઈ જોતીજ ન હોય—બધા પામતીજ ન હોય તેમ પોતાના વહાલા બાળકની સંભાળમાંજ લીન થઇને તેને છાતી સરસો રાખીને બેસી રહી હતી. બૂખ, તરસ પણ જાણે બૂઝીજ ગઇ હતી. એટલામાં એક સુંદર બગલું—સ્વેત સરીરને સ્વેત પાંખો વાળું ઉડતું આવીને એની ડાબી પાસેના શિખર ઉપર બેઠું. મિન્ટા તેના તરફ પણ ફાત કંકડાવીને જોવા લાગી, પણ બગલાને તેની કંઈ અસર થઇ નહિ તેથી મિન્ટાને કેમ જાણે ગુસ્સો આવ્યો હોય એમ જણાયું. તેણે ધીમેથી પેલા બાળકને પથ્થર ઉપર ચતુષ્પાટ સુવાડ્યું અને તે પ્રાણી તરફ તેણે એકદમ જોરથી તરાપ મારી, પણ તે બગલું તો છટકી ગયું તેને પકડવાની લાલચે મિન્ટાએ પોતાના પાછગા પગ ઉપર ઊભા થઇને આગલા તેના તરફ પ્રસાર્યા. પ્રકાશમાં તેના મળાની સાંકળ ચમકવા લાગી. હવામાં એક તીક્ષ્ણ અવાજ થયો. અંદુક વાળાની છુંદકમાંથી ધુમાડો નીકળવા લાગ્યો. મિન્ટાના ખભા ઉપરના વાળનું એક જૂમણું હવામાં ઉડ્યું અને તેની સાથેજ એક અપાનક—હૃદય બેદક—મનુષ્યના સ્વરને મળતી આવતી—કારમી

ચીજ પાડીને મિન્ટા કુદીને ધ્રુજતી ધ્રુજતી તે બાળકને બેડી પડી અને તેને પાણું પોતાની ધન્યકતી જાતીએ વળગાડી લીધું. તે જાણે દગલો થઇને, નિરાશાથી ખિન્ન બની જઇને હવે આ મનન-યુગી સ્થળે પોતાના બાળકને લઇને ભરાઇ બેઠી. તે બંદુક ફેંકનાર તરફ દષ્ટિ કરતાં તેની આંખમાંથી જાણે અંધારા વરસવા લાગ્યા, પોતાનું બાળક પણ સહીસહામત રહ્યું તે જોઇ તેને વધારે વધારે જાતી સરસું તે દબાવવા ભાગી ને તેના સામું ઉભરાતા પ્રેમથી જોવા ભાગી.

એટલામાં નીચે ઉભેલા માણસોમાંથી ફટભાકની ઉપર આકાશમાંથી રૂધિર ધારાનો વર્ષાદ પડતો જણાયો. ચમકીને તેઓ ઉચે જોવા લાગ્યા તો એક ક્ષીણી ધાર લાલ લાલ પ્રવાહની તે વાંદરીના ખભામાંથી નીકળતી તેમને જણાઇ. તેમનાં દીલ, આ ખીચારીને થયેલી ઇજા જોઇને દયાથી ધણીજ પીગળી ગયાં. તેના ઉપર બંદુક છોડનારને માટે તેઓ પોતાનો તિરસ્કાર મ્હોટા શબ્દમાં પોઠારીને જણાવવા લાગ્યા. હવે એ બંનેનો જીવ કેમ કરીને ઉગારવો એનો સર્વને વિચાર થઇ પડ્યો. કાંઇ કંઇ રસ્તો બતાવવા ભાગ્યું, કાંઇ કંઇ યુક્તિ સૂઝાડવા ભાગ્યું, પણ તે બધું ગઇ. કાંઇ ઉપરથી જુમે પાડીને આમ કરો એમ કહેવું, પણ તે કહેવુંજ સહેલું ભાગ્યું. જે તે પ્રકારે મિન્ટાથી બાળકને છૂટું પાડવા લોકો મથતા પણ તેમ કર્યાથી તો એ ખીચારા અનાથનો જીવ ઉલટો જોખમમાં આવી પડે એમ હતું. એટલી ઉચાઇએ એને મિન્ટાનો આશ્રય ગયા પછી નીચે ગળડી પડતાં કાણુ બચાવે એમ હતું ? એ પડે તો એનું શું થાય એ વિચારજ સર્વને કમકમાટ ઉપજાવતો હતો. સર્વને મન એ બાળકના પ્રાણુ હાલ અમૂલ્ય હતા.

હવે પોલીસના ઉપરી સાહેબ મોટરમાં દોડતા આવી પહોંચ્યા. સહેરમાં વાત ચોમેર ફેલાઈ ગઈ. આવ્યા તો જોરજોરે પણ મામલો જોતાં જ બીજાની પેઠે તે પણ શું મૂંઢે બનીને સ્તબ્ધ હોવા રહ્યા. તેમને એક ઉત્તમ યુક્તિ સૂઝી. તેમણે ધારું કે એ સ્તંભની આસપાસ બની શકે તેટલે ઉંચે પોલીસની લાઇન જોડવી દેવી અને તેમના બધાના હાથમાં એક જળ આપવી કે જેથી બાળક પડે તો તેને ઝીલી દેવાય. બીજી જળ નીચેના સરીયામ રસ્તા ઉપર પણ અધર રાખવી કે ઉપરની જળમાં ન આવતાં બાડું અવળું પડે તો નીચેથી પણ ઉપાડી દેવાય. એઓ એટલું તો કથુબ કરતા. હતા કે મ્હારા એક માણસને ઉપર ચઢાવીને તેના હાથમાં મ્હોટો વાંસડો આપીને વાંદરીને ડરાવી બાળકથી છુટી કરવી તથા બાળકને બીજા હાથે લઈ લેવું, એ બધું કઠિન કામ હતું તથા તેમાં જોખમ પણ મ્હોટું સમાયલું હતું.

તેમની આ યુક્તિ સાંભળતાં જ માસંમ બીચારો બોલી ઉઠ્યો કે—ના બાઇ—એવું કંઈ કરશો નહિ. એ તો મ્હારા બાળકના પ્રાણ બોવાનો જ રસ્તો છે, અને હું તે કરવા દેવાનો નથી. ”

એની આ પણ આ સાંભળી માંડી બની ગઈ હોય તેમ ચીસો પાડવા લાગી. એની યુગ્મ, એનો કળકળાટ અને એનું છાતી ફાટ રૂદન એની આસપાસ બરાયલા ભોકનાં હૃદય પીગળવા લાગ્યાં. આખરે પોલીસ કમીસનર સાહેબને પોતાની યોજના મૂકી દેવી પડી, અંતે એક બીજા અમલદાર, મ્યુનિસિપાલીટી ખાતાના, તે ક્ષણે આવી પહોંચ્યા તેમણે પોતાની અશક્તિ તથા લાચારી બતાવવા માંડી.

એટલામાં આ ઠંઠી છેક છેવટના ભાગમાં કોઇ કાળો માણસ
કાનમાં પહેરેલી સોનાની કડીઓવાળો મુઝળાવાળો કાળો વાળ ને
કાળો ચેહેરાથી ઓળખાઇ આવતો હાથ લેવા કરીને જુઓ પાડતો
પાડતો થોકાને હઠો હઠો કરી પરાણે પોતાનો માર્ગ કરતો જોવામાં આવ્યો.
તે ઇટાલીયન ભાષામાં મ્હોટે સ્વરથી જોસથી હાકો મારતો હતો ને અ
નેક પ્રકારના ચાળા કરતો હતો. થોકાના સમજવામાં એટલું તો આવ્યું
કે આ વાંદરીનો તે માલીક હોવો જોઇએ. કેટલાકે એને સહેરમાં
જોયેલા તેથી ઓળખ્યો. પણ ખરો, અને એને જોતાંજ તેમનામાં
આશાના અંકુર ફૂટ્યા-આજકે બિચારાનો જીવ હવે એજ બચાવી
શકશે એવી પ્રેરણા તેમના અંતઃકરણમાં સ્પુરાયમાન થઇ તેને
જોતાંજ તેમનાં મુખ ઉપરથી નિરાશા દુર થઇ, અને આશાને
કિરણ હાસ્ય રૂપે પ્રકટ થયા-“આવવા દો-રસ્તો આપો દૂર
રહો-” એમ માંહોમાંહે તેઓ પોકારવા લાગ્યા. પોલીસના ઉપરીને
પણ કંઇક વાત સમજાઇ તેથી તેમણે પોલીસને મોકલી તેનો
માર્ગ સરળ કરાવ્યો. થોકાને હઠાવી તેને આગળને આગળ આવવા
દીધો. રાત્રે તેણે વાંદરીને પાછી મેળવવાની આશા છોડી દીધી હતી
ને પોતાને રહેવાનું કંઇ સ્થાન બળી ગયેલા મકાનની નજીકમાં ન
હવું તેથી પોતાના સ્વદેશી કોઇ બાપજીને ત્યાં તે મોડો સુવા
ગયો હતો. તેને કાને આ વાત આવતાંજ તે દોડતો પોતાના બહાલા
પ્રાણીને પાછું મેળવવા આ સ્થળે આવતો હતો-આખરે તે હાકતો
હાકતો હચકા-હચકીમાંથી મહા મુશ્કેલીથી માર્ગ કાપીને અમલદારો
જ્યાં ઉભો હતા તે ખુશી જગામાં આવી પહોંચ્યો. તેની નજર
ઉચ્છેજ હતી. તેનાં વસ્ત્રો તાણાતાણીમાં ફાટી ગયાં હતાં. પેલા
બાળકનાં માથાપ પણ તેની પાસેજ ઉભાં હતાં.

તેને જોતાંજ મીની—એક હંછેડાપણી વાધણી પેઠે તેને ગળેથી પકડવા માટે કુદકે મારીને તેની પાસે ગઇ. “ત્હારી વાંદરી મ્હાંજે બચ્ચુ ચોરી ગઇ છે—હું ત્હારો જીવ લઇશ—નહિ છોડું” કાવ મ્હાંજે બાળક—”

તેનો ધણી બીચારો તેને વારતો વારતો પકડીને બાધી ખસેડવા લાગ્યો.

“અરે મીની આ શું બકે છે ! આપણા બાળકનાં પ્રાણુ તો એ વાંદરીએજ બચાવ્યા છે ! રાતની આગની વાત પણ શું તું જૂલી ગઇ !”

“અરે મ્હારી મિન્ટા ? એ મ્હારી મિન્ટા ?”, સેન્ડ્રો પોતાના બહાલા પ્રાણુની આશા છોડતો હોય એમ આણી પાસ રડતો રડતો પોકારવા લાગ્યો. પેલા બાળકની માતાને જેવો અફસોસ તેને ખોવાની ધાસ્તીથી થતો હતો તેવોજ આ બીચારાને પોતાના પાળેલા વહાલા સાથીને ફરીથી જીવતું મેળવવાની આશા જતી રહેવાથી થતો હતો.

“મિન્ટા બેટા પાછી આવ,” એમ જોરથી મ્હોટે સ્વરે પોકારી પોકારીને તે તેને વિનવવા લાગ્યો. મિન્ટાએ તે સાંભળ્યો હોય એવી કંઇ નિશાની આપી નહિ. તે તો હજી સ્થિરજ બેસી રહી હતી. સેન્ડ્રો હાથ હલાવી હલાવીને કુદી કુદીને તેણીએ જુઓ પાડવા લાગ્યો. પણ તે વાંદરી તો હજી સુધી પોતાના બહાલા બાળને માતાની પેઠે સોડમાં લઇને સ્તબ્ધ હોયે સ્તંભના સ્થિર ભાગ ઉપર જોમની તેમ બેસીજ રહી હતી. હવે તો બીચારા સેન્ડ્રોની આશાનો પણ અંત આવ્યો. નિરાશાએ તેને ઘેરી લીધો. તે અતિ દીન વદને દયાબનક સ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યો. મિન્ટાજ તેની બહાલી આ પરદેશમાં

તેની એકજ મિત્ર હતી. તેના સોબતી જીવનનો સંધી હતી-તેના કુટુંબ કપીલામાં ગયો કે તેના મિત્રમંડળમાં ગયો તો તે એકજ હતી-તેને પૈસા કમાવી આપનાર પણ એ હતી. અનેક રમત તથા ચાળી કરીને તે પ્રેક્ષકોનાં મન રીઝવતી. એના વિના પોતાનું જીવન હવે ધૂળધાણી થશે-હવે કંઈ કામ કરી શકશે નહિ-દ્રવ્યોપાર્જન થશે નહિ. અને પોતે મુવા જેવોજ બનશે એમ એને ભય લાગવા માંડ્યો. પણ એટલામાં એને એક યુક્તિ પ્રભુ-પ્રેરણાથી સૂઝી આવી. એની આંખોમાં ચળકાટ આવ્યો. કંઈક નહિ સમજાય એવો ગણગણાટ કરતો તે પાછો લોકોનાં ટોળાંમાં ભળી ગયો. તેમાંથી પાછો પોતાનો રસ્તો બળાતકારે કરતો કરતો તે બહાદુરીથી બહાર નીકળ્યો ને કહીક જતો રહ્યો.

સવાર તો હવે ક્યારનું એ થઈ ગયું હતું. દિવસ ચલ્યો હતો. લગભગ આઠ કલાક થયાં એ ગરીબ દરજીનું આળક બીચાઈ તેની આ વાંદરી માતાના ખોળામાં પર્વત જેટલે હિંચે લપાઈને બેસી રહ્યું હતું. સૂર્યનો પ્રચંડ તાપ પાછો વધવા માંડ્યો હતો. આકાશમાંથી મરમીના અંગારા વર્ષી રહ્યા હતા તોપણ પાંચ હજાર જેટલા માણુ-સોનું ટોળું અને ત્રણ મ્હોટા અમલદારો નિર્જળ અને બેપાકળા બન્યા છતાં ત્યાંથી એક પણ પથુ ખસતા નહતા.

એટલામાં દોડોની મેદનીમાંથી એક મ્હોટો બૂમની ગજનાં ઉઠી. સેન્ડો દૂરથી પોતાનું વાળું ધસડી લાવતો જોવામાં આવ્યો. તેને જોતાજ દોડો ખસવા લાગ્યા. તેના વાળને ઉપાડીને તેની જોડે આગળ ધસવા લાગ્યા. ત્યાં આવતાજ તેણે ટોપી ઉતારી અમલ-દારોને કાલાવાલા કરી વિનંતિ કરી લોકો જરા બોલતા બંધ રહેતો

સારું. જ્યાં ભગી દોકાનો ગડબડાટ ચાલશે ત્યાં ભગી મિન્ટાના કાનમાં આ વાતનો અવાજ પડશે નહિ.”

આ વાતની વાસ્તવિકતા તરતજ પેલા અમલદારોના સમજવામાં આવી. તેમણે પોલીસનાં માથુસો ચોમેર દોડાવીને સર્વજ્ઞ એવો હુકમ ફેલાવ્યો કે કોઇએ એક શબ્દ પણ બોલવો નહિ. ચારે પાસે ધીમે ધીમે હવે શાન્તિ ફેલાતી ગઇ. દોકા શું થાય છે તે જોતા મુંઝે મોઢે હંચી ડોકે આંખો ફાડીને ઉભા રહ્યા. પરંતુ કપાટાનું બંધ પાસે ચમકે દોડતી ટ્રેનો તથા પૂલ નીચે ચાલતાં ગાડી. ગાડાં ને મોટરો વિગેરેની ધમાલ તો તેવીજ રહી, તેથી ધારેલો હેતુ પાર પડે એમ ન હતું એટલે દોકાએ વળી પાછી જુમરાણ મચાવી મૂકી:—“ગાડી દોડાને રોકો ટ્રેનો થોભાવો, જલદી બંધ કરો—”એ અવાજ જોરથી અધે ગાળ રહ્યો.

આખરે તેમની તે અરજ પણ અમલદારોને સ્વીકારવી પડી. રસ્તે ચાલતી મોટરો-ગાડીઓ તમામ રોકાઇ ગઇ. ટ્રેનોને પણ ધસારતથી દૂરથીજ થોભાવવામાં આવી. આખા પૂલ ઉપર શાન્તિ પ્રસરી રહી. આસપાસ પણ પોલીસો ડંડો લઇને બને ત્યાં સુધી માર્ગમાં શબ્દ થતો અટકાવવા લાગ્યા. ચારે પાસે ગાડી દોડાઓ—વેગનો—માઇસીકલો—વિગેરેની હલ્જા હલ્જી અમડી. અધીરાઇમાં સર્વ એક બીજાનો ધીમે સ્વરે આ અસાધારણ હુકમ કરવાનું કારણ પૂછતા ને જે જણતા તેઓ મુંઝે મોઢે હંચી આંગળી કરી આકાશમાં સ્તંભ ઉપર કોતરાઇ ગયું હોય તેમ સ્તબ્ધ બેસી રહેલું વાનર તથા માનવ બાળનું યુગ્મ બતાવતા તે જોતાજ, પૂછનારની દૃષ્ટિ પણ જાણે જાદુના બળથી ત્યાંજ

ચોટી જતી. આટલી શાન્તિ—આટલી નિઃશબ્દતા—દિવસના ભાગમાં તે કોઇ વેળા આ ભાગમાં કોઇએ અસરથી જોઇ પણ નહતી. એટલામાં તે વાણમાંથી રપટ, મધુર, સર્વને કાને પડતો ગંભીર સંગીતનો ધ્વનિ ઉઠ્યો. તેણે કરીને અંતરીક્ષ સર્વ વ્યાપ્ત થઇ ગયું. તેના પ્રભાવથી પૂલ ઉપરના વિદ્યુત પ્રવાહના તાર પણ કંપીને સામા પ્રતિધ્વનિ કરવા લાગ્યા પૂલ પોતે પણ તેના બળથી કંપતો હોય—મૂંજતો હોય એવી શાન્તિ થવા લાગી. સંગીતના કોમળ સ્વર મનુષ્યોના અંતઃકરણની ઉપર અસર કરવાની સાથે સામેના મકાનોની દિવાલો સાથે પણ પક્ષી-ઓનાં ટોળાંની વેઠે ઉડતા ઉડતા અથડાવા લાગ્યા. પૂલ ઉપરના ચોટા તથા નાના તાર પોતેજ જાણે એ વાણના રાક્ષસી તંતુઓ બનીને તેના શબ્દને પુષ્ટિ આપવા લાગ્યા—તેનું પરિણામ સહસ્ર વધારવા લાગ્યા.

વિજય ઘોષ સર્વત્ર ફેલાવતું—આનંદથી ઇશકાતું—સિંહવત્ ગર્જના કરતું આ સંગીત ઉંચેને ઉંચે પ્રવર્તવા લાગ્યું. આ જાદુ ભરેલા ખાસ ગાયનની અસર મિન્ટાના હૃદય ઉપર કેવી થતી તે માત્ર સેન્ડ્રોજ જાણતો હતો. જ્યારે જ્યારે તે આ સુસ્વરનો ઉઠાવ પોતાના વાણમાંથી કરતો ત્યારે ત્યારે અવશ્ય મિન્ટા મમે તે સ્થળે હોય ત્યાંથી દોડતી આવીને કુદીને છલંગ મારીને એના હાથમાં—એની બાથમાં પડતી.

આ વખતે પણ મિન્ટાને કાને તે મધુર સ્વરો પડતાંજ તેના ઉપર તેની જાદુભરી અસર થતી લોકોના જોવામાં આવી પોતાના જાલા બાળકને છાતી ઉપર એક હાથે દબાવી રાખી હવે તે નીચે

ઉતરવાનો માર્ગ શોધતી હતી. તે જોતાં જ દોઢાંમાથી હર્ષનો પોકાર
 ઉઠ્યો. તેના બળે વાહનો જ્વનિ પાછો ડગાઇ ગયો. તારનાં બાંડાં
 ગુજીને આધારે ધીમે ધીમે તે ધણીજ સંભાળથી નીચે આવતી
 હતી. અર્ધ નગ્ન બાળક તેની કાંટે વળગેલું સર્વને હવે સ્પષ્ટ જ
 જણાવવા લાગ્યું. તે બીચારાના મનની સ્થિતિ આ વેળા કવી હશે
 એ કાણ જાણી શકે ? જાણે તો પણ તેનું વર્ણન કાણ કરી શકે ?
 પોતાના બહાલા સાચીનો મેળાપ પાછો થવાની આશા સજીવન થતાં
 સેન્ડ્રોનો હાથ પણ હવે વાહ ઉપર વધારે ત્વરાથી વધારે બળથી
 વધારે કરામતથી પડવા લાગ્યો. તેના સ્વરો વિશેષ જોરથી નીકળવા
 લાગ્યા. મિન્ટા પણ નીચે ને નીચે, પમથે પમથે, સંભાળથી દોડતી
 સમક્ષ આવતી ગઇ. વચ્ચે વચ્ચે જરા વિશ્રામ લેવાને માટે જાણે
 બેસતી આઠાઠમાથી—પવિત્ર દેવસોઠમાથી પાછું પૃથ્વીના કૃતર્ધની
 પ્રાણીઓમાં આવવાનું કેમ જાણે તેને ગમતું ન હોય તેમ વધારે
 નીચે ઉતરી આવવાને જાણે નાપુશી જણાતી પણ પોતાના બહાલા
 ધણી સેન્ડ્રોની ઉપર પૂરેપૂરી દૃષ્ટિ પડતાંજ તે એકદમ છત્તંગ
 મારીને તેની પાસે દોડી આવી એક થાંભલાને આઝીને સરકતી
 નીચે ઉતરી પડી.

“ઓ મ્હારી મિન્ટા”—એમ બોલતે બોલતે સેન્ડ્રોએ હર્ષના
 અશ્રુથી તેને પોતાની બાથમાં દેતા પ્રેમના ઉદ્દગારથી તેને વધાવી લીધી.

“મ્હારા બહાલા-મ્હારા બાલુડા”—મીનીએ ચીસ પાડી મિન્ટાની
 પાસેથી પોતાના ચિરકાળ-વિયુક્ત-શુભે તરશે ગામરા બની ગયેલા
 બાળકને—પોતાના નવે અવતારેજ આવેલા પોતાને પણ પ્રાણ
 ત્યાગ કરવાના દુઃખમાંથી તારનાર લાડકવાયા બાળકને જોરથી ડાલી

સરસો ચાંપી, તેનું મ્હોં તેના માલ તેનું કપાળ તેનું માથું ચુમી-
જોશી ભરી દીધું. તેનું રક્ત આ વેળા તેને સ્વર્ગીય માનવત્વ પ્રિય
થઈ પડ્યું ! !

સર્વ પ્રેક્ષકોની પ્રબળ ધ્રુષ્ટા આમ પ્રભુએ પૂર્ણ કર્યાં
તેઓએ આ દુર્ઘટ સંયોગને તાળીઓની ગર્જનાથી કુરેના પોકારથી
મ્હોટી ખુશીથી વધાવી લીધો, અને ધીમે ધીમે સર્વ
મંડળ વીખેરાવા લાગ્યું. નદી અને પ્રવાહની પેઠે બોલોનાં
ટોળાં જુદી જુદી દિશામાં ગમન કરવા લાગ્યાં.
છેવટે માર્ક્ષમ-તેના બાળકને હાથમાં રાખીને ચાલતી તેની સ્ત્રી,
મીની, સેન્ડ્રો અને મિન્ટા, તથા સેન્ડ્રોનું વાળું અને તેમની પાછળ
નગરના ત્રણ પેટા મ્હોટા અમલદારો તથા સંકડો માણસની ઠં
જાણે કાંઈ વિચી પ્રરૂપના “સરખસ”માં ચાલતાં હોય તેમ પૂલ
મૂકીને નગર બહારી વળવા લાગ્યાં. અર્ધી કલાક પૂરો થયો નહિ
એટલામાં તો એ સ્થળ પાહું પૂર્વે હતું તેવું—ઉપર નીચે અને
આસપાસ—સર્વત્ર ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓમાં પડેલાં મનુષ્યોના સાધારણ
સંચારથી ભરાઈ ગયું. પ્રચંડ સૂર્ય દેવતા પોતાની તેજસ્વિતા
પરિપૂર્ણપણે પ્રગટ કરતા નભોમંડળમાં વિચરતા જણાયા. સર્પાકાર
ટ્રેનો તપી ગયેલી રેલ્વો ઉપર અગાઉની પેઠે હવે પાછી વાંદા
ચુંકી નૃત્ય કરતી હોય તેમ જોરથી ઢોડાદોડ કરવા મંડી. માર્ગમાં
મોટરો ઘોડાગાડીઓ-ટ્રામ ગાડીઓ-વેગનો ખટારાઓ—બાઈસીકલો
સર્વનો વેગ પાછો જોવાને તેવો ચાલુ થઈ ગયો. ભેગો થયેલા
સમૂહ પોતપોતાની યથેચ્છ દિશામાં વહી ગયો અને થોડાકજ
સમય ઉપર બની ગયેલા આ અદ્ભુત બનાવના સ્મરણ ચિન્હમાં
માત્ર પૂલના એક સ્તંભના પથર ઉપર ઢેઢ નીચે સુધી પ્રસરેલી
રક્તની રેખાજ રહી ગઈ.

જીનાગઢ, { ઇગનલાલ હરિલાલ પંડ્યા.
તા. ૧૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૬

પ્રેમમંદીરનું એક દ્રશ્ય.

(લેખક—ચંપકલાલ ગીરધરલાલ જરીવાળા-સુરત.)

પ્રભાકરબાબુ બાબ્યાવસ્થાથીજ પ્રેમમંત્રનો હંમેશા જાપ કરતા હતા. સુપ્રસિદ્ધ લેખકોના શૃંગારમય રસીક નોવેલો વાંચતા પહેલાજ તેમને પ્રેમધુન લાગી હતી. સાથી પહેલા તેમને લાગડાના એક લાલ ઘોડાથી પ્રેમ લાગ્યો હતો તે વખતે તેમની ઉમ્મર ચાર વર્ષની હતી. તેમના પિતાએ એ ઘોડો કલકત્તાથી આણી આપ્યો હતો. તેમનો એ ઘોડા તરફનો પ્રેમ એટલો પ્રબળ હતો કે રાત્રે સુતી વખતે પણ તેને ખાટલાના પાયા સાથે ખાંધી રાખતા. સવારના પહોરમાં ઉઠતાની સાથે બાગમાંથી તેને માટે ધામ યુટી લાવતા. મા પાસેથી મળતી મીઠાઇમાં પણ ઘોડાનો ભાગ રહેતો. એક દિવસે તેમના એક મિત્રે પૂછ્યું.

“પ્રભાકર શું તમારા ઘોડાને તરતા આવડે છે?”

ગર્વિત સ્વરે પ્રભાકરે કહ્યું “હા બધુએ આવડે છે.”

એ પછી વાદવિવાદ થતા પ્રભાકરે પોતાનો ઘોડો તરી શકે છે તેની ખાત્રી આપવા તળાવમાં નાંખ્યો. યયું. પ્રભાકરનું કહેલું સાચું પાડવા નિર્જીવ લાકડાનો ઘોડો તર્યો તો ખરા પણ પ્રભાકર તરફ ગુસ્સે થયો હોય કે કેમ પણ તે તેની પાસે પાડો આવ્યો નહિ. ચાર પછી પ્રભાકરને એક બીજાડી સાથે પ્રેમ થયો. તે

મુલાળી આમડીવાળી બીલાડી પ્રભાકરની પાસે ખાવાનું જોતાં તરતજ દોડી આવતી અને તેમાં ભાગ પડાવતી. પણ પ્રભાકરે તેનો પણ સાગ કર્યો. કારણ કે તે જોવકા વાપની માસી ઉંદરને જોતાંજ પ્રભાકર સાથે રમવાનું છોડી દઇ નાશી જતી. ત્યાર પછી ધણીએ પક્ષીઓ સાથે તેમનો પ્રેમ થયો અને છેલ્લે વિલાસમના એક બાલમિત્ર સાથે તેમનો પ્રગાઠ પ્રેમ થયો. આ વખતે તેમને લાગ્યું કે એક હૃદય બીજા હૃદયથી મળ્યા વગર સંપૂર્ણ થઇ શકતું નથી. બે હૃદયો એક સુત્રમાં ગ્રંથીત ન થવાથી મનુષ્યનું હૃદય જ્યોત્સના હીન થઇ જાય છે. ધીમે ધીમે સમય પસાર થયા પછી એન્ડ્રીસની પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી પ્રભાકરને જ્યારે મિત્રવિયોગ થવાનો સમય આવ્યો ત્યારે પરીક્ષા પાસ કર્યાનો આનંદ હિડી ગયો અને તેને બદલે તેના હૃદયમાં શોક વ્યાપી રહ્યો. અંતઃકરણમાં અનેક તર્કવિતર્ક કર્યા પછી તેમણે એક સીતાર ખરીદ કરી અને તેના મધુર તારમાં પોતાનો પ્રેમ રેડી દીધો.

(૨)

યૌવનના દ્વારપર પહોંચતાંજ પ્રભાકરે ધણીક રમણીઓના રૂપગુણ પર મુગ્ધ થઇ તેમાંની એકને પોતાના હૃદયમાં સ્થાપન કરી તેનું પુજન કરવા માંડ્યું. છેવટે એમ. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી તે મધુપુરમાં હવાફેર માટે ગયા. આ સ્થળે તેમના જીવનમાં પરિવર્તન કરનારો એક બનાવ બન્યો.

મધુપુરમાં આ સમયે હાલના જેવા મોટા મોટા મકાનો નહોતા પણ નાના નાના બંગલાઓ પાસે પાસે દેખાતા હતા. પ્રભાકર જે બંગલામાં રહેતો હતો તેની પાસેના બંગલામાં મી. મૂર.

નમનો એક યુરોપીયન રહેતો હતો. મધુપુરની ચારે બાજુ મૂર સાહેબની કાલસાની કેટલીક ખાણો હતી. મુરસાહેબ ઉમ્મરે વૃદ્ધ હતા તો પણ મધુપુરમાં રહી તેઓ હંમેશા પોતાની મીઠકતની તપાસ રાખતા.

એક સમયે પોતાના બંગલાની બહાર બેસી ધુમ્રપાન કરતા કરતા પ્રભાકરે મી. મૂરની યુવાન પત્નીને જોઈ. પહેલા તો તેને ભાગ્યું કે એ વૃદ્ધ મુરસાહેબની પુત્રી હોવી જોઈએ. કુમારીકા સાથે પ્રેમ કરવો એ અવિનય નથી એમ ભાગવાથી પ્રભાકર એના મન પર અંધમ રાખી શક્યો નહિ. મધુપુરમાં રહી યુવાન અંગ્રેજ રમણીના ચરણમાં પોતાનું પ્રેમપૂર્ણ હૃદય અર્પણ કરી પ્રભાકરે ભાવપૂર્ણ ગાયનો સીતાર સાથે ગાવા કરતો હતો. આ સર મળતા એ ભાવપ્રયમમીનું અનુપમ સ્વરૂપ દર્શન કરી આનંદ માનતો.

જે અમિમાં બાળવાથી શક્તિ છે તેમાંથી શાન્તી મેળવવાની મુશ્કેલી રાખવી અને હળાહળ ઝહેરમાંથી સંજીવનની આશા રાખી તે અમિથી બરુમીભૂત થવું અને જાણવા છતાં ઝહેરથી મૃત્યુને આમંત્રણ કરવું એ ગાંડપણ નહિ તો બીજું શું? જે ચીજ મેળવવાની આશાજ નથી તે ચીજમાં આસક્ત થવું એ મૂખંતા નહિ તો શું? મી. મૂરની યુવાન પત્નિ તરફ પ્રેમ બતાવવા માટે પ્રભાકરને મૂખં એ વિશેષણ જ યોગ્ય લાગશે. તોપણ પ્રભાકરનો પોતાના અતઃકરણને એ જવાબ હતો કે “જેના તરફ હું પ્રેમ બતાવું છું તે પોતાની બૂરી આંખોથી મીનીટો સુધી મને જોવા કરે છે, મને બંગલાની બહાર બેઠેલા જેતાજ વાંચવાનું ડાળ કરી

હાથમાં પુસ્તક લઈ ખારીઆગળ ઉભી રહે છે અને વાંચતા વાંચતા મારી તરફ હૃદયબેદક તીરછી કટાક્ષો ફેંકે છે, અને જ્યારે કું સીતાર સાથે ગાઈં છું ત્યારે પોતાના કામળ હાથો વતી ખુરસી ઉપર તાલ આપે છે, આવું હોવા છતાં તેના પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થવા માટે તમે મને મૂખ કહો છો ?” આવા આવા અનેક વિચારોમાં તે નિર્જન બંગલામાં બેસી પ્રભાકર પોતાની સીતારના તારોના મધુર રણકારમાં પ્રેમના સંદેશ તે હૃદયહારણી શ્વેતાંગ સુંદરી ઉપર મોકલે તો તેમાં આશ્ચર્ય પણ શું ?

(૪)

પ્રભાકરને મધુપુરમાં આવ્યે દોઢ મહીનો થયો છે. આજે મૂરસાહેબના બંગલામાં કંઈ જળરી ધમાલ દેખાય છે. પોલીસને દરોગો પોતાની નોટબુકમાં કોણ જાણે શાની નોંધ કરી રહ્યો છે. પોલીસને જોઈ બંગલાની આભુખાભુ અનેક માણસો એકઠા થઈ ગયા હતા. પ્રભાકર પણ પોતાના બંગલામાંથી આ સર્વ ઘટના જોઈ રહ્યો હતો. તેને લાગ્યું કે મી. મૂર સાથે ઝોળખાણ કરવાને આ સારો પ્રસંગ હતો. પણ કોઈના બોલાવ્યા શિવાય કોઈ કાર્યમાં માથુ મારવું એ પાશ્ચાત્ય નીતિ વિરુદ્ધ છે એમ તેને લાગ્યું. તેથી તેણે જવાના સંકલ્પનો ત્યાગ કર્યો પણ આ શું બનાવ બન્યો છે તે જાણવાની તેની ઉત્કંઠા ધટી નહિ. તેણે પોતાના નોકરને બોલાવી શું ખટપટ ચાલતી હતી તે પૂછ્યું. નોકરે કહ્યું “સાહેબના કેટલાક કીમતી ઝવેરાત અને રોકડા રૂપિયાની ચોરી થઈ છે અને દરોગા સાહેબને ખબર આપવાથી તેઓ તપાસ કરવા આવ્યા છે.”

કહેવાની જરૂર નથી કે પોતાના પ્રેમપાત્ર ઉપર બાવી પડેલા આ પ્રસંગથી પ્રભાકરના અંતઃકરણને પણ દુઃખ થયું અને તે મી. મૂરના બંગલા તરફ એકાગ્ર દ્રષ્ટીથી જોઈ રહ્યો. બપોરે તેણે મીસીસ મૂરનો રક્તહીન શીકો ચહેરો જોયો. બારે તેના હૃદયમાંથી એક નિઃશ્વાસ નીકળ્યો. જે પ્રેમમાં સદ્ગુણભૂતિ નથી તેને પ્રેમ કહેવો પણ બય છે.

(૪)

દિનમધ્યે સૂર્ય ધીરે ધીરે પશ્ચિમ દિશામાં મૂખ ફેરવી રહ્યો છે. અંધ્યાનો મધુર શાંત વાયુ પુષ્પોમાંથી સુગંધ ચોરી રહ્યો છે. પુષ્પો પણ વાયુની આ એટલાથી આનંદીત થઈ પોતાની કામળ પાંખડીઓ અર્પણ કરી તેનું સ્વાગત કરી રહ્યા છે. માળામાં જતા પહેલા નાનકડા આનંદી પાંખડીઓ પોતાના કામળ સ્વરોથી એકવાર આકાશ મળવી મૂક્યું. તેના પ્રત્યુત્તરમાં મધુર સ્વરવાળી કાળી કાયલે પોતાના કંઠમાં છુપાવેલી સુધાને વાયુની લહરમાં વહેવડાવી દીધી.

મીસીસ મૂર આવા આનંદમય સમયે આશ્ચર્ય ત્રીસેક વર્ષના એક યુવાન સાથે મધુપુરના જનશુન્ય એકાંત રસ્તા પર વાત કરતી હતી. યુવાનનું શરીર હૃષ્ટપુષ્ટ અને મજબૂત હતું. તેનું મુખમંડળ યૌવનની કાન્તિથી ચમકતું હતું. તેનું નામ ફ્લોરેન્સ હતું. તે મીસીસ મૂરના કાકાનો છોકરો હતો. મીસીસ મૂર અને તેને પ્રેમ હોવા છતાં બંધનીના અભાવથી તે કઢોરા (મીસીસ મૂર) ને પરણી શક્યો નહોતો. ધનવાન પતિ પામ્યા છતાં કઢોરાનો પ્રેમ ફ્લોરેન્સ તરફથી ઘટ્યો નહોતો. બામ મળતા બન્ને એકાંતમાં પ્રસંગોપાત મળતા પણ મી. મૂર આમાનું કંઈ જાણી શકતો નહિ.

કલોરા બોલી “ ફ્લોરેન્સ હવે મારાથી વધુ કંઈ બને તેમ નથી. આ વખતે તો બુદ્ધાને મારા તરફથી જોઈને આવ્યો હતો અહીં રહેવું કેટલું દુઃખદાયક છે તે મારે મન સમજે છે. કાણુ જાણે મૂંઝો ક્યારે મરશે ? ”

તે બોલ્યો “ આટલી વાર જો તેં હમા ન કરી તો આગળની માફક મારે અપમાનિત થવું પડશે. તે દિવસે તેં જે આપ્યું હતું તે સર્વ ખલાસ થઈ ગયું જોછામાં જોછા સો રૂપિયા મળ્યા વગર ઇજ્જત બચી શકશે નહિ. ”

કલોરાએ કહ્યું “ છટ ફ્લોરેન્સ, તમે જુગાર રમવાનું બંધ કેમ કરતા નથી ? આ વખતે તે કંજુસ બુદ્ધો આકાશપાતાળ એક કરી મૂકશે. ”

બહુ વાદવિવાદ થયા પછી એ નિશ્ચય થયો કે આટલી વખત સો રૂપિયા આપી કલોરાએ ફ્લોરેન્સનું માનરક્ષણ કરવું પણ હવે પછી તેણી કંઈ પણ આપશે નહિ.

આ ઘટના બન્યા પછી ત્રણ ચાર દિવસ પછી પ્રભાકરજાણુ પોતાના બંગલાની પાછળ બેઠા બેઠા પ્રાતઃકાળના થંઠા સમીરનું સેવન કરી રહ્યા હતા. મૂરસાહેબ પોતાની એક ખાણ તપાસવા બહારગામ ગયા હતા. આ સમયે ફ્લોરેન્સ (મૂરની પત્નિ) પોતાના કુતરાઓને સાથે લઈ એકલી હવા ખાવા નીકળી હતી. પ્રભાકરના બંગલા પાસે આવતાજ એક નાના કુતરાએ બસવા માંડ્યું. મેમ-સાહેબે વિરકત થઈ તેને ચુપ રાખ્યું. આ વખતે કલોરા અને પ્રભાકર વચ્ચે ૫-૬ ગજનું અન્તર હતું. પ્રભાકરે જોયું કે રમણી સાથે જોળખાણુ પાડવાને આ પ્રસંગ ઠીક છે. તેણે બહુજ નમ્રતાથી

કહ્યું “Thank you madam” યુવતી હસી પડી. પ્રભાકરના બામમાં બાવી લાંના મધુર ગુલાબોની પ્રશંસા કરી. પોતાને બાબચાણી માનતા યુવાને કેટલાક ગુલાબો ચુંટી મડમસાહેબને અર્પણ કર્યાં. રમણીએ તેને ધન્યવાદ આપ્યો અને કેટલીક વાતો કર્યાં પછી કહ્યું “મારા સ્વામીનો સ્વભાવ બહુ બહેમી છે નહિતો હું જરૂર આપને નિમંત્રણ આપી આપના હિપકારનો બદલો વાળતો.”

પ્રભાકરને તો આ શબ્દોથી જાણે સ્વર્ગ મળી ગયું. ફરી મળવાની આશા આપી પ્રભાકરની હૃદયરમણી વિદાય થઇ ગઇ.

આશરે સાત આઠ દિવસ પછી તેણે ફરી દર્શન આપ્યું અને સંજના પોતાની સાથે જમવા આમંત્રણ આપ્યું. પ્રભાકરે તેનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો. તેને લાગ્યું કે આજે વૃદ્ધ ઘેર હશે નહિ તેથી તક સાધી કઢોરાએ શિષ્ટાચાર બતાવવા અને મિત્રતા દ્રઢ કરવા આ અનુમત્ત કર્યો છે.

(૫)

નિમંત્રણ મુજબ પ્રભાકર રાત્રીનું ભોજન લેવા મી. મૂરને ખંગલે ગયો. આડી અવળી વાતો કરતા રાત્રીના દસ વાગ્યા. પ્રભાકરે આજના જેવું સુખ જીવંત અનુભવ્યું ન હોવું કઢોરા અનેક તરેહની વાતો કરી તેને પ્રસન્ન કરી રહી હતી. રાત્રે સુતી વખતે પહેરવાના સાદા પોશાકમાં કઢોરાનું સ્વરૂપ સોષણું સુંદર દેખાવું હતું

કઢોરાએ હસતા હસતા કહ્યું “બાપુ આપ તો જંગીરદાર છો. આ વૃદ્ધના હાથમાંથી છોડાવી મને આપની સાથે લઇ જાવ.”

પ્રભાકરે ચિન્તામિશ્રીત સ્વરે જવાબ દીધો “એમ કેમ બની શકે ?”

કલોરા જવાબ આપવા જતી હતી એટલામાં રસ્તાપર ઘોડાનો અવાજ સંભળાયો. ભમથી ધ્રુજતા ધ્રુજતા કલોરા ખેલી ઉઠી “બાણુ સત્યાનાથ વળી ગયું. લાગે છે કે સાહેબ આવી પહોંચ્યા.” પ્રભાકર ચમકી ઉઠ્યો.

કલોરાએ કહ્યું “ડરશો નહિ. મારી પાછળ ચાલ્યા આવો.”

વિસ્મિત પ્રભાકર ગાઢ અંધકારમાં કલોરાની પાછળ ચાલવા લાગ્યો. થોડે દૂર ગયા પછી કલોરાએ ચાવીથી તાણુ ખેલી પ્રભાકરને એક ઓરડામાં દાખલ કર્યો અને ચાવીનો ઝુમખો તેના હાથમાં આપી કહ્યું “બાણુ આ ઓરડામાં બેસી રહો. જ્યારે સર્વ સુષ્ઠ જમ ત્યારે ચાવી મારી ચાલ્યા જાશે. આ ઓરડામાં ચારા સ્વામીની સર્વ સંપત્તિ છે.”

સ્તબ્ધ પ્રભાકરે ચાવીનો ઝુમખો લીધો.

યુવતીએ કહ્યું “બાણુ એક ખીજી વાત સંભળો. મારા પ્રેમના ચિન્હસ્વરૂપ આ વીટી હતી.” પ્રભાકર કલોરાને હૃદય સાથે આપી તેને ચુંબન કરવા લાગ્યો. યુવતી ચાલી ગઈ. હવે પ્રભાકર સર્વ સુષ્ઠ જમ તેની રાહ જોવા લાગ્યો.

(૬)

વૃદ્ધ મૂર સાહેબની ધનતૃષ્ણા એટલા બારે હતી કે માત્ર ધન એકઠું કરવાથી જ તેને સંતોષ થતો નહિ. પણ બહારથી ધરમાં આવ્યા પછી તે સર્વ વ્યવસ્થીત છે કે નહિ તે તપાસી જોતો અહા! ધન પેદા કરવા કરતા તે સાચાવામાં કેટલું કષ્ટ! જે સ્થળે તેની કીમતી વસ્તુઓ રાખવામાં આવતી હતી તે સ્થળે બહારથી આવ્યા પછી તરત જ જતો, બાજે

પણ એ નિયમ મુજબ તે પોતાનો ધનભંડાર તપાસવા આવ્યો. ખારણા પાસે આવતા તેને ભાગ્ય કે હું સ્વપ્ન તો નથી જોઈ રહ્યો? ખીજામાં હાથ ધાલી જોયું તો ચાવીનો યુગ્મજો નહોતો. દરવાજા પર નજર કરતા તે પણ ખુલ્લો હતો. આ કામ કેણે કર્યું તેનો તે નિશ્ચય કરી શક્યો નહિ. બૂઢાએ તરતજ દીવો સળગાવ્યો અને અને ઓરડામાં જઈ જોયું તો આખી છાંદગીમાં પેદા કરેલ, પ્રાણુથી અધિક પ્રિય સંપત્તીની પાસે એક કાળો માણસ ઉભો હતો. 'વૃદ્ધ જોરથી ચીસ પાડી ઉઠ્યો.

મી. મૂરની સાથે તેનો એક મિત્ર પણ આવ્યો હતો તે બહારના ભાગમાં ચીસ સાંભળતાજ નોકરો સાથે દોડી આવ્યો. કહેવાની જરૂર નથી કે ભય, લજ્જા અને વિસ્મયથી પ્રભાવિત આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો હતો. જ્યારે તે થોડો સ્વસ્થ થયો ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે હવે કાંઈ પણ રીતે નાસી છૂટવું જોઈએ. વૃદ્ધના મોંમાંથી ચીસ નીકળતાજ તેણે નાસવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ વૃદ્ધના મિત્રે આવી તેને તરત પકડી લીધો.

આ વખતે વૃદ્ધ મૂર સાહેબના બંધનમાં ધમાલ મચી રહી હતી. આ વખતે ક્યોરા ઉંધમાંથી હડી હોય તેમ આખો ચોળતી ચોળતી લાં આવી અને કહ્યું "પ્રિયતમ તમે ક્યારે આવ્યા? આ શું ગઈબક છે?"

મી. મૂરે કહ્યું "બહાલી, જો હું આ સમયે ન આવ્યો હોત તો સલાનાશ વળી જતે. આ વખતે તો ભગવાનેજ બચાવ્યો નહિ તો મારા સર્વસ્વનો નાશ થઈ જતે. ત્રીજોરીવાળા ઓરડામાં ચોર પેડો હતો."

પ્રભાકર આ વખતે કલોરા તરફ જોઈ રહ્યો હતો. તેને ખાતરી હતી કે તેણી તેનો અવશ્ય ખ્યાલ કરશેજ. કલોરાએ એક નિશ્ચય મૂક્યો. મીં મૂરના મિત્રે પૂછ્યું “ જુઓ જુઓ એના હાથમાં આ કીમતી વીટી કેની છે ! ”

મીં મૂરે કહ્યું “ અરે ભગવાન ! એ તો મારી હીરાની કીમતી વીટી છે. એ તો મારી ટુંકમાં મૂકી હતી. મને લાગે છે કે એણે આ પ્રમાણે કેટલીએ વસ્તુઓ ચોરી હશે. ”

સારપછી મૂરના મિત્રે પ્રભાકરની જડતી લીધી તો તેની પાસેથી કલોરાએ આપેલી ચાવીનો ઝુમખો નીકળ્યો.

સર્વ આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ થઈ ગયા. એક નોકરે કહ્યું “ હજીર આ પ્રમાણે આપણા બંગલામાં કેટલોએ વખતથી ચોરી કરતો હશે. ”

આ વખતે વૃદ્ધને યાદ આવ્યું કે કેટલોક સમય થયાં તેને ત્યાં નાની નાની ચોરી થયા કરતી હતી. આ વખતે તે સમજી શક્યો કે તે ચોર કાણુ હતો. આ કાળો આદમી પડોસમાં રહી એ ચોરીઓ કરતો હતો એમ તેની ખાતરી થઈ. ભગવાનની અપાર કૃષ્ણાથીજ તે આજે પકડાયો હતો. કલોરા બોલી “ બહાલા મને આ સમયે કહેવું ઠીક લાગતું નથી તોપણ કહું છું કે તમે મારી તરફ કેટલું નિય વર્તન રાખતા હતા. આ દુષ્ટ તમારું ધન ચોરતો હતો અને તમે મ્હારી-તમારી બહાલી સ્ત્રી તરફ શક રાખતા હતા. ”

મી. મૂર ચંપાની કળી જેવા મનોહર માલપર ચુંબન કરી બોલ્યો “ બહાલી કલોરા, મને ક્ષમા કર. ” હતભાગ્ય પ્રભાકર ! તે આ જોઈ કંપી ઉઠ્યો. અને મનમાંજ બોલ્યો “ પિશ્ચાચીણી આટલા માટેજ તારો પ્યાર હતો કે ? એના મનોહર સ્વરૂપ ઉપરથી કાણુ

જાણી શકે કે એનું અંતઃકરણ આપું દુષ્ટ હશે. આવા હૃદયહારક સૌંદર્યમાં આ ફરતા ! ભગવાન ! આ સમયે ધરતી માર્ગ આપે તો તેમાં સમાધ જઈ માનરક્ષા કરે. અંગ્રેજ મહિલામાં મોહ રાખવામાં મેંજ બૂલ કરી છે. " સર્વ વિસ્મીત થઈ હોવા હતા. નાજરખા નામનો નોકર જે પ્રભાકરની ખીજમતમાં સાંજથી હતો તે તો કલોરાનું આ કૃત્ય જોઈ ધ્રુજી ઉઠ્યો. કાઈ કાંઈ વખતે તે પ્રભાકર તરફ દુઃખભરી દ્રષ્ટીથી જોતો હોતો રહ્યો. વાંચક ! રમણી-હૃદયની ભયંકરતા જોઈ ?

(૭)

કેદખાનાની નાનકડી બારીમાંથી ચંદ્રપ્રકાશનું એક ચળવળું કીરણ પ્રભાકરની દીન, મલિન પથારી પર પડી રહ્યું હતું. કેદખાનાની બહાર થોડે દૂર ગામમાં એક ફૂરો બસતો હતો. તેનો અવાજ રાત્રીના શાંત વાતાવરણને ભેદી હતભાગ્ય કેદીના સ્મૃતીપટ પર ગામડાના શાંત અને મધુર જીવનનું ચિત્ર દોરી રહ્યો હતો. એક ચિન્તાની પાછળ ખીજ ચિંતા, એક ભાવની પાછળ ખીજે ભાવ પ્રભાકરના હૃદયના ટુકડા કરી રહ્યા હતા. સીનેમાની શીલ્પ માફક તેના ગત જીવનના ચિત્રો એક પછી એક નજરે પડ્યા અને અલોપ થઈ ગયા. તેના નેત્રોમાં જે ચાર અશ્રુચિન્દુ ચમકી રહ્યા.

પ્રભાકર વિચાર કરતો હતો કે હું આજ થું દશામાં આવી પડ્યો છું. યુવતીની મોહજાળમાં-સ્વરૂપ સૌંદર્યમાં લીન થઈ કેવું કષ્ટ ભોગવી રહ્યો છું. મારા કુટુંબમાં હિતપણ થઈ માત્ર દાણીક એકમાં પડવાથી. ખોટા આશયથી ખરી શિક્ષા ભોગવી રહ્યો છું. મારતે તો બચી શકતે, મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ પાસે ખરી વીમલ કહી

હેતે અને કાકાને ખબર કરી હોત તો દુઈસા થતે નહિ. પણ આ શરમ ભરેલી વાત પ્રગટ કરી શકું ? અને તેમ કરતા પુરાવાની જરૂરદારીમાં કદી શિક્ષા થઈ હોત તો કેદખાનામાંથી બહાર નીકળી કેવી રીતે શોકોને કાળુ મોહું બતાવતે. ચુપ રહેવા શિવાય મારો કોઈ ઉપાયજ હતો નહિ.

એટલું તો ખરૂં હતું કે તેના મૌનપણાને અને તેજસ્વી મૂખ જોઈને ખુદ મેજસ્ટ્રેટને પણ એમ લાગ્યું હતું કે આ માણસ જરૂર કોઈ ખાનદાન કુટુંબનો છે અને તેના હાથથી આવો અપરાધ થાય એ બનવા જોમ હતું નહિ. ધણી સવાયો પૂછવા છતાં જ્યારે પ્રભાકરે પોતાનો પરિચય આપવાને ના કહી લ્યારે તેને નીરૂપાયે શિક્ષા કરવાની ફરજ પડી.

આ વખતે જેલખાનામાં પ્રભાકર તે દુષ્ટ અંગ્રેજ મહીલાના કપટપૂર્ણ હાવભાવના વિચારોથી દુઃખી થતો નહોતો. પણ એક પ્રકારની ગંભીર આત્મગ્લાની તેને સેંકડો કેદખાનાનું દુઃખ આપી રહી હતી. સારા કુળમાં હિતવ્રત થઈ, હિંચુ શિક્ષણ પામેલા યુવાને જાણી જોઈને વ્યભિચારના માર્ગમાં પ્રવેશ કરવો એ કેવું શરમ ભરેલું પાપાચરણ છે ? પ્રભાકરને કોઈ કેમ વખત એમ પણ લાગતું કે શું અને વિનાકારણ શિક્ષા થઈ છે ? ચોરીના અપરાધથી તો હું નિર્દોષજ છું પણ વ્યભિચારનો અપરાધ શું મેં નહોતો કર્યો ? કળીયુગમાં ન્યાય અને ધર્મ નથી એમ કહેનારા શું મૂખ નથી ? કર અને જો એ કહેવત મુજબ મારા પાપનું પાયશ્વિત બહોજ મળી ગયું. કદી સ્થીર ચિત્તે વિચાર કર્યો હોતે કે આ કાર્ય કરું છું તેનું પરીણામ શું આવશે તો આ કાર્ય કરતજ નહિ. કેદખાના

પ્રદેશમાં અનેક, બાગ, બગીચા, મહેલ અને હવેનામાં વિચર્યા હોય છે પણ આ નઈસ્થાનમાં—જગત જેને જેલખાનું કહીને ધીકારે છે તે સ્થાનનો કદી વિચાર કર્યો નહોતો. આજ તે પ્રલક્ષ અનુભવ ભેવાનો વખત આવ્યો. ઇચ્છાપૂર્વક નહિ પણ બળાતકારે આ કેદખાનામાં રહેવું પડે છે. તથા માત્ર પુરા થયે છૂટીશ પણ તથા માત્ર ક્યારે પૂરા થશે ?

(૮)

પાણીના રેલાની માફક વહી જતો સમય કોઈની રાહ જોતો નથી. પ્રભાકરને કેદખાનામાંથી છુટવાને હવે થોડાજ દિવસ રહ્યા છે. માત્ર સાતજ દિવસ પછી તેને તેની ગુમાવેલી સ્વતંત્રતા પાછી મળનાર છે. તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે જેલમાંથી છુટી ઘેર જવું નથી. તેને ખાતરી હતી કે ધરના માણસોમાંથી કોઈ આ વાત જાણતું નથી. હવે માત્ર બવિષ્યજનન કેવી રીતે ગાળવું એટલીજ ચીંતા પ્રભાકરને હતી.

પ્રભાકર જેલમાંના કેદીઓ સાથે બેળાતો નહિ કારણ તે-ઓમાંના ધણીખરા દુષ્ટ સ્વભાવના હતા તોપણ પોતાના જેવા કોઈ નિરપરાધીઓ પણ જેલમાં આવતાજ હશે એમ માની દરેકને તેઓ આ ગુન્હા માટે કેદમાં આપ્યા છે તે પૂછતો. સર્વ કેદીઓમાં ક-મંચંદ નામના કેદી સાથે તેને વધારે પરીચય પડ્યો હતો. અને માત્ર તેની સાથેજ તે હીલ ખોલીને છુટથી વાત કરતો. પ્રભાકર જે વખતે બવિષ્યજનનનો વિચાર કરતો હતો તે વખતે કમંચંદે આવી રામરામ કર્યા. તેણે કહ્યું “બાપુ તમેતો હવે થોડા સમયમાં ચાલ્યા જવાના પણ મારે તો હજી પાંચ વર્ષ સુધી આ બંજલાની હવા

ફરજીમાત ખાવાની છે. ” પ્રભાકરને દુઃખમાં પણ આ સંપ્તોષી હસવું આવ્યું. કર્મચંદ જેવા લુટારા સાથે પણ વાતચીતમાં તેને નવા પ્રકારનો રસ આવ્યો.

કર્મચંદે કહ્યું “ બાબુ મારે એક કહેવું માનશો ? એક જ-આએ મેં દસ હજાર રૂપીઆ રાખ્યા છે. આપની મંજૂ હોય તો જેલમાંથી છુટી એ રૂપીઆ આપના સ્વાધીનમાં લેજો. શરત એ-ટલી કે હું જ્યારે જેલમાંથી છુટું તે વખતે મને આપની સંપત્તિ-માંથી અર્ધો ભાગ આપજો. એટલા રૂપિઆથી આપ બધીજ સારી રીતે વહેપાર કરી શકશો. ”

આટલો સમય જેલમાં રહી પ્રભાકરે કંઈ કંઈ આશ્ચર્યકારક બનાવો જોયા અને સાંભળ્યા હતા પણ આ વાતથી તે બહુજ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. આ વાત સાંભળતા તેનું કનઃય જોરથી ધડકવા લાગ્યું. ભય, વિસ્મય અને દોષ તેના યુવાન હૃદયમાં યુદ્ધ કરી તેને હચમચવી મૂકવા લાગ્યા. તે વિચારવા લાગ્યો-“ છટ છટ ભવિષ્યના કીલ્લાની બીતો શું ચોરીના ધનથી બાંધવી ? પણ નહિ એમાં શું ? એ ચોરી મેં જાતે તો નથી કરી. હું તો માત્ર કર્જો નાણાં લઉં છું. તો પછી હૃદયમાં આ ધમધમાટ શો ? આ ભય શો ? હૃદયની એવી નીર્જાળતાનો હવે હું જરૂર સામ કરીશ. એક વખત એવીજ નાજાળતાથી અહીં આવવું પડ્યું છે. તોપણ માલમ પડી આવ્યું કે મેં ચોરીનો માલ રાખ્યો છે તો પાછું આજ કેદ-ખાનું-એ ભગવાન ! ”

પ્રભાકરે કર્મચંદને કહ્યું “ ભાઈ મને તમારા રૂપિઆ નહિ જોઈએ ” કર્મચંદ પ્રભાકરના મુખ સામું જોઈ રહ્યો. તે સમજ

થયો કે પ્રમાણર શા કારણથી રૂપિઆ લેવા ના કહે છે. તે સારી રીતે જાણ્યો હોય કે લોભ જીતવો બહુ મુશ્કેલ છે. તેણે કહ્યું “ધારો કે તમે કોઈ શાહુકાર પાસે જાજો રૂપિઆ લો તે વખતે તમે કેમ જાણી શકો કે એ રૂપિઆ પાપાજીનું નથી? અથવા આ વખતે તમે એમ પણ શા માટે ધારો છો કે કર્મચંદનું આ ગુપ્ત ધન ચોરીનોજ માલ છે? કદાચ આ વખતે હું અહીં બેઠો બેઠો એ બાબતની ખાત્રી આપી શકતો નથી કે એ રૂપિઆ મેં પ્રમાણીકપણે મેળવ્યા છે પણ જે વખતે છુટીશ તે વખતે તમારી ખાત્રી કરી આપીશ કે બદમાશો અને લુટારાઓની જાંદગીમાં કોઈ કોઈ વખત પ્રમાણીકપણે કામ કરી શકાય છે. તે છતાં તમને ડર હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત દાન અને ધર્મ કરીને કરજો. દશ હજારના વહેપારથી કદી લક્ષાધિપતિ થઈ જાઓ તો વીસ, પચીસ હજારનું દાન ધર્મ કરી જાંદગીનું પાપાયરણ ધોઈ નાખવાનો યત્ન કરજો.”

જગતમાં હંમેશા જેમ યત્ન જાણ્યું છે તેમજ આ વખતે પણ થયું. લોભનોજ જ્ય થયો. નિર્જાળ મનનો પ્રમાણર લક્ષ્મીની મોહિની શક્તિ આગળ પરાજ્ય પામ્યો. પ્રમાણરે વિચાર્યું કે “જેલમાંથી છુટી ઘેર તો જવું નથી તો પછી બહાર નીકળ્યા પછી વ્યાપાર ધંધા માટે ધનની તો અવશ્ય જરૂર પડવાનીજ. તો પછી અચાનક હાથમાં આવેલો આ લાગ શા માટે જવા દેવો? તેમજ વ્યાપારમાં યશ મળતાં કર્મચંદના કહેવા મુજબ દાન-ધર્મ કરી આખા જીવનનું પાપાયરણ ધોવાશે તો તેવો યત્ન શા માટે ન કરવો?” છેવટે તેણે કર્મચંદને રૂપિઆ લેવાની હા કહી

ઝાટલ કમંચંદે એ રૂપિઆ પોતે ક્યાં આમળ હાટ્યા હતા તે કહ્યું.

(૬)

કમંચંદના દસ હજાર રૂપિઆ લેવા પ્રભાકરને પહેલા તો ઠીક લાગ્યું નહિ પણ જ્યારે તેણે જોયું કે લક્ષ્મીદેવી જાણી જોઈને તેની પાસે આવે છે ત્યારે તેનો તિરસ્કાર કરવો તેને ઠીક લાગ્યો નહિ. તેણે જોયું કે પ્રારબ્ધ યોગે લક્ષ્મીની કૃપા તેની ઉપર અવિ-
આન્ત લાવથી વરસી રહી છે ત્યારે તેની ખાત્રી થઇ કે હવેના જીવનમાં જરૂર લાગ્યોદય થશેજ. છુટ્યા પછી કમંચંદે કહેલી જમા ઉપર જઇ તેણે તે દસહજાર રૂપિઆ પોતાના કબજામાં લીધા. ત્યારપછી ઉત્તર અને પશ્ચિમના કેટલાક સંહેરામાં ફરી લા-
હોર આવી તેણે વહેપાર સર કર્યો અને પ્રથમ વર્ષમાંજ લાગ્યદેવીની સંપૂર્ણ કૃપાથી ખર્ચ બાદ કરતાં ત્રણ હજાર રૂપિઆનો ચોખ્ખો નફો રહ્યો. પણ હવે ફરી ધરની ચીંતા તેના મનમાં ઉત્પન્ન થવાથી તેનું ચિત્ત વ્યાપાર ઉપરથી ઉઠી ગયું. તે ફરીથી ઘેર આવ્યો. તેની શોકાતુર માતાને ફરી મળવાથી આ પાપપરિપુર્ણ પૃથ્વીમાં પણ તેને સ્વર્ગદર્શન થયું. તેના ઘેર આવવાના સમાચાર સાંભળી નમ્રવાસીઓના ટોળેટોળા તેને મળવા આવ્યા અને અનેક પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા તેના જીના સ્ત્રુઓ પણ તેની અવસ્થામાં થયેલું પરિવર્તન જોઇ તેની ખુશામત કરવા લાગ્યા. માત્ર એકજ અકાદીઆ પછી પ્રભાકર તેની માતાને લઇ લાહોર ચાલ્યો ગયો અને હાલ વીસ વર્ષ થયાં લાહોરમાંજ રહી વ્યપાર કરે છે.

પોતે જોલમાંથી છુટ્યા પછી પ્રભાકરે પાંચ વર્ષ પુરા થયા

ઐટલે કર્મચંદની તપાસ કરી હતી પણ તે બિચારો જેમનાં મૃત્યુ પામ્યો હતો. પ્રભાકરે શુદ્ધ શુદ્ધિથી તેની મીલકતનો અર્ધો ભાગ તેની પાછળ દાન પુન્યમાં ખર્ચી તેના ઋણમાંથી મુક્ત થયો.

(૧૦)

પ્રભાકર જે વખતે લાહોરમાં આવી રહ્યો તે સમયે ત્યાં કોઈ પણ બંગાળી રહેતો નહોતો. સર્વ વ્યાપાર ધંધો કરી પોતાની તૃણા તૃપ્ત થાય ઐટલી લક્ષ્મી એકઠી કરી સ્વદેશમાં ચાલ્યા ગયા હતા. જે પ્રભાકરનું ગત જીવન જાણવાવાળો કોઈ બંગાળી હોત તો લાહોરવાસીઓને તેના સંબંધી બીન્ન બીન્ન અનુમાનો કરવા પડત નહિ. લાહોરમાં પ્રભાકરના સમાગમમાં આવનાર વેપારીઓ પણ તેના રહસ્યથી અજાત હતા. ધણાકની એવી ધ્રુવજા હતી કે બની શકે તે તેનું આગલું જીવન જાણવું, પણ પ્રભાકર તેના સવાલોના એવા જવાબો આપતો કે કોઈ સંપૂર્ણ સંતોષ પામતુ નહિ અને વધુ પ્રશ્નો પણ પુછી શકતું નહિ.

એક દિવસ પ્રમન્ન કુમારે કહ્યું “આજે ગમે તે થાય પણ પ્રભાકરનું રહસ્ય જાણવું છે આ કામ મારા એકલાથી સીદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી તો તમે સાથે ચાલો.”

સતિશચન્દ્રે કહ્યું “ભાઈ મોટા લોકો પાસે એવા સવાલો કરવા એ એક જાતનો અવિવેક છે. ખીજું જ્યારે પ્રભાકર એવા સવાલો કરતી વખતે દીન મુખમુદ્રા કરી પોતાની લાચરીન આંખો ફેરવે છે. ત્યારે તેમનું જીવન જાણવાની અતિશય અતુરતા હોવા છતાં હું તો ઠંડોજ થઈ જાઉં છું. મને લાગે છે કે એમના

જીવનમાં કંઈ રહ્યું તો જરૂર છે પણ તેઓ એ વાત કાઢને જણાવવા માગતા નથી.”

પ્રસન્ન કુમારે પોતાની મોટી મુછોને વળ દેતા કહ્યું “થું જાણે મને તદ્દન મૂખે સમજે છે? આ વાત હું નહિ જાણતો હોઉં કે તેઓ કાઢને પોતાનું ગત જીવન કહેવા ઇચ્છતાં નથી? પણ મેં એવું બહાનુ શોધી કાઢ્યું છે કે તેઓ જરૂર પોતાની મનેજ સર્વ હકીકત કહેશે.”

સતિશે પૂછ્યું “કહો થું બહાનું કાઢ્યું છે?”

પ્રસન્ન કુમારે કહ્યું “જુઓ હું કહીશ કે કલકત્તાના એક સમાચાર પત્રના તંત્રીએ લાહોરના સોથી મોટા બંગાળીનું જીવન ચરિત્ર માંગ્યું છે. અને લાહોરના બંગાળીઓમાં આપજ માનમાં, ધનમાં અને સહૃદયતામાં સોથી ચઢીયાતા છે. માટે જો અમને કૃપા કરી આપનું જીવન વૃત્તાંત કહેશે તો બહુજ ઉપકાર થશે અને તે લખીને મોકલી આપશું.”

સતિશે, પ્રસન્નકુમારની જીદની પ્રશંસા કરી અને પોતે વચ્ચે પહેરવા લાગ્યો.

(૧૧)

દિવસના સર્વ કામકાજથી પરવારી પ્રભાકર પોતાના દીવાન ખાનામાં બેઠો બેઠો સીતાર વગાડી રહ્યો છે. બહાર પીંજરામાં બેઠેલું જીલજીલ સીતારના મધુર સ્વરોમાં પોતાના કંઠની મીઠાશ રેડી પ્રભાકરના શુન્ય હૃદયમાં નવિન ભાવનાઓ જગાડી રહ્યું છે. આ વખતે પ્રભાકર ગત અને સાંપ્રત જીવનને બૂલી સંગીત મુખા સાગરમાં સ્નાન કરી રહ્યો હતો, પ્રભાકરે બિહાગ સીતારની સાથે ગાવા

માંડ્યો. હવે પૂછવું શું? સીતારની મધુરતામાં કંઠની મીઠાશ બળી જાય કે દુધમાં સાકર. બિહાગના કરણ અને હૃદય સ્પર્શી સ્વરોને સાંભળી હૃદય સ્તબ્ધ થઈ જાય છે. ચિત્તની મધિન વૃત્તિઓનો નાશ થતા તે પણ પ્રફુલ્લિત થઈ જાય છે. આ સ્વર્ગીય ગાન સાંભળી તેને મળવા આવેલા પ્રસન્નકુમાર અને સતિશ પણ સ્થીર થઈ ગયા. પ્રભાકરે પણ તેમને જોયા નહોતા. તે તો એક પછી એક તાન અને પલટા મારતો હતો. છેવટે ગાન પુર થયું. પ્રભાકરે હિંચી નજર કરી તો જણાયું કે બે ગૃહસ્થો તેને મળવા માટે આવ્યા હતા. તેણે સીતાર બાજી પર મુકી કહ્યું “બહુજ આનંદની વાત છે કે આપ બન્ને અત્રે પધાર્યા. ક્ષમા કરજો હોં તમે આવ્યા તે મારા ધ્યાનમાં નહોતું તેથી આપને ખોટી થયું પડ્યું હશે.”

પ્રસન્નકુમારે કહ્યું “અમે તો સાંભળવામાં લીન થયા હતા પણ તમે વગાડવું કેમ બંધ કર્યું?”

પ્રભાકરે હસીને કહ્યું “વખત કાપવા માટે કોઈ કોઈ વખત વગાડું છું.”

ત્યાર પછી આડીઅવળી વાતો થઈ પણ બન્નેમાંથી એક પણ જે નિશ્ચય કરી ઘેરથી નીકળ્યા હતા તે ખોલી શક્યું નહિ. સતિશે ધીમેથી પ્રસન્નકુમારને કહ્યું “મુઠ્ઠાની વાત કેમ કાઢતા નથી?” પ્રસન્નકુમારે બહુજ મુશ્કેલીથી બાંજા તુંટા સખ્તોમાં આગળ કરેલો વિચાર પ્રભાકરને કહ્યો.

પ્રભાકરે હસીને કહ્યું “ધનવાન થવાથી સમાજમાં મોટા આખર વાળો મળ્યાવ એમ હું માનતો નથી. હું તો સાધારણ માણસ છું. મારે જીવન ચરિત્ર શું બપનું?”

આ વખતે એક નોકરે આવી કહ્યું કે “કોઇ સાહેબ અને મડમ આપને મળવા આવ્યા છે.” કોઇ કોઇ કામ પ્રસંગે પ્રભાકર સાહેબોને તો મળતા હતા પણ આજ વીસ વર્ષથી મડમની સામે તેઓ ફરકીને જોતા ન હતાં. તેમણે નોકરને કહ્યું “કામ હોય તો સાહેબ આવીને બસે મળી જાય મડમને હું મળવા માંગતો નથી.”

પ્રસન્નકુમાર અને સતિશે એક ખીજની સામું જોયું.

નોકરે ફરી આવી કહ્યું “મેમસાહેબ આપને મળ્યા શિવાય જવાની ના કહે છે,” પ્રભાકર ગુંચવાડામાં પડ્યો. પ્રસન્નકુમારે કહ્યું “હરકત થું છે ! મળો તો ખરા. થું કહે છે તે તો સાંભળો.” જો આ ખે જણા હાજર નહિ હોત તો પ્રભાકર મેમને મળવાનું કઠી પસંદ કરતે નહિ. પણ આ જાનની સામે તેમ કરવું અવિવેક પૂર્ણ લાગ્યું. તેને તેની ધ્રુષ્ટા વિરૂધ્ધ મેમ સાહેબને મળવા ખોલી વળા પડ્યા. મેમ આવી પહોંચતાંજ પ્રસન્નકુમાર અને સતિશે ઉઠવા માંડ્યું તે જોઇ પ્રભાકરે કહ્યું “મહાશય આપ બેસો, આ સોકાને હું એકાન્તમાં મળવા ઇચ્છતો નથી.”

પ્રસન્નકુમારે સતિશને બેસવા માટે આજ્ઞાથી સંકેત કર્યો અને પોતે નોકરે લાવેલું સાહેબના નામનું કાડું વાંચવા માંડ્યું. તેના ઉપર સુંદર ટાઇપમાં “ફ્રોડેરેન્સ હીલ” એ નામ છાપેલું હતું. ધીમે ધીમે ફ્રોડેરેન્સ હીલ ઓરડામાં દાખલ થયો. તેણે દાખલ થતાંજ સલામ કરી. તેની પાછળ એક આધેક ઉંમરની સ્ત્રી હતી જેને જોવાથી રહેજમાં સમજી શકાતું હતું કે એક વખત જરૂર તે જાદુજ સુંદર હોવી જોઇએ. તેને જોતાંજ પ્રભાકરના આશ્ચર્યની

સીમા રહી નહિ. પ્રભાકર મનમાં જોયો “ આ તેજ પાપીષ્ઠા છે. તેજ પીણાચી રાક્ષસી છે જેને લીધે હું દુનીયામાંથી ઉખડી ગયો હતો. જેણે મને જીવતાજ નહોતો અનુભવ કરાવ્યો હતો આજ પણ તે ભયંકર સૌંદર્યનો થોડો ધણો ભાગ બાકી છે. એક વખત મળવાથી જેલમાં જવું પડ્યું. આજે બીજી વખત થું યાય છે તે જોઈએ.”

કલોરાએ પ્રભાકરને બીલકુલ જોળખ્યો નહિ. લાહોરમાં ધણે વખત રહેવાથી તે તદ્દન બદલાઈ ગયો હતો. તેના માથા ઉપર ચિંતાની રેખાઓ સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. તેની માનસિક સ્થિતિમાં પરિવર્તન થવાથી તેની અસર તેના શરીર ઉપર પણ થઈ હતી. તેના ચંચળ નેત્રો ગંભીરતાથી અને દુઃખભાવથી ભરપૂર દેખાતા હતા.

કલોરાએ તેના અસહ્ય મધુર અવાજમાં કહ્યું “ બાપુ, ભારી વિપત્તિમાં આવી પડવાથી આજ અમે આપની પાસે આવ્યા છીએ સંમિલનું છે કે લાહોરમાં આપ જેવું પરોપકારી અને દુઃખીનાં દુઃખ ટાળનાર બીજું કોઈ નથી તેથી અમે આપની પાસે ભિક્ષાર્થે આવ્યા છીએ.” પોતાના શબ્દોથી પ્રભાકર ઉપર કંઈ અસર થાય છે કે નહિ તે જોવા બંને સહજ ચુપ થઈ રહ્યા. પ્રસન્નકુમાર આશ્ચર્યથી પ્રભાકરના સામુ જોઈ રહ્યો હતો, તેના ચહેરામાં આટલી ચલવિચલતા તેણે કદી જોઈ નહોતી. તેણે ધસારો કરી સતિ-સને પ્રભાકરના મૂખ સામુ જોવા સુચવ્યું.

કલોરા ફરી બોલી “ બાપુ, મારા સ્વામી રેલ્વેમાં ગાડું છે. મારા પહેલા સ્વામીના મૃત્યુ પછી મને પુષ્કળ ધન મળ્યું હતું પણ મને કહેતા શરમ આવે છે કે ફોરેન્સે બુઝારમાં તે સર્વ ગુમાવી

હીનું અને હાઉપણાને લીધે તેને એટલું દેવું થયું છે કે હવે તેને કાંઈ એક પૈસો પણ ધીરવું નથી. એક માણસના પાંચસો રૂપિયાના દેવાનું હુકમનામું થયું છે અને કાલને કાલ રૂપિયા ભરાશે નહિ તો એમને જોલમાં જવું પડશે બાપુ, એવું અપમાન સહન કરવા કરતા આપના જેવા સહૃદય મહાનુભાવ પાસે, બીજા માગવી એ ઉત્તમ છે એમ ધારી અમે અહીં આવ્યા છીએ.” કલોરા ચુપ થઈ ગઈ, પ્રસન્નકુમારે જોયું કે પ્રભાકરના ચહેરાપર ચંચળતાને બદલે ગંભીરતા આવી ગઈ છે. વાંચકો સમજી ચુક્યા હશે. કે મીં મુરન! મરણ પછી તેની સર્વ સંપત્તિ હાથમાં આવવા પછી કલોરા પોતાના અસલ પ્રેમી અને તેણીના કાકાના છોકરા મીં ફોરેન્સ સાથે ફરીથી પરણી હતી.

પ્રભાકરે પુછ્યું “તમારા સ્વામીને કેટલું દેવું છે ?”

કલોરાએ કહ્યું “બાપુ તેની શું વાત પૂછો છો ? બધું મળીને તો ત્રણ હજાર રૂપિયા છે.” આ વાતનો જવાબ ન આપતાં પ્રભાકરે એક છુકમાંથી ત્રણ હજાર રૂપિયાનો એક બરી ફાડી આપ્યો. સર્વ વિસ્મીત થઈ ગયા.

ફોરેન્સ બોલ્યો “બાપુ, હું આપની દ્વાને પાત્ર નથી. હું બહુજ પાપી છું. આ રમણીના પ્યારમાં પડી મેં અનેક પાપો કર્યા છે” કલોરાનો ચહેરો રક્તહીન થઈ ગયો.

પ્રભાકરે પુછ્યું “એમના પહેલા સ્વામીનું નામ મીં મૂર હતું ?”

વિસ્મત કલોરાએ કહ્યું “હા”

“મધુપુરમાં રહેતા હતા ?”

ફલોરેન્સે પૂછ્યું “આપે કેવી રીતે જાણ્યું ?”

પ્રભાકરે કહ્યું “ મેમ સાહેબ, મને જોળખો છો ? તમારું પાપ છુપાવવા બુઠો અપવાદ મૂકી જેનો સર્વનાથ ક્યોઈ હતો તેને શું જોળખી પણ શકતા નથી ? આ લોક અને પરલોકને માનવા વાળો હું કાળી ચામડીવાળો હિંદુ છું. તમારા આશીર્વાદથીજ આ સર્વ અંપત્તી મેળવી શક્યો છુ. આજ તેનો એક નાનો ભાગ તમને આપુ છું.”

પ્રભાકરની વાત પુરી થતા પહેલા કલોરા એભાન થઇ પૃથ્વી પર પડી. પ્રભાકર ઉઠીને ખીજા જોરડામાં આવ્યો ગયો. ફલોરેન્સ કલોરા ઉપર વિરક્ત થઇ ગયો. તેને લાગ્યું કે આ ભપ છોડ્યા સિવાય મુખી થવાશે નહિ. છેવટે ફલોરેન્સ અને સતિશે પુષ્કળ મહેનત કર્યા પછી કલોરાની મૂર્છા દુર થઇ તેઓ બન્ને આવ્યા ગયા પછી સતિશે પૂછ્યું “ભાઈ આમાં શું રહસ્ય હશે?”

પ્રસન્નકુમાર મુઠ મરડતા બોલ્યા “મારૂં ધારવું તદ્દન ખોટું તો નહિજ હોય બંગાલી અને મડમ વચ્ચે જરૂર મિશ્ર પ્રેમ હોવો જોઈએ.”

વાચક ! પ્રેમમંદીરનું દ્રશ્ય અને ઉદારતા જોઇ ? એક વખતે સર્વસ્વનો નાશ કરનાર તરફનું વર્તન જોયું ?

સાંપ્રત-સમય.

સ્થાનિક ૦-૫-૦ બહારગામ ૦-૬-૦ ભપ આણુ કરવામાં આવે છે. ધણાજ ઉત્તમ લેખોથી ભરપુર અને મોખદાયક માસિકના તાકીદે ગ્રાહક થાઓ.

લખો:-સસ્તુ કાર્યાલય ગાંધીનર વાપા ભાડે.

જગત પર દ્રષ્ટિ.

જર્મની યુનિવર્સિટીમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલી બાઇબલની એક કોપી છે.

ખ્રીસ્તસમાં એક કારીગરે એક નવી જાતની રીવોલ્વર બનાવી છે જે એક સેકન્ડમાં સાત બાર કરે છે.

સ્વીડનમાં દર શનિવારે દારૂના પીઠા બંધ રાખવામાં આવે છે કારણ કે તે દિવસે દરેક કારખાનાવાળા પોતાના કામદારોને પગાર આપે છે. સેવીંગ બેંક તે દિવસે રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી ખુલ્લી રહે છે. હિન્દુસ્તાન આનું અનુકરણ કરશે ?

જર્મનીમાં ત્રામવેમાં ઉભા રહી મુસાફરી કરનાર પાસેથી અર્ધો ચાર્જ થવાય છે.

પેરીસમાં “ સેકેડ હાટ ” નામનો ૨૨ ટન વજનનો ઘંટ છે તે વીજળીક બળથી હાલમાં વગાડવામાં આવે છે પહેલાં તે વગાડવા પાંચ માણસોની જરૂર પડતી હતી.

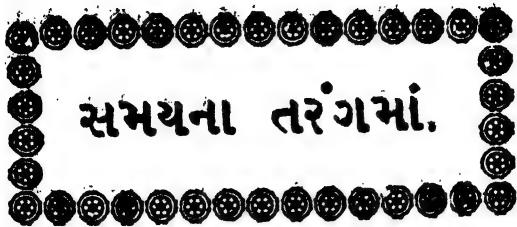
સોલ એન્જેલિસ (Sol Angelis) માં એક બહુજ ઠીંગણો થોડો છે. તેની ઉંમર સાત વર્ષની છે અને તેનું વજન ૭૦ પૌન્ડ છે હિંચાર્ડ ફક્ત ૨૨૧૧ ઇંચ છે.

પોર્ટોલીકો બેટમાં લશ્કર અને નૌકા સૈન્ય બીલકુલ નથી તેથી ત્યાં બહુજ થોડા કરો છે.

અમેરીકામાં ટાઇપરાયટર તૈયાર કરનાર ૫૦ કારખાના છે અને દર વર્ષે આશરે એક કરોડ રૂપિયાના ટાઇપરાયટર પરદેશ રવાના થાય છે.

તિબેટમાં માન આપવાની રીત બહુ વિચિત્ર છે. કોઈ મોટો ગૃહસ્થ રસ્તામાં મળે તો થોડો બે હાથ ઉંચા કરી જીમ બહાર કાઢે છે.

જાપાનમાં સાર્વજનિક રસ્તાઓ ઉપર બહુઓ સળગતી હોય છે. સામાન્ય ચાર્જ આપી જાપાનીસ સ્ત્રીઓ પોતાનું જમણું તેની ઉપર તૈયાર કરે છે.

સમયના તરંગમાં.

ગુજરાતના લેખકો.

ગુજરાતમાં પોતાની સાક્ષરતા ગણતરી કરાવનાર વિદ્વાનોમાંના ઘણાખરા પરભાષાનાજ પુઝરી છે. કાંઈ મરાઠી લેખકોનો દુષ્ટો ખેંચી લેછે તો કાંઈ હીંદીના ઘોતર ટોપી પહેરવાનું પસંદ કરે છે અને કાંઈક બંગાળીઓના હાફકોટ તફડાવે છે અને એવી રીતે ગુર્જરસાહિત્યને વિચીત્ર વેશથી શણગારે છે. વળી તેના અનુવાદ-કોની કીંમત પણ એ ચાર રૂપિએ ફાર્મથીજ અંકાય છે. લેખકો પૈકી કેટલાએકના સમાગમમાં આવતા અમે તેમને એના ચારીત્ર્ય-બ્રહ્મ જોયા છે કે સમાજ ઉપર તેમના વિવેકપૂર્ણ લખોની છાપ પડી શકેજ નહિ. જે લોકો એમ કહે છે કે ગુર્જરસાહિત્ય બહુજ આમળ પ્રગતી કરે છે તેમને અમે એટલુંજ જણાવીશું કે ગુર્જર-ભાષાના સાંપ્રત સાહિત્યનો ઘણો ખરો ભાગ પરભાષાનીજ પ્રસાદી હોય છે. એ ચાર રૂપિયા લઈ એક ફાર્મ લખી આપનાર એથી વધુ શું કરે? થોડા સમય ઉપર અમને પણ એક અનુભવ થયો હતો જે પ્રજા આમળ જણાવતા પણ શરમ લાગે એવો છે. અમ-દવાદના એક સુપ્રસિદ્ધ અનુવાદકે અમને લખી જણાવ્યું તેમની એક વાર્તા “પુષ્પહારમાં” તેમની રજા વગર પ્રસિદ્ધ થઈ છે માટે કોપી રાખટનો ભંગ કર્યા બદલ અમારે તેમને તેમની વાર્તાની કીંમત બદલ રૂપિયા પોંચ મોકલી આપવા. જુઓ ગુજરાતનો

નિસ્વાર્થી સાહિત્ય સેવકો । અને વિદ્વાન જોખકો પોતાની કીંમત પોતાને હાથેજ કેવી સારી આંકે છે તેનો એક તાજેજ દાખલો. આ કીંમત પણ શેની ? બંગાળીમાં મૂળ લખાયેલી એક વાર્તા જેનો મરાઠી વગેરે ભાષામાં પણ અનુવાદ થઈ ગયેલો અને અનુવાદક મહાશય તેનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ એક વખત પ્રસિદ્ધ કરી ચૂક્યા તેની. બલખત ખીજી ભાષાના ઉત્તમ સાહિત્યને ગુજરાતીમાં સમક્ષ મૂકવામાં આવે તે માટે અમને વાંધો નથી પણ આવી રીતે તેના અનુવાદકો પોતેજ જનસેવાનું રહસ્ય સમજી શકતા નથી તો પછી પ્રજામાં તેવી પરોપકારી ભાવનાઓ કેમ જન્મત કરી શકે ? એક હાથમાં દારૂની ખાટલી રાખી કહેવું કે દારૂ છોડી દો એની અસર કેટલી થાય ? એક હાથમાં ભરેલી પીસ્ટોલ રાખી જગતને : “અહિંસા પરમો ધર્મ :” એક સુત્રનો ઉપદેશ કરવો એ કેવું હાસ્યજનક છે. જેના હૃદયમાં રહેજ પણ ઉદારતા નથી તે સમાજનું શું ભયું કરે ? ભગવાન એવાથી ગુજરાતને બચાવે. “પ્રયોજક.”

જંગી ઉઠાવ. નકલથી સાવધાન રહેજો

જીલાખની ગોળીઓ—ઘણીજ અકસીર, સુંદર, તેમજ સસ્તી. શીશી ૧ની કીમત ૦-૧૦-૦ વાપરીને ખાત્રી કરો વેપારીઓને કમીશન આપવામાં આવશે.

શિશુજીવન—ખાળકો માટે પૌષ્ટિક દવા છે. શીશીની કીંમત ૦-૧૨-૦

એનરજેટીક પીલ્સ—સ્વાસ્થ્ય પાચક તેમજ શક્તિ વર્ધક છે. ગોળી ૫૦૦ શીશીની કીંમત ૧-૦-૦

સોલ એજન્ટ } વધુ માટે લખો—
સી. જે. શાહ } ડૉ. બી કે શાહ. સુ. નાર.

નિઃસ્વાર્થી ઉપકાર કર્તા.

(લખનાર—ધીરજ. બરવાળા.)

શ્રાવણ મહિનો હતો. રેવતી રાણી વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ સાસુજી પાસે જમ બોલી.

“સાસુભાઈ, આજ હું મેળો જોવા માટે જઈ છું.”

રેવતી ચિંતામણ પંડિતની સ્ત્રી હતી. પંડિતજીએ સરસ્વતીની સેવામાં વિશેષ ફાયદો નહિ જોયાથી લક્ષ્મીની આરાધના શરૂ કરી હતી. તે વ્યાજવટાવનો ધંધો કરતો હતો, પરંતુ ખીન વ્યાપારીઓ જોવા તે ધંધામાં જીવન કરતો નહિ.

રેવતીની સાસુ એક બાળકને લઈ મેડી ઉપર બેઠી હતી. પુત્રવધુનું બાપજી સંભળી તે બોલી “જે મોકું થશે તે બાળક રડશે” એટલે રેવતીએ જવાબ આપ્યો કે “નહિ સાસુજી! હું મોકું નહિ કરું. એકદમ આવીશ.”

રેવતીને બે બાળક હતાં. એક છોકરો અને એક છોકરી. છોકરીનું અત્યારે વૃદ્ધ માતાના બોળામાં બેઠી હતી છોકરો સાત વર્ષનો હતો. રેવતીએ તેને ઉત્તમ ઉત્તમ આભૂષણો પહેરાવ્યાં. કાંઈની નજર લાગે નહિ માટે કાન ઉપર કાળી રેખા કરી. હાથમાં એક સોટી આપી. અને પોતાની સાથે મેળો જોવા માટે લઈ ચાલી. કારતકામરના કાંઠા ઉપર સ્ત્રીઓનો મોટો સમુદાય એકઠો થયો હતો, નીલવસ્ત્ર મેઘથી આકાશ આગ્રહાદિત હતું, એકત્ર

જ્યેષ્ઠી સ્ત્રીઓએ નાના પ્રકારના શુંગર ધર્યા હતા તળાવના કિનારા ઉપરનું વિસ્તીર્ણ મેદાન ચોમાસાની ઋતુને લીધે આદલાદલાયક હતું. ઝાડોની ડાળીઓમાં ફેટલેક ઠેકાણે દિવ્યકા બાંધ્યા હતા. કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓ હોંચકા ખાતી હતી, કોઇ કોઇ ફરતી ફરતી ગાતી હતી અને કોઇ કોઇ તળાવને કાંઠે બેસી પાણીની લહરીઓ નિરખતી હતી. મનને ઉત્સાહિત કરનારો ઠંડો મન્દ પવન, પાણીનાં બારિક બારિક તુપાર, સુંદર મનોહર લહરીઓનો ઝીણો અવ્યક્ત ધ્વનિ એ સર્વ ઘટના તે ઋતુની નૈસર્ગિક શોભા વ્યક્ત કરતી હતી. કુમારિકાઓના આનંદનો પાર નહોતો. ફેટલીક બાળાઓ મેંદીથી પગ રંગતી હતી. તેા ફેટલીક ગીત ગાતી હતી. છોકરાઓ સોડી વડે પાણીમાં રમતો રમતા આનંદ કરતા હતા.

રેવતી આ બધું જોતી હતી. અને તેનો પુત્ર હિરામન ખીખ છોકરાઓની સાથે રંગિત સોડી વડે તળાવનું પાણી ઉડાડતો હતો. કિનારા ઉપર લીલના થર અથાગ હતા. એકાએક તેનો પગ લપસ્યો અને તે પાણીમાં જમ્મને પડ્યો. રેવતીએ જીમ પાડી. ને તત્કાળ ત્યાં સ્ત્રી-પુરુષની ગર્દી થઇ. માણસો તો ધણાં એકઠાં થઇ ગયાં પણ પાણીમાં જમ્મને તે છોકરાનો જીવ બચાવવાની કામગીરી હિમત યાદી નહિ. દશ મિનિટ ગઇ; પણ કોઈ ધૈર્યશાળી પુરુષ કંડ બાંધીને આગળ આવ્યો નહિ! ગરિબ બિચારી રેવતી! રડવા સિવાય તે શું કરી શકે? દેવવશાત્ એક ઘોડેસ્વાર ત્યાંથી નીકળ્યો. ને લોકોને એકઠાં થએલાં જોઇ ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો. ઉભાં રહેલાં માણસો પૈકી એક જણને તેણે પૂછ્યું “આ ગર્દી શાની છે?” પેલા માણસે ઉત્તર આપ્યો:-એક છોકરો પાણીમાં જીડી ગયેલો છે.”

જાણો છો ?

કે,

આ આશ્રમમાં હિંદુ જાતીનાં ૧૦૦ અનાથ બાળક
અને અશક્તો હિંદુ વર્ણવ્યવસ્થા પ્રમાણે
પણાતાં હોવાથી આર્થિક સહાયની
ઘણીજ જરૂર છે.

૩૧. ૨૦૦) અન્નદાન ખાતે આપી દર વરસે એક દિવસ
અનાથોને જમાડો, અને નામની તખતી
ચોડાવી અમર નામ કરો.

૩૨, ૨૫) ગૌદાન ખાતે આપી અનાથોને દુધ આપો
અને બોર્ડપર નામ લખાવી યાદગીરી રખાવો.

દરેક જાતનાં દાન લેવાય છે, દરેક વસ્તુનાં
દાનની જરૂર છે દરેક દાનની પાવતી મળે છે. એક
રૂપીએ અને તેથી વધારે આપનારનાં નામ અઠવાડીક
પેપરમાં તથા વાર્ષિક રીપોર્ટમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે.

દાન મોકલી રીપોર્ટ મંગાવવા લખો:—

મંત્રી-હિન્દુ અનાથાશ્રમ-

નડીઆદ.

“ક્યાં ?” મુસાફરે પૂછ્યું.

“જે ઠેકાણે તે બાઈ રહતી હતી એ ત્યાં !”

મુસાફરે તત્કાળ પોતાનાં લુગડાં ઉતારીને કાઠે મૂક્યાં અને કચ્છ બીડીને પાણીમાં કુત્રી મારી. ચારે તરફ ચાંતના પ્રસરી. આ કપો માણસ છે એમ કહી લોકો આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા. તેણે પહેલી કુત્રી મારી ત્યારે તે ઓકરાની ટોપી હાથ લાગી. બીજી વાર કુત્રી મારતાં તેની સોટી મળી આવી, ત્રીજી વાર કુત્રી મારી તે ઉપર આવ્યો ત્યારે તે બાળકને લાંબનેજ આવ્યો. કિનારા ઉપરનાં માણસોએ ‘વાહવા’ ના પોકાર કર્યા. બાળકની માતાએ તેને જમીન ઉપર સુવાડી દીધો. એટલામાં ચિંતામણ પંડિતના કટલાક આસ માણસો આવી પહોંચ્યાં ને તે ઓકરાને શુદ્ધિમાં લાવવાનો યત્ન કરવા લાગ્યાં. અર્ધા કલાક પછી તે ઓકરાએ આખો ઉઘાડી. લોકોના હૃદયમાં આશ્ચર્ય ઉપજી. ડોક્ટરે કહ્યું “જે જે મિનિટ પાણીમાં વધારે રહ્યો હોત તે પરિણામ જુદુંજ આવતું.” પણ એકો તે ઉપકાર કરાવે જ્યાં શોધવા લાગ્યા ત્યાં તેનો પરતો મળ્યો નહિ. ચારે તરફ શોધ ચલાવી પણ તે દષ્ટિએ પડ્યો નહિ.

(૨)

આ વાતને વીસ વર્ષ વીતી ગયાં. ચિંતામણ પંડિતના બાપારમાં દિવસે દિવસે ઉત્કર્ષ થવા લાગ્યો. એટલા અવધિમાં તેની જુદા માતાએ સપ્તર્ષી તીર્થની યાત્રા કરી પરલોકમાં પ્રયાણ કર્યું. પંડિતે તેના નામથી એક ઠાકુરદાર તૈયાર કર્યું. હવે દેવતી ધરમાં મોટી ગણાઇ. સપ્તર્ષી દેવડ દેવડ હિરામનના હાથમાં આવી. હિરામન નવજીવાન, સરીરે મજબૂત અને ઠામમાં હોશિયાર થયો હતો.

તે અત્યંત શુદ્ધ સ્વભાવનો અને તેની ચાલચલકત વખાણવા લાયક હતી. કેટલીકવાર તે પિતા ન જાણે તેમ ગરીબ દોકાને બિન બાળે રૂપીઆ ધીરતો. ચિંતામણુ પંડિતે ઘણીવાર તેને તેમ ક્યાં બદલ ઠપકો આપ્યો હતો. એક વખત હિરામને એક સંસ્કૃત પાઠશાળાને ૫૦ રૂપીઆની ભેટ કરી ત્યારે પંડિતજી તેના ઉપર એટલા ગુસ્સે થયા કે તેમણે એ દિવસ સુધી અન્ન ખાંધું નહિ ! આવી અસંતોષકારક ખીના હંમેશા બનતી નહોતી. કિન્તુ માતાને પુત્ર એકજ વિચારના હોવાથી પંડિતને માઠું લાગતું. જ્યારે કોઈ અનાથ વિધવા રેવતી પાસે આવી હિરામન આગળ હાથજોડી તેને કુવા દેતી ત્યારે તેને એમ લાગતું કે મારાથી અધિક ભાગ્યવત્તિ કે મારા પુત્રથી અધિક દૈવીસંપત્તિ વાળો માણસ દુનિયામાં કોમ્પ નથી ! જે દિવસે હિરામન કિરતસાગરમાં ઘુડી ગયો હતો તે દિવસનું તેને અકસ્મિત સ્મરણ રહ્યા કરતું. અને જે માણસે પોતાના પુત્રનો જીવ બચાવ્યો હતો તે માણસની છાત્રી તેની નજર આગળ ખડી રહેતી. તેને હંમેશા એમ વિચાર આવતો કે જો તે માણસ નજરે પડે તો તેના પગમાં માથું નમાવી પોતાની કૃતજ્ઞતા પ્રદર્શિત કરવી ! તેનો ખરો નિશ્ચય એ હતો કે તે પુરૂષ ખરેખરો દેવજ હોવો જોઈએ !

આજ હિરામનની ૨૭ મી વર્ષગાંઠ હતી. રેવતીને આ દિવસ વર્ષના સર્વ દિવસોમાં શુભપ્રદ લાગતો હતો. આ દિવસે તે મોટી ઉદારતાથી દાન ધર્મ કરતી હતી. આજનો દિવસ બહુ આનંદનો હતો. આજ તેના અન્તઃકરણમાં અચાત ઉપકાર કર્તા માટે જે કૃતજ્ઞતાના ઉદ્ભાર ઉઠતા હતા તેથી તેના હૃદયમાંથી ઉચ્ચ વિચાર દબોલતિએ આવતા હતા. તે મહાત્માને લાંબેજ તેને આજનો-આનંદનો ને સુખનો-દિવસ દ્રષ્ટિએ પડ્યો હતો !!

(૭)

એક દિવસ હિરામને આવી રેવતીને પૂછ્યું. “માતા શ્રીપુરનું લિલામ થાય છે. તમે કહો તો હું રાખું.”

“જેવી તમારી મરજી.”

“ગામ સાફ છે. બહુ નહાનું નથી તેમ બહુ મોટું પશુ નથી. અહીંથી ૧૦ ગાઉ થાય છે. ચાર હજાર સુધી માગણી થઈ ચુકી છે. સો બસોમાં છેવટ આવશે.”

“તારા પિતાને પૂછી જો.” માતાએ કહ્યું.

“તેમની સાથે બે કલાક માથું ફેડવાની ઠાને પુરસદ્દ હોય.”

હિરામન હમણાં ધરના પૂર્ણ મુખ્તીયાર થયો હતો. ચિંતામણ પંડિત તદ્દન નિવૃત્ત થઈ ગયા હતા. તેઓ માત્ર એક ખુલામાં બેસી ધન્યર લાજન કરતા. બીજે દિવસે હિરામનના નામ ઉપર શ્રીપુરનું લિલામ ત્રણવાર થયું ને તે મોટા જમીનદાર બન્યો.

હિરામનની સ્વારી પોતાના મુનીમ અને બે સિપાઈ સાથે ગામ જેવા માટે નીકળી શ્રીપુરના દોઢાને તેના આવવાની ખાતમી મળી હતી. નવા જમીનદારનું આ પહેલું જ આગમન હતું. ઘેર ઘેર નજરાણું આપવાની તૈયારીઓ થવા લાગી. પાંચમે દિવસે સંખ્યાકાળે હિરામન ગામમાં આવી પહોંચ્યો. બાળાઓએ મંગળ કળશથી તેનાં ઓવારણાં લીધાં. ત્રણસો કુટુંબોના અગ્રણીઓ પ્રહર રાત્રી સુધી હાથ જોડી તેની સેવામાં ઉભા રહ્યા. સવારે સર્વની ઓળખાણ કરાવ. સર્વનાં નજરાણાં આવવા લાગ્યાં. શક્તિ પ્રમાણે સૌએ નાણાં મૂકવા માડ્યાં. થોડા સમયમાં ૫૦૦ રૂપીઆનો ઢગલો થયો.

હિરામનને પહેલે પ્રસંગે જમીનદારી, દોલત અને શક્તિનો નિશો ચડ્યો. એ નિશો સર્વ નિશા કરતાં આધિક તીવ્ર અને અધિક ધાતક હતો. સર્વ આવી ગયા પછી તેણે એક અગેવાનને પૂછ્યું “હવે કાંઈ બાકી રહ્યું છે?”

“હા મહારાજ, હજી એક બાકી છે. તેનું નામ તખ્તસિંગ.”

“તે કેમ નથી આવ્યો?” હિરામને પૂછ્યું.

“તે સહજ આભરી છે.”

“હું તેનો ગર્વ ઉતારીશ. કાષ્ઠ તેને જરા ખોસારી લાવો.”
હિરામને કહ્યું. ચોડીવારે એક વૃદ્ધ મનુષ્ય લાકડીને ટેકે આપ્યો
ને દડવત્ત કરી જમીન ઉપર બેઠો. તેણે નજરાણું કાંઈ આણ્યું
નહોતું. હિરામને એ જોઈ કાષ્ઠ ચડ્યો. ને તે તિરસ્કારથી બોલ્યો.
“કેટલી બેચેનશી ! હું આ બધી ખોડ બૂલાવી દઈશ !”

તખતસિંગે હિરામને તરફ જોઈ ઉત્તર આપ્યો. “મારા દેખતાં
વીસ જમીનદાર આવ્યા ને ગયા પરંતુ કાષ્ઠએ પણ આ પ્રમાણે
ધમકી આપી નથી !” આમ કહી તે પોતાની લાકડી લઈ ચાલતો
થયો. ઘેર ઠકરાણીએ તેને કહ્યું “જોયો આ જમીનદાર ? કેવો
માણસ છે ?”

“સારો માણસ છે. હું તેને ઝાળખું છું.” તખતસિંગે કહ્યું.

“શું. તમારી ને તેની પહેલેથીજ ઝાળખાણુ છે ?” ઠકરા-
ણીએ પૂછ્યું.

“હા. મારી ને તેની વીસ વર્ષની પીછાણુ છે. આવણુ મા-
સના મેળાની વાન તો તારા લક્ષમાં છે ને ?”

તે દિવસ પછી તખતસિંગ પુનઃ હિરામને પાસે કદીપણુ
ગયો નહિ !

(૪)

છ મહિના પછી દેવતીને પણ શ્રીપુર જોવાની પ્રવ્રજા થઈ. તે,
તેની પુત્રવધુ ને તેની પુત્રી સર્વ શ્રીપુર આવ્યા. ગામની સઘળી
સ્ત્રીઓ તેમને મળવા આવી તેમાં તે વૃદ્ધ ઠકરાણી પણ હતી. ઠક-
રાણીનું બોલવું ચાલવું, રીતભાત ને શાણપણુ જોઈ દેવતી અશ્ચર્ય

પામી. જ્યારે ઠકરાણી જવા લાગી ત્યારે રેવતી બોલી “ઠકરાણી! તમે ક્યારેક ક્યારેક આવતાં જાઓ. તમને જોઈને માફ મન અત્યંત સંતુષ્ટ થાય છે.” આ પ્રમાણે આ બંને વચ્ચે સનેઃ સનેઃ રહેતી અંબા થયો. અહીં આ સ્થિતિ હતી, ત્યારે ત્યાં હિરામન બીજા આગેવાનોની ઉશ્કેરણીથી તખ્તસિંગને દૂર કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો હતો.

જ્યેષ્ઠ પોર્ણિમા આવી. હિરામનના જન્મદિવસની તૈયારી થવા લાગી. રેવતી આજણી લઈ મેંદો આણતી હતી ત્યાં વૃદ્ધ ઠકરાણી આવી. રેવતીએ તેને હસીને કહ્યું “અમારે ઘેર સવારે તમારે મીજબાની છે.”

“તમારી મીજબાની અમને સિરસાવંછ છે. આ કેટલામો જન્મ દિવસ છે?”

“ત્રીજો.”

“પ્રભુ કરે ને અમારા નસીબમાં આવા સો દિવસ જોવાના મળે!” વૃદ્ધાએ શુભાશા દર્શાવી.

“ઠકરાણી! તમારી વાણી સફળ થાઓ! મોટાં મોટાં મંત્ર તંત્રાદિ સાધન કર્યાં ત્યારે તમારા આશીર્વાદથી આ દિવસ આવ્યો છે. તે સાત વર્ષનો હતો ત્યારે તેના ઉપર પ્રાણ સંકટ આવ્યું હતું. હું શ્રાવણનો મેળો જોવા ગઈ હતી. ને ત્યાં તે પાણીમાં ડુબી ગયો હતો પણ તે વખતે એક મહાત્માએ આવી તેને બચાવી જીવતદાન આપ્યું હતું. બહુ શોધ કરી પણ તે પુરૂષનો પરતો લાગતો નથી! પ્રત્યેક જન્મદિવસે હું તેના નામ ઉપર સો રૂપીઆ કાઢી જીવન મૂકું છું. એ રકમ બે હજારથી વધારે થએલી છે. તેના નામથી શ્રીપુરમાં એક દેવળ બંધાવવાની મારા પુત્રની ઇચ્છા છે. ઠકરાણી! ખરે જો એકવાર તેનું દર્શન થાય તો જીવિત સફળ થાય-જીવગીની હેશ પૂરી થાય!”

રેવતી બોલતી બંધ રહી ત્યારે ઠકરાણીની આંખમાંથી આંસુ

વહેવા ભાગ્યાં. બીજે દિવસે એક તરફ હિરામનના જન્મ દિવસનો ઉત્સવ ઉજવાતો હતો ત્યારે બીજી તરફ તખ્તસિંગના ખેતરનું સિંભામ થતું હતું. ઠકરાણીએ પોતાના ધણીને કહ્યું “હું રેવતી રાણીપાસે જઈ સાચી હકીકત કહું છું.”

તખ્તસિંગે ઉત્તર આપ્યો “હું જીવું છું ત્યાં સુધી નહિ !”

(૫)

આષાઢ મહિનો હતો. મેઘરાજાએ પોતાનું સંતોષજનક આદર્શ દાખવેલું હતું. શ્રીપુરના ખેડુતો પોતપોતાનાં ખેતરોમાં સાંતીકાં ભાઈ ખેડ કાઢવા માટે જતા હતા. તખ્તસિંગની દુઃખી ને આશ્વાયુક્ત દષ્ટિ તેમની પાછળ જવા ભાગી. અને તેને એટલું દુઃખ થયું કે જમીન ફાટીને તે પોતાને તેના ઉદરમાં સમાવે તો સારું ! તખ્તસિંગની પાસે એક ગાય હતી. ને તેજ તેની ઉપજાવકાનું સાધન તેની પાસે રહેલું હતું. તેનું દુધ વેચીને તે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. કદી કદી તેને ઉપવાસ પણ થતા. આ સર્વ આપદા તેણે સહન કરી પણ પોતાની ગરિબી ગાવા માટે તે એક દિવસ હિરામન પાસે ગયો નહિ ! હિરામને તેને અપાર દુઃખ દીધું પણ એ જૂના લોખંડને પોતાના નિચ દુરામઠથી આંચ દઈ વાળી શક્યો નહિ ! એક દિવસ રેવતીએ તેને કહ્યું. “તું ગરીબને ત્રાસ દે છે તે ઠીક કરતો નથી.” હિરામને ગરમ ખની ઉત્તર આપ્યો. “તે ગરીબ નથી. તેની ધમંડ હું ઉતારી નાંખીશ.”

દ્રવ્યના મદમાં પુલાઈ ગએલો જમીનદાર જે વસ્તુનું અસ્તિત્વજ નથી તેનો નાશ કરવા માટે ફકર કરતો હતો પણ એ વાત અચાનચ પોતાના પડછાયાને ગાળો દેવા જેવી હતી !

(૬)

એક વર્ષ તખ્તસિંગે જેમ તેમ બચીત કર્યું તેના ધરને ગાર-ભીંપણુ કર્યાં નહોતાં. કેટલાક દિવસ સુધી વરસાદે ખુસગધાર ઘાળ્યું કરી. તેના ધરને એક ભાગ પલ્લગીને ધસ્યો. ગાય ત્યાંજ બાંધેલી હતી તે તેની નીચે દમાઇને મરી ગઈ ! તખ્તસિંગને પણ

જાણે મારા ભાગ્યો. અને ને દિવસથી તેને તાવ આવવા લાગ્યો. તેને ઔષધોપચાર કાણ કરે ? જેના ઉપર તેનો નિર્વાહ ચાલતો હતો તે આધાર પણ તુટ્યો ! જીલમીને નિર્દય સંકટ તીચે તે કુચરાઈ ગયો. અપળા ધરમાં પાણી પાણી થયું ! ધરમાં ધાનમતે એક દાણો પણ નહોતો અને અંધારામાં તે ગરીબ માણસ એક-તરફ પડેલો હતો ! !

આ વખતે દિવસભા રેવતી ત્યાં ગઈ. તખતસિંગે તેના ઉધાડ્યાં ને પૂછ્યું “કાણ છે ?”

“રેવતી રાણી સાહેબ આવેલાં છે.” ઠકરાણીએ ઉત્તર આપ્યો.

“હું ધન્ય છું. મારા ઉપર મોટી દયા કરી ! ! તખતસિંગે ઉદ્દગાર કાઢ્યા.

રેવતી શરમીન્દી થઈ બોલી “ ઠકરાણી ઇશ્વર સ્તુતિ જાણે છે. હું મારા પુત્રથી કંટાળી ગઈ છું. તમને જે અડચણ હોય તે મને કહેો. તમારી ઉપર આદરું સંકટ આવી પડ્યું ત્યાં સુધી મને ખબર પણ આપી નહિ ! ! ” એમ કહી રેવતીએ રૂપીઆની એક ન્હાનીથી પોટલી તે ઠકરાણી આગળ મૂકી.

રૂપીઆના ખણખણ અવાજ સાંભળી તખતસિંગ ઉઠીને બેઠો ને બોલ્યો. “ રાણી સાહેબ ! હું આ નાણાંનો ભૂખ્યો નથી ! મને મરતાને આમ શરમાવશો નહિ ! ”

બીજે દિવસે હિરામન પોતાનાં માણસોને લઈને ત્યાં ગયો. ધર પડી ગયેલું જોઈ તેને આનંદ થયો. છેવટે આ અભિમાની ઠાકુરની ધમંડ મેં ઉતારી છે એમ મનમાં વિચાર લાવી તે ધરમાં ગયો ને તખતસિંગને ઉદ્દેશીને તે બોલ્યો. “ ઠાકુર ! હમણાં કેમ કેવી રીતે ચાલે છે ? ”

હિરામન બીજીવાર પણ ધારેલી ધારણામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો ! તેની જોવી ઇચ્છા હતી કે તખતસિંગ મારા પગમાં આવીને પડશે પણ અત્યારે તેની તે ઇચ્છા સફળ રહ નહિ ! તેજ રાત્રે તે ગરીબ ઇમાની ને નિઃસ્વાર્થી ઠાકુર આ જગતને ઝોડી ગયો !

(૭)

૫૬. ઠકરાણી હવે આ જગતમાં એકલીજ હતી ! તેના દુઃખમાં જામ કરનાર અથવા તેના ધણીના મરણ બદલ અશ્રુ સારનાર કોઈ પણ નહોતું ! નિર્ધનતા અને ગરીબીએ તેનું દુઃખ અધિક તીવ્ર કર્યું. ખાવા-પીવાની સ્વસ્થતા હોય તે કાંઈ જીવ્યુનો અખમ રજાવતી નથી પણ તે મનમપટ્ટીનું કામ તો અવશ્ય કરે છે !

નિર્વાહની કાળજી એ એક મોટુંજ સંકટ છે ! ઠકરાણી હવે એતરો વજેરેમાંથી જાણ લાવી તેનાં જાણાં બનાવી વેચવા ભાગી ! માથા ઉપર ટોપલી લઇ જાણ એકઠું કરવું એ તેને ધણું દુઃખદાયક ભાગતું હતું. એક દિવસ રેવતીરાણી ચોખા, દાળ વજેરે એક વાસણમાં ધાલી ઠકરાણીને આપવા આવી પણ તેણે આખોમાં અશ્રુ આણી કહ્યું કે “જ્યાં સુધી મારી આંખોએ દેખાય છે ને મારા હાથ પગ ચાલે છે ત્યાં સુધી મને અને મારા કેલાસવાસી પતિને આવું કલંક ભગાડો નહિ !”

આ પછી હિરામને તેવી હિમ્મત પુનઃ કદી પણ કરી નહિ. એક દિવસ રેવતીએ ઠકરાણી પાસેથી જાણાં વેચાનાં લાંઘાં, ગામમાં પૈસાનાં ત્રીસ જાણાં વેચાતાં હતાં પણ રેવતીએ તેની પાસેથી પૈસાનાં વીસ પ્રમાણે જાણાં લેવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી તે દિવસથી તેને ઘેર જાણાં લાવવાનું તે બસી બાપએ બંધ કર્યું !

આવી દેવતારૂપી આંખો આ જગતમાં કેટલી હશે ? શું તેને એમ ન થયું કે એક ગુપ્ત વાતનો સફાટ કરી હું મારું દુઃખ નાશ કરું ? શું તેણે કરેલા ઉપકારનો યોગ્ય બદલો તેને ન મળી શકતો ? પણ તે બદલાની ઇચ્છા તેણે કરી નહિ “સત્કૃત્ય કરો પણ ફળની આશા ન રાખો.” એ શાસ્ત્રવચન પ્રસિદ્ધ છે. મેં રેવતી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એવો વિચાર તેના મનમાં કદી પણ આવ્યો નાહ ! એ હઠ પ્રતિઘા માટે જીવ્યુને વશ થનારી બાપ પાતના મરણ પછી ત્રણ વર્ષ સુધી જીવી હતી. એ સમય તેણે એટલા કષ્ટથી વ્યતીત કર્યો હતો કે તેનું સ્મરણ થતાં શરીરનાં રોમાંચ ઉભાં

થાય છે. કેટલાક દિવસ તેને ઉપવાસ કરવા પડતા. ક્યારેક તેને જાણ મળતું નહિ. અને ક્યારેક તેનાં તૈયાર કરેલાં જાણી કાષ્ઠક ચોરી જતું! ઇશ્વરની ઇચ્છા! કેટલેક સ્થળે નાણાંની બરતી થયાજ કરે છે અને કેટલાંક રડી રડીને દિવસો પૂરા કરે છે! કુદરતનો નિયમજ અકબિત છે! તે વૃક્ષોએ સર્વ દુઃખ સહન કર્યું પણ કાષ્ઠની આગળ તેણે હાથ લાંબાવ્યો નહિ!

હિરામનનો તેત્રીશમો જન્મદિવસ આવ્યો. ચોપડીઆના ને વાંજીત્રોના બવાજ કાને આવવા લાગ્યા. ઉત્સવની તૈયારીઓ થવા માંડી. નાગરિકો હર્ષ પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યા. દાનધર્મની ક્રિયા શરૂ થઇ અને સર્વત્ર આનંદ પ્રસરવા લાગ્યો.

એકાએક એક બાઇએ આવીને રેવતીને કહ્યું “ ઠકરાણી કાણુ જાણે શામાટે પણુ આપને બોલાવે છે! ”

રેવતી મનમા બોલી “ પ્રભો! આજનો દિવસ સુખમાં જાઓ. વૃદ્ધા મરતી તો નથીને ? ” એમ બોલી તે તેની પાસે ગઇ. હિરામનના મનમાં પણુ કેટલાક દિવસથી ઠકરાણી ઉપર દયા ઉત્તમ થઇ હતી. રેવતી તો દયાદ્ર્ અન્તઃકરણની, સુશીલ ને સમ્મ આ હતી!

હિરામન પણુ ઠકરાણીને ઘેર જઇ પહોંચ્યો. કિન્તુ લાં અત્યંત શાંતતા પથરાઇ હતી. તે વૃદ્ધાનો ચહેરો શીકકા પડી ગયો હતો. અને તેના ઉપર પ્રેતપણાનાં ચિન્હો જણાતાં હતાં. હિરામને ખુબ પાડીને કહ્યું. “ ઠકરાણી! હું હિરામન આવ્યો છું. ”

ઠકરાણીએ નેત્રો ઉઘાડ્યાં ને કૃતઘ દષ્ટિએ હિરામન તરફ જોયું. પછી તે ધીમેથી બોલી. “ મારા ઓશિકા તળે એક કંડીઓ છે. તેમાં ઠાકુરનાં અસ્થિ મૂકેલાં છે. મારા સૌભાગ્યપણાનો શણુમાર પણુ તેમાં છે. મારા મરણુ પછી એ બધી જણુસો પ્રયાગ મોકલી દેજો. ”

એટલા શબ્દો બોલી તેણે નેત્રો માંચ્યાં. હિરામને કંડીઓ ઉધાડ્યો; તો તેમાં તે બંને વસ્તુઓ ઘણી કાળજીથી મૂકેલી જોઈ. એક કપડાને છેડે બાંધેલા દશ રૂપીઆ પણ નીકળ્યા. આ રૂપીઆ પ્રયાગ જનાર માટે રસ્તા ખર્ચના હતા ! તેજ રાત્રીએ તે બન્ની ઠંડાણીએ સાંસારિક દુઃખોને છેલ્લા નમસ્કાર કર્યા ! !

x

x

x

x

તે રાત્રે દેવતીએ એક સ્વપ્ન જોયું. જાણે શિવજી માસનો મેળો ભરાયો છે. આકાશ મેઘાચ્છાદિત છે. પોતે કિરતસાગરને કાંઠે ઉભેલી છે. એટલામાં હિરામનનો પગ લપસ્યો ને તે પાણીમાં જઈ પડ્યો. પોતે છાતીફાટ રડવા લાગી. એટલે ત્યાં આવી ચડેલા એક વૃદ્ધ પુરુષ પાણીમાં પડ્યો ને તેણે હિરામનને બહાર કાઢ્યો. દેવતી તેના પગમાં પડીને બોલી “આપ કોણુ છો ?” તેણે ઉત્તર આપ્યો “હું શ્રીપુરમાં રહું છું, મારું નામ તખ્તસિંગ છે !”

*

*

*

*

શ્રીપુર હતું હિરામનના કબજામાં છે. ને તેની શોભા અત્યારે બમણી થયેલી છે. ત્યાં જે જાય છે તેને દૂરથી ઉન્નત શિવાલયનો સોનેરી કળશ દષ્ટિએ પડે છે. જે ઠેકાણે તખ્તસિંગનું ઘર હતું તેજ ઠેકાણે તે શિવાલય બાંધેલું છે. તેની સામે એક મજબૂત ને સુંદર ધર્મશાળા છે. આ ધર્મશાળામાં સુસાફર લોકો આવીને ઉતરે છે અને તખ્તસિંગના યજ્ઞનો મહિમા ગાય છે ! એ શિવાલય તથા એ ધર્મશાળા તેનાજ નામથી પ્રસિદ્ધ છે ! ! *

ઇનામ નીર્ણય હરિદાસ નં ૧

જન-પુઆરી માસની હરીદાસ. નં ૦ ૧નો જવાબ “પુષ્પહાર” છે. આ હરીદાસમાં નીચેના બંધુઓને ઇનામ મળે છે તેમણે પોસ્ટખત માટે એક આનાની ટીકીટ બીડી ભેટવું પુસ્તક મંગાવી લેવું. ઇનામ મેળવનારને હરીદાસ નં ૦ ૨ માં પણ હિતસાહ પુર્વક બામ લેવા પ્રાર્થના છે. આ વખતે ઇનામ ન મળ્યું હોય તેમણે હિતસાહ છોડી ન દેતા હવેની હરીદાસઓમાં બાગ લેવાયત્ન ચાલુ રાખવો.

(૧) છોટાલાલ ચત્રજીજી સીકંદ્રાબાદ. (૨) એન. કે. પટેલ. કરમસદ (૩) દવે અંબાશંકર જટાશંકર વઢવાણ સીડી (૪) હરીલાલ મંગળદાસ સાણંદ (૫) આનંદ ઓરીસ. પાટણ. (૬) પુનમચંદ દેવચંદ ચૌધરી. મુંબઈ. (૭) અબ્દુલ્લહુસેન કરીમ રહીમ-ગુલા મુંબઈ. (૮) નવનીતરામ મોતીરામ દીક્ષીત. મુંબઈ. (૯) દેવચંદ કલ્યાણજી. કરાંચી. (૧૦) વીરજી મુળજી ખખખર. બરવાળા. (૧૧) સુરજલાલ ત્રીભોવનદાસ. મુંબઈ. (૧૨) મોરારજી ખીમજી. ઘાટકોપર. (૧૩) શ્રી. લો. અ. મિ. એન્ડ લા. જામનગર. (૧૪) જીખાલાલ નીઝાલાલ. વાપી. (૧૫) સુરચંદ મગનલાલ. તલોદ. (૧૬) ચુનીલાલ હીરાલાલ કેમ્પ ઇંદોર. (૧૭) પીરોજશા બેજનજી આવનગર. (૧૮) નારણદાસ એલ. શ્રોફ. મુંબઈ. (૧૯) કે. પી. બી. સાંકળીઆ કોચીન. (૨૦) હરીદાસ સુંદરદાસ મુંબઈ. (૨૧)

મોહનલાલ વલ્લભજીની કું. ડીકરરજી. (૨૨) એચ. એ. ખોખાવા-
લાની કું. મુંબઈ (૨૩) જાંખાલાલ મણીલાલ શાહ. બારેજી, (૨૪)
ત્રંબકલાલ અંદરજી. જેતપુર. (૨૫) અમરતલાલ વાડીલાલ વેળલપુર.
“પ્રયોજક”

આહકો વધારનાર શુભેચ્છકો.

આ સહૃદય કદરદાન સંજ્ઞનોએ સાહિત્ય સેવાના કાર્યમાં મદદ
કરી અમારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે તે માટે તેમનો અંતઃકરજી
પુર્વક આભાર માનીએ છીએ. આશા છે કે દરેક સ્નેહી બંધુ
તેમનું અનુકરણ કરી અમને મદદ કરવા સાથે પોતે ભેટનો લાભ
મેળવશે. નીચેના બંધુઓમાંથી દરેકને યોગ્યતા મુજબ ભેટ મોકલી
આપી છે જેમને ન મળી હોય તેમણે પોષ્ટ ખર્ચ માટે એક
નાનાની ટીકીટ બીડી ભેટ મંગાવી લેવી.

(૧) રા. રા. હરજીવનદાસ મોહનજી કાપડીયા મુંબઈ
(૪ આહક) (૨) રા. રા. શુકલ દેવશંકર બીખાભાઈ. મુંબઈ (૨
આહક) (૩) શેઠ મીયાજી જીવાજી પતરાવાલા મુંબઈ (૧ આહક)
(૪) રા. રા. કૃષ્ણદાસ પ્રેમજી ભટ. કોચીન (૧ આહક) (૫) શેઠ
પીરોજશાહ ખેજનજી. ભાવનગર (૨ આહક) (૬) રા. રા. રાયચંદ
રવચંદભાઈ સાચુંદ. (૨ આહક) (૭) રા. રા. ત્રીભોવન ત્રીકમજી.
એડન કેમ્પ (૩ આહક) (૮) શીવલાલ કપુરચંદ શાહ. કરાચી. (૧
આહક) (૯) બીખાભાઈ નીજાભાઈ વાપી. (૧ આહક) (૧૦) કર-
શનદાસ રાધવજી કલ્યાણી. (૧ આહક) (૧૧) જે. જી. ચાંપાનેરીઆ.
એરનાકુલમ. (૨ આહક)

ફતેહ અને સુખ.

હરકોઈ ધંધામાં કે કામમાં ફતેહ મેળવી સુખી
થવાનાં સઘળાં સાધનોમાં તાકાત એ
મુખ્ય સાધન છે.

આતંક નિવ્રત્ત ગોળિયો.

તાકાત આપનારી દવાઓમાં સહિધી પહેલો નંબર
ધરાવે છે. માદગી વગેરે કારણોથી શરીરમાં દાખલ થયેલી
કોઈપણ જાતની નબળાઈને તે મારી હઠાવે છે, દસ્ત સાફ
લાવી સારી સુખ લગાડે છે અને ફેમ્ પણ દરદના
હુમલાને પાછો હઠાવી દે છે.

કીંમત ગોળી ૩૨ ની ૭થી ૧ નો રૂપિયો એક.
અમારી બીજી દવાઓ તથા નામીયાં પુસ્તકોથી વાકેફ થવા
માટે અમારું પ્રાઇસ લીસ્ટ વાંચો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—ઠાઠીઆવાડ.

એજન્ટ—ઉત્તમરામ હિમેદરામ રેશમવાલા ઝાંપાળગર—મુરત.

આ માસની ઇનામની હરીફાઈ. નં° ૧.

પ્રશ્ન—અમે સુંદર, મધુર આનંદી પુખ્તો છીએ. અમારા ડુંકા જીવનમાં અમે જગતના મનુષ્યોને તેમનું કલ્યાણ કરનારો મોટામાં મોટો સદ્ગુણ સીખરીએ છીએ. તે કયો સદ્ગુણ હશે ?

નિયમો:—(૧) દરેક ગ્રાહક અને વાંચનાર આ હરીફાઈમાં ભાગ લેઈ શકશે.

(૨) જવાબ સાથે એક આનાની ટીકીટ બીડવી, ટીકીટ વમરના જવાબો રદ ગણવામાં આવશે. જવાબો આ અંક મળ્યા પછી જેમ અને તેમ જલદી મોકલવા.

(૩) આ હરીફાઈમાં પચીસ ઇનામ વહેંચાશે.

(૪) હરીફાઈમાં ભાગ લેનાર વાંચકોને ઇનામ મળતું હશે તે તેમણે ગ્રાહક થવું પડશે.

(૫) ભેટનો પોસ્ટખર્ચ મેળવનારને આપવો પડશે.

હરીફાઈ નં° ૨ ઇનામ રોકડા રૂપિયા પાંચ

આ હરીફાઈ ચાલુ છે. પુખ્તહારના માત્ર બે ગ્રાહકો વધારનાર દરેકને ધારા મુજબ સુંદર રેશમી રૂમાલ તે મળશેજ તે ઉપરાંત રૂપિયા ત્રણ અને રૂપિયા બેના બે રોકડા ઇનામો વહેંચવામાં આવશે. તુરંતજ બે ગ્રાહકોના નામો મોકલો રૂમાલ મંગાવી લ્યો અને હરીફાઈમાં દાખલ થાવ ગ્રાહકોના જવાબ મળ્યા પછી ભેટનો રૂમાલ મોકલાશે. પોસ્ટેજ માટે અર્ધાઆનાની ટીકીટ બીડવી.

શ્રી સમાજ માટે ઉપયોગી વાચન પદ પાડુ.
વડોદરા સેનના ડેળવણી ખાતાએ કાળા લાયબ્રેરીઓ માટે
મંજુર કરેલું.

→ વનિતા વિનાદ ←

દર મહિને પ્રગટ થાય છે.

એમાં ધાર્મિક, સામાજિક વૈદિક ત્રિપથો ઉપરાંત આલુ-ડુંકી
વાર્તાઓ અને રમુજ દુયકા પ્રગટ થતા રહે છે.

વાષિ ઠ લવાજમ હોદ્દાસ્થાન રૂ. ૧-૮-૦

પ્રદેશ રૂ. ૨-૦-૦

ત્રણ આનાની પોંટ ટીકીટો બીડી નમુનો મંગાવી ખાત્રી કરો.

અધિપતિ વનિતા વિનાદ

કડી—ખરોડા સ્ટેટ.

→ શ્રાવિકા ←

(સચિત્ર-માસિક)

શ્રાવિકા બહેનો સ્વધર્મ સમજી કર્તવ્યનિષ્ઠ બને, અને
ગૃહસંસાર નંદનવન સમાન સુખ રૂપ થઈ પડે, તેમજ બાળ
કોને સુરક્ષિત, સુદૃઢ તેમ સચેતન બનાવવાને ડેળવાય તેવા
ખાસ હેતુથી 'શ્રાવિકા' નામનું માસિક ચિત્રો સાથે બાળ્યુ-
આરી સને ૧૯૧૭થી બહાર પડશે તેમાં ભરતકળા, પાકશાસ્ત્ર,
બરવૈદ્ય અને તેવા શ્રી ઉપયોગી ત્રિપથો પણ સહેલી ભાષામાં
ચિત્રયુક્ત હોવાશે, એટ પણ શ્રી ઉપયોગી પ્રગટ થશે, વર્ષનું
લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે ફક્ત રૂ. ૨-૦-૦ રાખેલ છે,
નામ નોંધાવા પુરતીજ કોપી પ્રગટ થશે, માટે જલદી નામ
નોંધાવો.

લખો—જૈન પત્રની ઓફીસ—ભાવનગર.

મફત ! મફત ! મફત !

બાળમિત્રમાળાનાં સચિત્ર માસિક પુસ્તકો.

બાળકોને ધાર્મિક, નૈતિક અને વ્યવહારિક જ્ઞાન આપવામાં આ પુસ્તકો ઉત્તમ સાધન રૂપ છે.

આ પુસ્તકો બાળકોને સદગુણી અને વિચારશીલ બનાવી નિતિને રસ્તે દોરે છે.

લવાજમ પુસ્તકોના ખર્ચ જેટલું જ માત્ર ૦-૧૨-૦ રાખેલું છે છતાં ગરીબ બાલકોને વર્ષ એકતું ટપાલ ખર્ચ માત્ર છ આના મોકલવાથી દરેક મહિને પ્રગટ થતાં પુસ્તકો મફત મોકલવામાં આવશે.

લખો:—વ્યવસ્થાપક

બાળમિત્ર કાર્યાલય-કરાંચી.

દરેક મનુષ્યનાં એનુભવમાં આવ્યું છે કે હવે જમાનો કાયદાનો છે.

કાયદાના સામાન્ય સૂત્ર રાખી રંક સુધી સહુને જાણવાની ફરજ પડી છે જો તમે કાયદા કાનુનોથી વાકેફ હશો તો કોઈ તમને નકામા ડરાવી શકશે નહીં કાયદેસર કાર્યો તમે હીંમતથી કરી શકશો.

તેવું કાયદાનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવા વાંચો.

વકીલ વિનાદ. (માસિક)

આ માસિક કાયમ વાંચનારને વકીલની ભાગ્યેજ જરૂર પડે છે દરેક મનુષ્યને આ માસિક ઉપયોગી છે વકીલો અને અમલદારોને આ માસિક ખાસ ઉપયોગી છે માર્ષિક લવાજમ રૂ. ૦ બે ટપાલ ખર્ચ સાથે, બેટનું પુસ્તક પણ મળે છે

શીરનામું—

પારેખ ભગવાનજી ભાવરધનદાસ વકીલ.

જેતપુર (કાઠીઆવાડ)

ઈનામી હરિકાઈ નં ૨.

ગ્રાહકો વધારવાની હરીકાઈમાં નીચેના બંધુઓને ઇનામ મળ્યું છે. તેમણે મ. ઓ.ના ખર્ચ માટે ટીકીટ બીડી ઇનામ મંજૂરી લેવું.

(૧) કૃષ્ણદાસ પ્રેમજી ભટ. કોચીન. રૂપિયા ત્રણ.

(૨) રાયચંદભાઈ રવચંદભાઈ સણુંદ રૂપિયા ૫૦.

તદન મફત

ઈપતી હિતેચ્છુ

માસિક પત્ર

લવાજમ કાંઈ નહિ વાર્ષિક પોસ્ટેજ છ આના.

હિંદુસ્તાન બહાર માત્ર ચાર આના.

નમુનાની નકલ માટે એક આના.

બી, સી. ચૌધરી.

એડીટર-‘ઈપતી હિતેચ્છુ’ અમદાવાદ.

આ પત્ર સુરત ખપાટીના ચકલા ઉપર આવેલા ખુ. અ. ના ધી સુરત જૈન એન્જન” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પ્રભુશંકર નરસેરામ વ્યાસે છાપ્યું અને ચંપકલાલ ગીરધરલાલ જરીવાલાએ સુરત-બેગમપુરા. જુલામોદીનીપોળમાં આવેલી “પુષ્પહાર” ઓફીસ માંથી પ્રગટ કર્યું.

બાદશાહી ટોનીક પીલ્સ

લોહી, નબળું, પડી જવાથી, જે સપ્તર્ષા દરમિયાન જે વીર્ય
મનુષ્ય પાત્ર, નબળું, હારતાનું, કમની કસવાદથી, સ્ત્રીના ચહેરા, નબળું
છેથી, મનો-માર્ગના, હાથે, શરીરની, સ્ત્રીના, નબળાઈ, મન
જેવું, રહેતું (ચાલુ) નાસ્તર આવીને પાંચરે હાથે, આ, દવા, જેથી
એકમતી છે.

બાદશાહી બાનુઓ:—કંબળી અને મોઢી બાનુઓને બાદશાહી
મનીક, પીલ્સ, વાપરવાથી, નવી, તત્ત્વોસ્તી અને નબળાઈ
આવે છે. શીકા ગાંધો, તેજ, વગરની આંખો, આંખોની, નબળાઈ
વીજર, આરે આ બાદશાહી ટોનીક પીલ્સ લેવાથી જીવનમાં જે
ગુલામી ગાંધો અને નબળું થવાનું પાછું આવે છે.

મરદા માટે:—આ બાદશાહી ટોનીક પીલ્સ (ગોળાઓ
માટે) કાંઈ પાત્ર મહેવાનું નથી. આ બાદશાહી ટોનીક પીલ્સનો દવા
હરીદિય નથી. તમે હજારો શક્તિની ગોળાઓ વાપરી હજારો પૈસા કાઢી
મનુષ્ય પુરુષાતન મેળવી ન શક્યા હો તો જરૂર બાદશાહી ટોનીક
પીલ્સ વાપરી પાંચરી હરી લેશો. બાદશાહી મનીક, પીલ્સ
અતીવ્ય વધાર્ય લોગ, અગર કાંઈ પણ હર્ષથી તુડી એવું તમે પો

પીસતાન અને છે. લોહીમાં જીવન શક્તિ વીજળીની કડપે લાગે.
ટુકડાં એટલું જ કે મરદોને, તેમજ બાનુઓને એક સારણી થી લે
પડે છે. અને નવીજ તત્ત્વોસ્તી અને ચાંચામ લેવામાં પાછો આવે છે.

કોમિત ફક્ત ગોળા ૮ ની ટયુબના ૩. ૦-૮-૦૦ { ૧૫. ૭૫૬
" " ગોળા ૪૦ ની ટયુબના ૩. ૨-૦-૦ { ૧૫. ૭૫૬

એક આનો પોષ્ટ અર્થ માટેની ટીપ્પટ બીજાવારને નમુનો મફત
સાલ એન્ટ—

મહાજન એન્ડ હં. શેખમેમલુ શ્રી, સુંમધ.

